

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Nataša L. Janićijević

**ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI
GLAGOLSKIM OBLICIMA I
KONSTRUKCIJAMA U ITALIJANSKOM I
SRPSKOM JEZIKU**

Doktorska disertacija

Beograd, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Nataša L. Janićijević

**THE EXPRESSION OF THE FUTURE
BY MEANS OF VERB FORMS AND
CONSTRUCTIONS IN ITALIAN AND
SERBIAN**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2016.

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Наташа Яничевич

**ВЫРАЖЕНИЕ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ С
ПОМОЩЬЮ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ И
КОНСТРУКЦИЙ В ИТАЛЬЯНСКОМ И
СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2016

Mentor:

Prof. dr Mila Samardžić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Članovi komisije:

Dr Vesna Krajišnik, docent, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Dr Danijela Đorović, docent, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Datum odbrane:

Iskazivanje budućnosti glagolskim oblicima i konstrukcijama u italijanskom i srpskom jeziku

Rezime

Predmet ove disertacije predstavljaju glagolski oblici i konstrukcije za izražavanje budućnosti u savremenom italijanskom i srpskom jeziku. U ovom istraživanju budućnost se posmatra kao semantička kategorija koja, na različitim nivoima jezičke strukture, obuhvata brojna i raznovrsna sredstva za izražavanje radnje koja je vremenski smeštena nakon sadašnjeg trenutka.

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste da se prouče i opišu sintaksičko-semantičke vrednosti različitih italijanskih i srpskih markera za budućnost, kao i da se njihovim međusobnim poređenjem ustanove sličnosti i razlike između ova dva jezika, kao i neke njihove individualne karakteristike u realizaciji ove semantičke kategorije. Drugim rečima, cilj ovog istraživanja je da se utvrdi u kojim uslovima i u kakvom se sintaksičkom okruženju ta sredstva ostvaruju, koja su njihova značenja, kao i da se njihovim poređenjem na sintaksičkom i semantičkom planu ustanovi u kojoj meri italijanski i srpski ispoljavaju podudarnosti i razlike u načinu izražavanja buduće radnje. Još jedan od ciljeva jeste da se utvrde odgovarajući srpski ekvivalenti italijanskih futurskih markera i, obrnuto, odgovarajući italijanski ekvivalenti srpskih futurskih markera.

U ovoj disertaciji italijanski i srpski glagolski oblici i konstrukcije za iskazivanje budućnosti proučavaju se i porede primenom deskriptivne metode i metode kontrastivne analize. Kako bi se stekao bolji uvid u sličnosti i razlike između italijanskog i srpskog jezika u načinu ostvarivanja semantičke kategorije budućnosti, u radu se primenjuje metod dvosmerne analize, što znači da se glagolski oblici i konstrukcije porede idući i od italijanskog ka srpskom i od srpskog ka italijanskom.

Kontrastivna analiza semantičke kategorije budućnosti u italijanskom i srpskom pokazala je da i jedan i drugi jezik poseduju brojna sredstva za obeležavanje buduće radnje, među kojima u oba centralno mesto zauzima futur. Poređenjem različitih futurskih markera u italijanskom i srpskom jeziku u radu je utvrđeno da između ova dva

jezika postoje značajne sličnosti, ali i razlike u načinu izražavanja semantičke kategorije budućnosti, kako na gramatičkom (morfosintaksičkom) tako i na semantičkom nivou.

Saznanja do kojih se došlo u ovom istraživanju mogli bi biti od koristi za opštelingvistička i tipološka proučavanja, a mogu imati i praktičnu primenu u nastavi italijanskog i srpskog jezika, kao i u teoriji i praksi prevođenja. Osim toga, ova disertacija bi mogla da posluži kao model za eventualna buduća kontrastivna istraživanja posvećena različitim semantičkim kategorijama (poput posesivnosti, modalnosti, kauzalnosti, koncesivnosti i drugih) i načinima na koje se one mogu realizovati u italijanskom i srpskom jeziku.

Ključne reči: budućnost, glagolski oblici, glagolske konstrukcije, italijanski jezik, srpski jezik, kontrastivna analiza, ekvivalenti.

Naučna oblast: Nauka o jeziku

Uža naučna oblast: Italijanski jezik

UDK 811.131.1'367.625

811.163.41'367.625

811.131.1:811.163.41

The expression of the future by means of verb forms and constructions in Italian and Serbian

Summary

The subject of this dissertation are the verb forms and constructions used to express the future in Contemporary Italian and Serbian. In this research the future is defined as a semantic category that, on different levels of language structure, comprises numerous and various devices for expressing an action that is temporally located after the present moment.

The main aim of this research is to examine and describe the syntactic and semantic properties of the different Italian and Serbian future markers, and by comparing them to establish the differences and similarities between the two languages, as well as their individual characteristics in the ways they express this semantic category. In other words, the aim of this research is to establish under which circumstances and in which syntactic environment these devices may occur, what are their meanings, and then by comparing the individual future markers on the syntactic and semantic level to determine in which measure Italian and Serbian show differences and similarities in the ways they express future time reference. One of the aims is also to establish the adequate Serbian equivalents of the Italian future markers, and vice versa, the adequate Italian equivalents of the Serbian future markers.

In this dissertation Italian and Serbian verb forms and constructions for marking future time reference are explored and compared by means of descriptive and contrastive analysis methods. In order to gain better insight into the differences and similarities between the two languages, in this research the bidirectional contrastive method is applied, which means that the verb forms and constructions are compared in both directions – from Italian to Serbian and from Serbian to Italian.

The contrastive analysis of the semantic category of futurity in Italian and Serbian has shown that both languages possess numerous devices for marking future time reference, amongst which the respective future tense occupies a central place. By comparing the different future markers in Italian and Serbian, it has been established that between the two languages there are relevant similarities, but also differences in the

ways they express the semantic category of futurity, both on the grammatical (morphosyntactic) as well as on the semantic level.

The findings of this research could be of use for studies in General Linguistics and Linguistic Typology, and they can also be practically applied in the teaching of Italian and Serbian, as well as in the Theory and Practice of Translation. In addition, this dissertation could serve as a model for eventual future researches dedicated to different semantic categories (for example possessivity, modality, causality, concessivity) and the ways they can be expressed in Italian and Serbian.

Keywords: future time, verb forms, verb constructions, Italian, Serbian, contrastive analysis, equivalents.

Field of Study: Language Science

Specific field of Study: Italian Language

UDC 811.131.1'367.625

811.163.41'367.625

811.131.1:811.163.41

SADRŽAJ

1. Uvod	1
1.1. Predmet i cilj istraživanja	1
1.2. Struktura disertacije	2
1.3. Metod istraživanja i korpus.....	3
1.4. Teorijski pristup.....	5
1.5. Pregled literature.....	6
2. Vreme i jezik	12
2.1. Vreme kao misaona i kao jezička kategorija	12
2.2. Apsolutna i relativna vremena u italijanskom jeziku/ Apsolutna i relativna vremenska determinacija u srpskom jeziku	13
2.3. Glagolska vremena, aspekt i akcionalnost.....	16
2.4. Glagolska vremena, glagolski načini i modalnost	20
2.5. Semantička kategorija budućnosti	23
2.6. Razvoj i gramatikalizacija futura iz tipološke perspektive (s posebnim osvrtom na italijanski prost futur i srpski futur I).....	26
3. Iskazivanje budućnosti italijanskim prostim futurom i srpskim futurom I	29
3.1. Prost futur u italijanističkoj literaturi.....	29
3.1.1. Prost futur u gramatikama italijanskog jezika.....	29
3.1.2. Prost futur u ostaloj literaturi o italijanskom jeziku.....	33
3.2. Futur I u srbističkoj literaturi	39
3.2.1. Futur I u gramatikama srpskog jezika.....	39
3.2.2. Futur I u ostaloj literaturi o srpskom jeziku	41
3.3. Značenja i upotrebe italijanskog prostog futura i srpskog futura I.....	42
3.4. Sintaksička distribucija italijanskog prostog futura i srpskog futura I	49
3.4.1. Upotreba prostog futura u pogodbenim rečenicama	53

3.4.2. Upotreba prostog futura u vremenskim rečenicama	57
3.5. Zaključak	61
4. Iskazivanje budućnosti italijanskim anteriornim futuroom i srpskim futuroom II.....	62
4.1. Anteriorni futur: opšte karakteristike.....	62
4.1.1. Anteriorni futur u vremenskim rečenicama	63
4.1.2. Anteriorni futur u ostalim vrstama zavisnih rečenica	70
4.1.3. Anteriorni futur u nezavisnim rečenicama	75
4.2. Futur II: opšte karakteristike	78
4.2.1. Futur II u vremenskim rečenicama.....	80
4.2.2. Futur II u pogodbenim rečenicama	85
4.2.3. Futur II u relativnim rečenicama	87
4.2.4. Futur II u poredbenim rečenicama	89
4.3. Zaključak	90
5. Iskazivanje budućnosti transponovanim glagolskim vremenima u italijanskom i srpskom jeziku.....	92
5.1. Iskazivanje budućnosti prezentom u italijanskom i srpskom jeziku.....	92
5.2. Iskazivanje budućnosti složenim perfektom u italijanskom i perfektom u srpskom jeziku.....	107
5.2.1. Iskazivanje budućnosti italijanskim složenim perfektom i srpskim perfektom u zavisnoj rečenici.....	110
5.3. Iskazivanje budućnosti aoristom u srpskom jeziku	113
5.4. Iskazivanje budućnosti imperfektom u italijanskom jeziku	114
5.4.1. Upotreba imperfekta za iskazivanje budućnosti u odnosu na prošlost.....	117
5.5. Zaključak	119
6. Iskazivanje budućnosti kondicionalom prošlim u italijanskom jeziku.....	121
6.1. Vremenska upotreba kondicionala prošlog.....	121

6.2. Značenje budućeg vremena u italijanskom kondicionalu sadašnjem i srpskom potencijalu.....	125
6.3. Zaključak	126
7. Iskazivanje budućnosti konjunktivom u italijanskom jeziku	128
7.1. Iskazivanje budućnosti konjunktivom prezenta u italijanskom jeziku	129
7.2. Iskazivanje budućnosti konjunktivom imperfekta u italijanskom jeziku	142
7.3. Iskazivanje budućnosti konjunktivom perfekta u italijanskom jeziku.....	145
7.4. Zaključak	147
8. Iskazivanje budućnosti neličnim glagolskim oblicima u italijanskom i srpskom jeziku	148
8.1. Iskazivanje budućnosti infinitivom u italijanskom i srpskom jeziku	149
8.2. Iskazivanje budućnosti gerundom u italijanskom i glagolskim priložima u srpskom jeziku	157
8.3. Iskazivanje budućnosti participom prošlim u italijanskom jeziku.....	162
8.4. Zaključak	165
9. Iskazivanje budućnosti perifrastičnom konstrukcijom <i>stare per</i> + infinitiv u italijanskom jeziku.....	166
9.1. Konstrukcija <i>stare per</i> + infinitiv i sinonimi	166
9.2. Konstrukcija <i>andare a</i> + infinitiv	169
9.3. Zaključak	171
10. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom <i>imati</i> i <i>da</i> + prezent u srpskom jeziku.....	172
10.1. Zaključak	176
11. Iskazivanje budućnosti konstrukcijama s modalnim glagolima u italijanskom i srpskom jeziku.....	177
11.1. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom <i>volere</i> i srpskim glagolom <i>hteti</i>	177
11.2. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom <i>dovere</i> i srpskim glagolima <i>morati</i> i <i>trebati</i>	182

11.3. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom <i>potere</i> i srpskim glagolima <i>moći i smeti</i>	184
11.4. Zaključak	185
12. Zaključak	186
Literatura	191
Biografija autora	202

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj istraživanja

Predmet ovog istraživanja je proučavanje, opis i poređenje glagolskih oblika i konstrukcija za iskazivanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku. Budućnost, kao jedan od tri segmenta kategorije temporalnosti, predstavlja semantičku kategoriju¹ koja, na različitim nivoima jezičke strukture, obuhvata brojna i raznovrsna sredstva za izražavanje radnje koja je vremenski smeštena nakon sadašnjeg trenutka.

Temporalnost, a samim tim i budućnost, spada u one semantičke fenomene poput personalnosti, spacijalnosti, posesivnosti, modalnosti, kauzalnosti i drugih, koji su urođeni ljudskom mišljenju. Kao i ostale jezičke kategorije čija je priroda semantička, i budućnost ima status jezičke univerzalije. Drugim rečima, svi jezici sveta poseduju određeni repertoar sredstava za iskazivanje budućnosti. Obim i vrsta sredstava pomoću kojih se ova semantička kategorija ostvaruje variraju od jezika do jezika i mogu pripadati različitim nivoima jezičke strukture. U zavisnosti od jezika, semantička kategorija budućnosti se može ostvariti leksičkim, morfološkim i sintaksičkim sredstvima, kao i njihovim kombinovanjem. Upravo zbog brojnosti i raznovrsnosti sredstava kojima se može realizovati, semantička kategorija budućnosti predstavlja izuzetno zanimljivu temu i pruža plodno tlo za dijahronijska, tipološka, arealna i kontrastivna istraživanja. Naš zadatak u ovom istraživanju jeste da opišemo i uporedimo kako se ova univerzalna semantička kategorija iskazuje u italijanskom i srpskom jeziku. Sredstva za njeno izražavanje nisu do sada bila predmet nijednog kontrastivnog istraživanja, ni u celini ni pojedinačno.

Premda se u italijanskom i srpskom jeziku budućnost može iskazati leksički (imenicama, pridevima i priložima s vremenskim značenjem), morfološki (glagolskim vremenima) i sintaksički (predložko-padežnim konstrukcijama u srpskom odnosno predloškim konstrukcijama u italijanskom, kao i odnosima između rečenica), u ovom

¹ Pod pojmom semantičke kategorije podrazumevamo „značenje vrlo visokog stepena opštosti, koje može biti raznovrsno po obliku, a u izrazu nije ograničeno jednom sintaksičkom, morfološkom, leksičko-gramatičkom ili tvorbenom kategorijom, niti samo jednom leksičko-semantičkom grupom (...)“ (Piper 2000: 832, 2005: 576). O pojmu i prirodi semantičkih kategorija v. detaljnije Piper (2000, 2005).

istraživanju pažnja će se posvetiti samo glagolskim oblicima i konstrukcijama budući da oni predstavljaju primarno sredstvo za obeležavanje budućnosti u dvama jezicima.

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste da se utvrdi kojim se glagolskim oblicima i konstrukcijama u italijanskom i srpskom jeziku izražava semantička kategorija budućnosti, da se opišu njihove sintaksičko-semantičke vrednosti, kao i da se njihovim međusobnim poređenjem stekne uvid u kontrastivne odnose i ustanove sličnosti, razlike i neke njihove individualne karakteristike u realizaciji ove semantičke kategorije. Drugim rečima, cilj ovog istraživanja je da se utvrdi pod kojim uslovima i u kakvom se sintaksičkom okruženju ta sredstva ostvaruju, koja su njihova značenja, kao i da se potom njihovim poređenjem na sintaksičkom i semantičkom planu ustanovi u kojoj meri italijanski i srpski ispoljavaju podudarnosti i razlike u iskazivanju semantičke kategorije budućnosti. Još jedan od ciljeva jeste da se utvrde odgovarajući srpski ekvivalenti italijanskih futurskih markera i, obrnuto, odgovarajući italijanski ekvivalenti srpskih futurskih markera.

Ovako postavljeno teorijski orijentisano kontrastivno istraživanje, može imati i svoju praktičnu primenu. Naime, saznanja do kojih se došlo u ovom istraživanju mogu biti primenjena kako u nastavi, u pripremanju nastavnih materijala i odabiru odgovarajućih metoda, tako i u teoriji i praksi prevođenja. Osim toga, rezultati ove disertacije mogu podstaći i druga kontrastivna istraživanja posvećena različitim semantičkim kategorijama i načinima na koje se one mogu realizovati u ova dva jezika, kao i istraživanja posvećena različitim italijanskim i srpskim glagolskim oblicima i konstrukcijama.

1.2. Struktura disertacije

Ova disertacija se sastoji od ukupno 12 poglavlja. U ovom uvodnom poglavlju, pored preciziranja predmeta i ciljeva rada (1.1), opisaćemo metod istraživanja i korpus na kom je ono sprovedeno (1.3), kao i teorijski pristup koji se u njemu primenjuje (1.4), a zatim dati pregled relevantne literature (1.5). Pre nego što pređemo na centralni deo disertacije, u poglavlju 2. osvrnućemo se ukratko na vreme kao misaonu i jezičku kategoriju, tačnije na poimanje vremena i na načine na koje se ono iskazuje u jeziku (2.1), a potom na gramatičku kategoriju glagolskih vremena kao osnovnog eksponenta

temporalnosti u italijanskom i srpskom jeziku (2.2). U ovom poglavlju razmotrićemo takođe odnos glagolskih vremena i ostalih gramatičkih i semantičkih kategorija koje se tiču iskazivanja vremena u jezicima (2.3-2.4). U istom poglavlju detaljno ćemo razmotriti i opisati semantičku kategoriju budućnosti i njen značenjski sadržaj, a zatim ćemo identifikovati glagolske oblike i konstrukcije kojima se ostvaruje u italijanskom i srpskom jeziku (2.5). Uz to, u ovom poglavlju ćemo prikazati u opštim crtama razvoj i gramatikalizaciju futurskih markera u različitim jezičkim sistemima, a potom i razvoj i gramatikalizaciju italijanskog prostog futura i srpskog futura I (2.6). U centralnom delu ove disertacije (3-11) opisaćemo, analizirati i kontrastivno razmotriti glagolske oblike i konstrukcije za izražavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku. Važno je napomenuti da će na kraju svakog od ovih poglavlja biti dato potpoglavlje sa zaključcima i zapažanjima u vezi sa pojedinačnim sredstvima koja su u njemu razmatrana. U poslednjem poglavlju (12) iznećemo opšte zaključke do kojih su nas doveli rezultati ove disertacije i dati sugestije za eventualna buduća istraživanja.

1.3. Metod istraživanja i korpus

U ovoj disertaciji italijanski i srpski glagolski oblici i konstrukcije za iskazivanje budućnosti proučavaju se i poredе primenom deskriptivne metode i metode kontrastivne analize.

Analiza pojedinačnog jezika i kontrastivna analiza predstavljaju dve komplementarne metode jer bez prethodne deskripcije pojedinačnih jezika nema ni poređenja tih jezika (Đorđević 2000: 6, Krzeszowski 1990: 35). Cilj primene deskriptivne metode jeste da se pruži što sveobuhvatniji i iscrpniji sintaksičko-semantički opis glagolskih oblika i konstrukcija za izražavanje budućnosti u savremenom italijanskom i srpskom jeziku. S druge strane, primenom metode kontrastivne analize poredе se italijanski i srpski markeri za budućnost s ciljem da se utvrde njihove sličnosti i razlike i da se ustanovi u kojoj meri se između italijanskog i srpskog jezika javljaju podudarnosti i nepodudarnosti u načinu ostvarivanja semantičke kategorije budućnosti. Pošto se sličnosti i razlike bolje mogu otkriti ako se za polaznu tačku uzmu oba jezika, u ovoj disertaciji se primenjuje metod dvosmerne analize, što znači da se glagolski oblici i konstrukcije poredе idući i od italijanskog ka srpskom i od

srpskog ka italijanskom. Negde se ova različita sredstva porede paralelno, a negde sukcesivno. Za svaki italijanski futurski marker utvrđuju se njegovi odgovarajući srpski ekvivalenti kojima se izražavaju iste sintaksičke i semantičke funkcije. Isto tako, za svaki srpski futurski marker utvrđuju se njegovi odgovarajući italijanski ekvivalenti.

Budući da se u ovom istraživanju vrši dvosmerno poređenje, jezički uzorak na kome je vršeno ispitivanje sastoji se od građe iz oba jezika. Ova građa preuzeta je iz dve vrste izvora: iz gramatika italijanskog i srpskog jezika i iz elektronskih korpusa. Polazeći, naime, od činjenice da su osnovne karakteristike italijanskih i srpskih glagolskih oblika i konstrukcija koje ovde razmatramo već opisane u literaturi i da mnogim primerima u ovoj disertaciji ilustrujemo njihove već poznate upotrebe, kao i da se u gramatikama nalaze najfrekventniji i najjasniji primeri takvih upotreba, veliki broj naših primera preuzet je, stoga, iz tradicionalnih gramatika italijanskog i srpskog jezika, kao i iz druge stručne literature. Međutim, u mnogim slučajevima primeri iz gramatika nisu bili dovoljni za izvođenje relevantnih zaključaka, te smo koristili i elektronske korpusa. Italijanski primeri preuzeti su iz korpusa *Coris* Univerziteta u Bolonji koji sadrži 130 miliona reči i ažurira se svake tri godine, što ga čini jednim od najvećih i najreprezentativnijih korpusa savremenog pisanog italijanskog jezika. U njemu su zastupljeni književni, novinski i stručni tekstovi iz različitih oblasti. Srpski primeri preuzeti su iz *Korpusa savremenog srpskog jezika* (2013), veličine 122 miliona reči koji je takođe korpus pisanog jezika, a ujedno je i najreprezentativniji korpus srpskog jezika. U njemu su takođe sadržani književni, stručni i novinski tekstovi, kao i administrativni tekstovi i tekstovi sa internet portala. Pri odabiru građe vodili smo računa i o razlikama između pisanog i govornog jezika, pa smo u nju uvrstili i primere preuzete s televizije i iz usmene komunikacije. Uz to, jedan manji broj primera preuzet je iz jednojezičnih italijanskih rečnika, dvojezičnog italijansko-srpskog rečnika (Klajn 2003) i sa internet sajtova. Uzeti su u obzir samo oni oblici i upotrebe koje pripadaju standardnom italijanskom i srpskom jeziku, a zanemare varijante koje pripadaju substandardu ili regionalnim varijetetima.

Srpski ekvivalenti navedenih italijanskih primera su naš prevod. Imajući u vidu cilj ove disertacije, dati su oni ekvivalenti koji po formi i značenju najviše odgovaraju italijanskim primerima, iako bi u pojedinim slučajevima, stilski posmatrano, drugačiji prevod možda bio adekvatniji. Za one glagolske oblike i konstrukcije koji su u

italijanskom i srpskom jeziku formalno i značenjski isti, primere ćemo navoditi samo na italijanskom jeziku jer smatramo da je naš prevod dovoljan i da bismo navođenjem primera i na srpskom samo duplirali njihov broj i nepotrebno opteretili rad.

U ovoj disertaciji ekvivalenti italijanskih primera pripadaju standardnom srpskom jeziku štokavskog narečja ekavskog izgovora. Pošto se na nekim mestima pozivamo na autore koji isti jezik nazivaju srpskohrvatskim i hrvatskim, te nazive koristimo ravnopravno s nazivom srpski, onako kako ih pominju autori koje citiramo.

1.4. Teorijski pristup

U savremenoj lingvistici istraživanja određenih semantičkih fenomena, odnosno semantičkih kategorija koje u jezicima imaju različita formalna sredstva pomoću kojih se ostvaruju, obično polaze od plana sadržaja te semantičke kategorije, tj. njenog prototipičnog značenja, kao i drugih značenja koja se s njim prepliću, a potom prelaze na plan izraza, odnosno na jezička sredstva kojima se ta značenja iskazuju. Samim tim opis određene semantičke kategorije i načina njene realizacije počiva na pristupu koji se odvija prema principu „od značenja ka formi“, odnosno „od funkcije ka sredstvu“, u lingvistici poznatom kao onomasiološko-semasiološki. Takav pristup, koji vodi, dakle, ka grupisanju formalno različitih, ali funkcionalno istih sredstava, retko kada je isključiv. On se kombinuje i dopunjuje sa njemu suprotnim pristupom „od forme ka značenju“, odnosno od „sredstva ka funkciji“, jer koliko god formalno različiti oblici mogu služiti za iskazivanje iste funkcije, svaki od njih ipak ima svoje nijanse značenja. U skladu s tim, u ovoj disertaciji primenjuje se kombinovani pristup, tj. i onaj zasnovan na principu „od značenja ka formi“ i onaj zasnovan na principu „od forme ka značenju“.

Polazeći, dakle, od semantičkog plana koji predstavlja osnovu za našu analizu i poređenje, razmotrićemo sva sredstva koja dele isto kategorijalno (futuresko) značenje, odnosno sve glagolske oblike i konstrukcije kojima je referenca na budućnost, ako ne osnovno, makar jedno od značenja. Nakon toga, analizom plana izraza ispitaćemo svako od identifikovanih sredstava, njihove značenjske nijanse, funkcionalnu distribuciju, kao i neke njihove specifičnosti. Uz to, za svaki kako italijanski tako i srpski futureski marker navešćemo njegov odgovarajući sinonimni oblik (ukoliko postoji) i ukazati na stepen

njihove semantičke ekvivalencije, kao i na kontekst i uslove u kojima su međusobno zamenljivi.

1.5. Pregled literature

Pre nego što pređemo na pregled dosadašnje italijanističke i srbističke literature o sredstvima za iskazivanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku, osvrnućemo se ukratko na nekoliko tipoloških istraživanja (Ultan 1978, Dahl 1985, 2000, Bybee et al. 1991, 1994) koja su posvećena futurskim oblicima u različitim jezičkim sistemima, a koja će u ovom radu predstavljati polaznu osnovu za našu diskusiju o futuru kao međujezičkom (tipološkom) fenomenu.

Ultan (1978) u svom radu razmatra načine iskazivanja budućnosti na uzorku od pedeset jezika i pruža uvid u strukturalne i semantičke razlike između futura, s jedne strane, i oblika za sadašnje i prošlo vreme, s druge. Analizom datog jezičkog uzorka ovaj autor utvrđuje da mnogi jezici imaju morfologizovane oblike za iskazivanje sadašnjosti i prošlosti, a da se, pak, oslanjaju na perifrastične konstrukcije za iskazivanje budućnosti. S druge strane, on takođe zaključuje da, ukoliko neki jezik poseduje morfologizovan futurski oblik, on obavezno ima i morfologizovane oblike za sadašnjost i prošlost. Što se semantičkog aspekta tiče, u radu se utvrđuje da je futur mnogo češće modalnog porekla u odnosu na oblike za sadašnje i prošlo vreme, kao i da mnogo češće od njih razvija dalja modalna značenja.

I Dahl (1985) jedan deo svoje tipološke studije posvećuje futuru u različitim jezicima i identifikuje nekoliko univerzalnih prototipičnih obeležja koje futur kao međujezička kategorija poseduje. U svom sledećem radu Dahl (2000) iz tipološke perspektive proučava futur u evropskim jezicima, komentariše procese gramatikalizacije i na kraju razmatra arealnu distribuciju futura, s posebnim osvrtom na Severnu Evropu koja predstavlja područje bez morfologizovanih futurskih oblika.

Tipološko istraživanje J. Bybee i njenih saradnika (1991) posvećeno je proučavanju markera za budućnost iz dijahronijske perspektive. Analizom sprovedenom na uzorku od 75 jezika ovi autori dokazuju da se markeri futura u jezicima razvijaju gramatikalizacijom ograničenog broja leksičkih izvora. Saznanja do kojih su došli rezimirana su i dalje razrađena u Bybee et al. (1994).

Za romanske jezike od posebne važnosti je istraživanje S. Fleischman (1982a). U ovom kontrastivno-tipološkom istraživanju autorka proučava markere za budućnost u romanskim jezicima i posvećuje posebnu pažnju različitim morfološkim, sintaksičkim i semantičkim pitanjima prevashodno iz dijahronijske perspektive.

Posle ovog kratkog pregleda tipoloških istraživanja o markerima futura preći ćemo prvo na italijanističku, a zatim i na srbističku literaturu, relevantnu za našu disertaciju.

U dosadašnjoj literaturi o italijanskom jeziku ne postoji kompleksno i sveobuhvatno istraživanje posvećeno semantičkoj kategoriji budućnosti i različitim glagolskim oblicima i konstrukcijama pomoću kojih se izražava. U celini uzev, u italijanističkoj literaturi uglavnom su razmatrani i opisani samo pojedinačni elementi ove kategorije, kako u gramatikama u odeljku posvećenom sintaksi glagolskih oblika, tako i u Bertinettovoj (1986) referentnoj studiji posvećenoj glagolskim vremenima indikativa. Isto tako, različiti naučni radovi (Berretta 1990, 1991, 1994, Bozzone Costa 1991, Wiberg 2001, Bazzanella & Wiberg 2002) i odeljci u studijama (Bazzanella 1994), koji se donekle dotiču problematike izražavanja budućnosti, bave se uglavnom samo pojedinim sredstvima, prvenstveno prostim futurom, delimično prezentom kao njegovim konkurentnim oblikom, a u dosta manjoj meri i anteriornim futurom, i to gotovo isključivo njegovim modalnim upotrebama. Imajući u vidu činjenicu da navedeni radovi uglavnom obrađuju pitanja vezana za prost futur, o njima ćemo detaljnije govoriti u poglavlju posvećenom ovom glagolskom obliku, a na neke od njih ćemo se pozivati i u drugim poglavljima ovog rada.

Treba, međutim, istaći da, iako cilj ovih radova nije bio da se na jednom mestu objedine i opišu sva sredstva za izražavanje budućnosti u italijanskom jeziku, u nekima od njih se ipak pominju i drugi glagolski oblici i konstrukcije koji mogu imati referencu na budućnost. Berretta (1991) u svom radu kao alternativne markere za budućnost navodi kondicional sadašnji, konjunktiv prezenta, konstrukcije s modalnim glagolima i perifrastričnu konstrukciju *andare a* + infinitiv 'ići' + infinitiv i u veoma kratkim crtama opisuje njihova semantičko-sintaksička svojstva, ilustrujući ih sa po jednim do dva primera. obrađujući tendencije prostog futura u govornom italijanskom jeziku i poluformalnom registru, i Bazzanella (1994) se nakratko osvrće na druga alternativna sredstva koja se u korpusu govornog jezika javljaju kao zamena za prost futur. Među

alternativnim futurskim markerima u korpusu su izdvojeni prezent, perifrastične konstrukcije i konstrukcije s modalnim glagolima. Iako Bazzanella (1994) ovim alternativnim sredstvima posvećuje malo više pažnje od Berrette (1991), ni ona ne daje detaljan opis njihovih sintaksičko-semantičkih vrednosti. Sva sredstva koja izdvajaju Berretta (1991) i Bazzanella (1994), navodi, ali takođe ne objašnjava detaljno, Wiberg (2001) u svom radu posvećenom načinima iskazivanja budućnosti u italijanskom kao drugom jeziku. Iz ovog popisa ova autorka izostavlja konstrukciju *andare a + infinitiv*, a dodaje implicitne konstrukcije uvedene predlogom *di* i infinitivom. U svom zajedničkom radu Bazzanella i Wiberg (2002) takođe samo navode, ali ne opisuju sva navedena sredstva.

Italijanski glagolski oblici i konstrukcije bili su predmet i jednog englesko-italijanskog kontrastivnog istraživanja. Za razliku od navedenih autora koji uglavnom kreću od forme (najpre prostog futura) i obrađuju samo pojedina pitanja vezana za iskazivanje budućnosti, Schneider (2006) u svom tipološki vođenom kontrastivnom istraživanju polazi upravo od semantičke kategorije budućnosti i ispituje različite forme kojima se ona realizuje prvo u engleskom, a potom u italijanskom jeziku, dajući na kraju značajna zapažanja o sličnostima i razlikama u načinu funkcionisanja ove semantičke kategorije u dvama jezicima. Iako ova studija nesumnjivo predstavlja doprinos kako proučavanjima italijanskog jezika, tako i italijansko-engleskim kontrastivnim istraživanjima, njen je obim relativno skroman s obzirom na širinu i složenost tematike koju obrađuje. Što se italijanskog jezika tiče, a u suštini i engleskog, dati su manje-više osnovni podaci o značenju i upotrebi različitih futurskih sredstava, bez dublje i detaljnije analize njihovih semantičko-sintaksičkih vrednosti. I broj primera kojima se ilustruju prilično je mali – po jedan do dva za svaku upotrebu.

Na osnovu svega što je rečeno može se zaključiti da semantička kategorija budućnosti i glagolski oblici i konstrukcije kojima se ostvaruje predstavljaju nedovoljno istraženo i opisano polje u dosadašnjoj italijanističkoj literaturi, kako sa semantičkog tako i sa sintaksičkog stanovišta.

S druge strane, za razliku od italijanistike, u srbistici/serbokroatistici postoji nekoliko istraživanja posvećenih glagolskim oblicima i konstrukcijama za izražavanje budućnosti.

Prvi pregled i osnovni opis sredstava za iskazivanje budućnosti u srpskom jeziku dao je Kalodera (1971) baveći se u svom radu poređenjem engleskih i srpskih futurskih markera u didaktičke svrhe. Pored toga što je kontrastivno i didaktički značajan, ovaj rad je važan i po tome što su u njemu po prvi put na jednom mestu grupisane i sagledane različite forme za izražavanje budućnosti u srpskom jeziku. Međutim, iako su u ovom radu navedena kako osnovna tako i alternativna futurska sredstva, iz tog popisa izostavljena je konstrukcija *imati da* + prezent (ređe *imati* + infinitiv), koja takođe predstavlja jedan od alternativnih futurskih markera u srpskom jeziku.

O obeležavanju budućnosti u srpskom jeziku pisala je i K. Milošević (1982). U centru pažnje njenog rada jeste utvrđivanje sintaksičke distribucije futura I i futura II, kao i razlika u njihovom značenju kada se nađu u istom tipu rečenice, a u drugom planu je njihov odnos prema sinonimskim oblicima. Značaj ovog rada jeste upravo u uspostavljanju granica distribucije futurskih oblika i u ukazivanju na njihove značenjske razlike, kao i na njihov odnos prema sinonimnim formama. S druge strane, sagledane su i opisane samo sinonimske relacije futurskih oblika s prezentom (perfektivnim i imperfektivnim) i konstrukcijama s modalnim glagolima i izrazima, ali ne i s drugim formama, tačnije aoristom i perfektom, koje ova autorka takođe navodi kao sinonimne. Uz to, ni u ovom radu se ne navodi futurska konstrukcija *imati da* + prezent.

Najpotpuniji i najiscrpniji opis semantičke kategorije budućnosti i načina na koji se ostvaruje u savremenom srpskom jeziku dao je Vojvodić (2007) u svojoj doktorskoj disertaciji posvećenoj ovoj semantičkoj kategoriji i njenim eksponentima u srpskom, ruskom i poljskom jeziku, kao predstavnicima južnih, istočnih i zapadnih slovenskih jezika. U ovom istraživanju semantička kategorija budućnosti² razmatra se kako sa sintaksičkog tako i sa semantičkog stanovišta, i to u okviru teorije funkcionalne gramatike, primenom modela funkcionalno-semantičkih polja.³ Autor semantičku kategoriju budućnosti posmatra kao kategoriju s morfoloizovanim centrom i sintaksički gramatikalizovanom periferijom, a uz to, identifikujući sredstva za njeno izražavanje, on ih razvrstava u četiri grupe: „(1) gramatikalizovani vremenski oblici kojima je buduće vreme osnovno značenje; (2) transponovani (gramatikalizovani)

² U navedenoj disertaciji umesto termina budućnost koristi se termin „futuralnost”.

³ Tvorac teorije funkcionalno-semantičkih polja je ruski lingvista Bondarko, a ona se najviše primenjuje u rusistici i slavistici. O njoj v. detaljnije u ovoj disertaciji kao i u drugim radovima koji se u njoj navode.

vremenski oblici kojima je buduće vreme sporedno značenje; (3) oblici i konstrukcije (leksičko-semantička i sintaksička spojivost) kao negramatikalizovana sredstva za izražavanje buduće radnje; (4) prospektivni (gramatikalizovani) načinski oblici sa implicitnim značenjem budućeg vremena.“ (Vojvodić 2007: 128). Prema modelu funkcionalno-semantičkih polja, Vojvodić (2007: 130) osnovne futurske oblike posmatra kao centar ove semantičke kategorije, transponovane oblike i sredstva sa nepotpunom „vremenskom“ gramatikalizacijom kao bližu periferiju, a načinske oblike kao dalju periferiju. Osim što su temeljno proučena i opisana sintaksičko-semantička svojstva različitih futurskih markera u srpskom jeziku, u ovom istraživanju se ukazuje i na sličnosti i razlike među analiziranim jezicima, kao i na neke njihove specifičnosti u iskazivanju budućnosti, pa ono time predstavlja doprinos ne samo srbističkim, nego i srpsko-slovenskim kontrastivnim proučavanjima.

U srbistici postoji i znatan broj radova koji se bave pojedinačnim sredstvima za izražavanje budućnosti u srpskom jeziku. Ovde ćemo samo nabrojati te radove, a o njima će biti više reči i na njih ćemo se pozivati u poglavljima posvećenim glagolskim oblicima koje oni obrađuju. Grickat (1956), Vuković (1957/58), Kravar (1959/60), Stevanović (1967), Simić (1974) obrađuju u svojim radovima futur II, kao i Milošević (1970), koja mu posvećuje posebnu monografiju. Kovačević (2008) se bavi konkurentnim odnosima futura I, futura II i perfektivnog prezenta, Ašić (2008) razmatra upotrebu aorista za označavanje budućih radnji, a Klikovac (2009) upotrebu prezenta za budućnost, kao i odnos tako upotrebljenog prezenta i futura. Na kraju ovog rada ona komentariše i sličnu upotrebu aorista i perfekta. Osnovni podaci o pojedinačnim sredstvima za obeležavanje budućnosti (prvenstveno o futuru I, futuru II i transponovanim glagolskim vremenima) dati su i u gramatikama srpskog jezika.

Izuzev našeg rada (Matejić 2013) koji se bavi poređenjem transponovanih glagolskih vremena za iskazivanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku, a čiji je dobar deo sadržan u ovoj disertaciji, drugih kontrastivnih radova o načinima iskazivanja budućnosti u dvama jezicima do sada nije bilo. Ne samo da nisu na jednom mestu kontrastivno proučeni svi italijanski i srpski eksponenti semantičke kategorije budućnosti, nego ni pojedinačni glagolski oblici i konstrukcije za označavanje budućnosti nisu do sada bili predmet nijednog drugog kontrastivnog rada, osim navedenog (Matejić 2013). Nedovoljna istraženost semantičke kategorije budućnosti u

italijanskom jeziku, raznovrsnost sredstava kojima se ona iskazuje i u italijanskom i srpskom, kao i nepostojanje bilo kakvog kontrastivnog istraživanja o njoj, doprinose važnosti i aktuelnosti ove disertacije.

2. VREME I JEZIK

2.1. Vreme kao misaona i kao jezička kategorija

Vreme predstavlja jednu od osnovnih kategorija mišljenja i, uz prostor, čini primarno sredstvo orijentacije za sva ljudska bića. Predstavu o vremenu ima svaki čovek, a načini njegovog poimanja uslovljeni su pre svega civilizacijskim i kulturnim faktorima. U zapadnoj civilizaciji vreme se poima kao jednodimenzionalni linearni kontinuum neograničenog trajanja koji karakteriše nizanje događaja usmerenih od prošlosti ka budućnosti.⁴ U nekim drugim kulturama uvrežena je, pak, ciklična predstava o vremenu (Comrie 1985) do koje se došlo posmatranjem vidljivih ciklusa u prirodi, kao što su smenjivanje dana i noći, godišnjih doba, perioda setve i žetve i sl.

Pitanje konceptualizacije vremena i načina na koji se ono izražava u jeziku u tesnoj vezi je sa poimanjem prostora i kretanja u prostoru (Clark 1973, Traugott 1975, 1978, Fleischman 1982b, Cassirer 1985, Comrie 1985, Lakoff & Johnson 1980). U vezi sa linearnim shvatanjem vremena ključna su dva konceptualna scenarija. Prema prvom, vreme je statično, a čovek se kreće kroz vreme iz prošlosti u budućnost: prošlost je iza njega, a budućnost ispred. Takva konceptualizacija vremena ogleda se u sledećim italijanskim izrazima i njihovim srpskim ekvivalentima: *hai tutta una vita davanti* 'čitav život je pred tobom', *tornare nel passato* 'vratiti se u prošlost', i dr. Prema drugom scenariju čovek je nepomičan, a vreme se kreće prema njemu. Takav način viđenja vremena ilustruju sledeći primeri: *gli anni a venire* 'godine koje dolaze', *è arrivata la primavera* 'stiglo je proleće', *il tempo passa / vola* 'vreme prolazi / leti' i sl.

Kao jedna od osnovnih pojmovnih kategorija, vreme ima i svoj jezički izraz i predstavlja univerzalnu jezičku kategoriju. Naime, svi jezici sveta poseduju određeni repertoar sredstava za iskazivanje vremenskih značenja, a sva ova raznovrsna sredstva čine lingvističku kategoriju vremena, tj. semantičku kategoriju temporalnosti. Kategorija temporalnosti, po svom obimu i sadržaju, varira od jezika do jezika, a u italijanskom i srpskom, kao i u ostalim indoevropskim jezicima, osnovno sredstvo za

⁴ Ovakva konceptualizacija vremena osnova je i za prikazivanje vremena u radovima posvećenim glagolskim oblicima (Klikovac 2010: 11). U njima se vreme zamišlja i grafički predstavlja u vidu linije (vremenske ose) na kojoj se događaji raspoređuju u uređeni, sukcesivni niz.

iskazivanje vremenskih značenja jesu glagolska vremena.⁵ Međutim, upućivanje na vreme nije samo odlika glagolskih vremena. Vremenska značenja se na gramatičkom (morfološkom i sintaksičkom) nivou mogu iskazati i padežima i predložko-padežnim konstrukcijama u srpskom, odnosno predložkim konstrukcijama u italijanskom (npr. *subotom, pre časa, posle časa*), vremenskim adverbijalima (npr. *sada, tada, juče*), kao i odnosima između rečenica (*Dok čita, sluša muziku*). U oba jezika u izražavanju temporalnosti učestvuju i leksička sredstva poput imenica (npr. *dan, jutro, sreda, septembar*), prideva (npr. *današnji, prošlogodišnji*) i priloga s vremenskim značenjem (npr. *Beograd noću*). Osim gramatičkih i leksičkih sredstava, poznato je, najzad, da na vremenska značenja, kao i na vremenske odnose u rečenici mogu uticati i širi kontekst, kao i različiti pragmatički faktori.

Budući da su u italijanskom i srpskom jeziku glagolska vremena osnovni eksponent temporalnosti, a samim tim i budućnosti kao njegovog podsistema, ovde ćemo se detaljnije osvrnuti samo na njih, kao i na druge gramatičke i semantičke kategorije koje se tiču iskazivanja vremena u jeziku.

2.2. Apsolutna i relativna vremena u italijanskom jeziku/ Apsolutna i relativna vremenska determinacija u srpskom jeziku

Opšte je poznato da je osnovna i najvažnija funkcija glagolskih vremena da označe vreme vršenja radnje u odnosu na trenutak govora, pokazujući da li se ona zbiva u tom trenutku, pre ili posle njega. Druga njihova funkcija jeste da iskažu u kakvom vremenskom odnosu je radnja prema drugim radnjama koje se spominju: da li je istovremena s njima, da li im prethodi ili se odigrava posle njih.

Opšta teorija glagolskih vremena zasniva se na postavkama koje je izneo Reichenbach (1947). Prema Reichenbahovom modelu svako glagolsko vreme može se opisati pomoću tri tačke: trenutka govora (TG), trenutka događaja (TD) i referencijalne tačke (RT).⁶ TG, kao polazna tačka u hronološkoj orijentaciji, poklapa se sa trenutkom sadašnjosti u kome govornik izriče svoj iskaz, a na zamišljenoj vremenskoj osi

⁵ Valja istaći da glagolska vremena ne spadaju u obaveznu gramatičku kategoriju i da postoje jezici koji ih ne poseduju (npr. kineski, burmanski i dr.). U tim jezicima vreme se uglavnom obeležava leksički, raznim vremenskim adverbijalima.

⁶ U radovima o glagolskim vremenima ove tri tačke se uglavnom predstavljaju engleskim skraćenicama: S (*the point of speech*), E (*the point of event*) i R (*the point of reference*).

predstavlja granicu koja razdvaja prošlost od budućnosti. TD je mesto na vremenskoj osi u koje se smešta glagolska radnja, dok se RT odnosi na perspektivu iz koje se radnja posmatra. Ona se može poklapati s TG ili TD, a može se i razlikovati od njih. U konkretnom kontekstu RT može biti izražena drugim glagolskim oblikom, u istoj ili drugoj rečenici, ili nekom priloškom odredbom za vreme.

U zavisnosti od tačke prema kojoj se odmerava glagolska radnja, u literaturi o italijanskom jeziku uvrežena je podela na „apsolutna“ i „relativna“ vremena. Ukoliko se radnja vremenski orijentiše prema TG, reč je o apsolutnom (deiktičkom) glagolskom vremenu, ukoliko se određuje prema RT, postavljenoj u prošlosti ili budućnosti, posredi je relativno (anaforičko) glagolsko vreme. Relativna vremena se najčešće javljaju u zavisnosloženim rečenicama, mada mogu i u prostim. Prema principima o slaganju vremena sva apsolutna vremena mogu biti upotrebljena kao relativna, dok obrnuto ne važi (Comrie 1985, Fleischman 1982a, Moderc 2002, Ašić i Stanojević 2008). Neki autori (Comrie 1985) smatraju da postoje i apsolutno-relativna vremena tj. vremena koja u sebi kombinuju oba značenja. Tipična takva vremena u italijanskom jeziku su pluskvamperfekat i anteriorni futur. Oba vremena imaju dvojnju semantiku i, upravljajući se prema RT, postavljaju radnju anteriorno u odnosu na nju, ali istovremeno zadržavaju i relaciju prema TG, smeštajući radnju u prošlost, odnosno budućnost.

Pitanje vremenske determinacije obrađeno je i u srbistici i uobličeno u Belićevoj teoriji indikativa i relativa (Belić 1928).⁷ Budući da je Belićevo shvatanje u ovoj oblasti detaljno opisan u literaturi, a i dovoljno poznat, nećemo ga ovde iznositi. Navešćemo samo da je i ova podela izvršena na osnovu toga prema kojoj vremenskoj tački se odmerava trenutak vršenja radnje. Ukoliko se radnja odmerava prema TG, u pitanju je indikativna (apsolutna) determinacija, a ukoliko se orijentiše prema nekoj drugoj radnji i postavlja kao istovremena, prošla ili buduća u odnosu na nju, reč je o relativnoj vremenskoj determinaciji. I u srpskom jeziku samo pojedina vremena mogu imati apsolutnu upotrebu, dok sva mogu imati relativnu. Relativni vremenski odnosi se najčešće ostvaruju u zavisnosloženim rečenicama, mada mogu i u prostim.

Kako navodi Moderc (2002: 25), a i iz svega što je do sad rečeno, moguće je zapaziti da termini „indikativ“ i „relativ“ koji se upotrebljavaju u srpskoj lingvistici

⁷ Indikativnoj i relativnoj upotrebi vremena Belić kasnije dodaje i *modalnu* upotrebu – „kada se glagolski vremenski oblik ne upotrebljava u svojoj vremenskoj situaciji“ (Belić 1939: 179)

„odgovaraju, po svojoj suštini, italijanskim terminima *tempo assoluto e tempo relativo*“. Treba, međutim, dodati da postoji izvesna razlika između relativnog glagolskog vremena, u čiji oblik je enkodirana takva semantika, i relativne upotrebe glagolskog vremena. U onom kontekstu u kome se u srpskom jeziku glagolsko vreme javlja u relativnoj upotrebi, u italijanskom jeziku se primenjuju pravila o slaganju vremena. Ta činjenica se može ilustrovati sledećim srpskim primerima i njihovim prevodom na italijanski: a) *Rekao je da nisu kod kuće* ‘Ha detto che non erano a casa’, b) *Rekao je da će se juče vratiti* ‘Ha detto che sarebbe tornato ieri’. I u jednom i u drugom primeru u upravnoj rečenici je upotrebljeno prošlo vreme. U primeru (a), za označavanje radnje koja je istovremena s radnjom upravne rečenice, u srpskom jeziku se javlja relativno upotrebljen prezent, dok se u italijanskom, na osnovu pravila o slaganju vremena, upotrebljava imperfekat. Isto tako, u primeru (b), futur I u zavisnoj rečenici ima relativnu upotrebu jer ne označava budućnost u odnosu na TG već u odnosu na prošlo vreme u glavnoj rečenici. Na osnovu pravila o slaganju vremena u italijanskom jeziku za obeležavanje radnji koje su posteriorne drugim prošlim radnjama upotrebljava se kondicional prošli.

Jedna od specifičnosti glagolskih vremena jeste da mogu imati više značenja i funkcija. Pored primarne funkcije „smeštanja“ radnje u određeni trenutak ili period, glagolska vremena mogu imati i funkciju vremenskog „izmeštanja“ (dislociranja) radnje. Ona se, naime, mogu upotrebiti i za upućivanje na vremensku dimenziju koja nije tipična za dati glagolski oblik. Drugim rečima, glagolska vremena mogu imati i transponovana (prenesena) značenja, onda kada se, radi postizanja veće ekspresivnosti ili iz gramatičkih razloga, upotrebe u kontekstu i u funkciji koja primarno pripada nekom drugom glagolskom obliku. Kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku, tipičan glagolski oblik kojim se može ilustrovati fenomen vremenskog izmeštanja radnje jeste prezent. Osim što služi da primarno uputi na sadašnjost, prezent se u oba jezika može transponovati kako u prošlost (*Dal 2000 al 2003 lo scrittore pubblica tre libri* ‘Od 2000 do 2003 pisac objavljuje tri knjige’), tako i u budućnost (*Domani andiamo al mare* ‘Sutra idemo na more’).⁸

Pojedina glagolska vremena sklona su ne samo vremenskom nego i modalnom transponovanju, o čemu će biti reči kasnije u ovom poglavlju.

⁸ Glagolski oblici podložni transpoziciji u budućnost obrađeni su u poglavlju 5.

2.3. Glagolska vremena, aspekt i akcionalnost

Osim glagolskih vremena, na vremenska značenja i vremenske odnose među rečenicama utiču i glagolski aspekt, kao i leksičko-semantičke osobine glagola, odnosno njihova akcionalna značenja.

Za razliku od glagolskih vremena, aspekt ne služi da vremenski lokalizuje neki događaj u odnosu na trenutak govora ili u odnosu na neku drugu referencijalnu tačku. Aspekt tj. glagolski vid označava „različite načine gledanja na unutrašnju vremensku strukturu pojedine situacije“ (Comrie 1976: 3) i pruža informacije vezane za njeno trajanje, učestalost, završenost i sl. Većina jezika poznaje osnovnu aspekatsku opoziciju *svršenost – nesvršenost* (Comrie 1976). Svršeni (perfektivni) aspekt služi da radnju predstavi kao ograničenu, nedeljivu celinu, dok nesvršeni (imperfektivni) aspekt izražava radnju u njenom toku, trajanju ili ponavljanju, tako da se ona ne može shvatiti kao celina. U mnogim jezicima javljaju se i dalje vidske distinkcije unutar obe opozicije.

Aspekt, kao i vreme, predstavlja opštu kategoriju mišljenja i jezika. On je pre svega apstraktan pojmovni sadržaj koji se u različitim jezicima na različite načine može izražavati. U proučavanju prirode aspekta i načina njegovog iskazivanja u različitim jezicima savremeni istraživači i aspektolozi (Comrie 1976, Dahl 1985, Tchekhoff 1987, Verkuyl 1993, Smith 1997) posebno naglašavaju činjenicu da je aspekt, odnosno aspektualnost opšta jezička kategorija svojstvena svim jezicima sveta. U nekim jezicima ta kategorija je gramatikalizovana, u drugima ne, ali je kao jezička (semantička) pojava svuda prisutna na sintaksičkoj ravni.⁹

Srpski jezik, kao i ostali slovenski jezici, specifičan je po tome što je u njemu aspekt (glagolski vid) „deo prirode svakog glagola“ (Belić 1958: 231) jer je morfološki obeležen u samoj njegovoj osnovi. Ta specifičnost usloвила je izdvajanje glagolskog vida kao posebne gramatičko-morfološke kategorije u slovenskim jezicima.

⁹ U vezi sa tim može se govoriti o aspektu u užem smislu, kao gramatičkoj kategoriji svojstvenoj slovenskim jezicima, i aspektu u širem smislu, kao složenoj jezičkoj pojavi (kategoriji) koja se ne odnosi samo na glagol već na celokupan iskaz odnosno rečenicu. Osim naziva aspekt, u literaturi se za ovu univerzalnu jezičku kategoriju koristi i termin aspektualnost.

U srpskom jeziku većina glagola se prema vidu dele na dve osnovne grupe: svršene i nesvršene glagole. I jedni i drugi se mogu dalje razvrstavati na više podvidova (subaspekata). Uz ove glagole postoje i dvovidski glagoli, koji imaju isti oblik za oba vida, a njihovo konkretno vidsko značenje prepoznaje se u rečenici ili širem kontekstu. Iako je morfološko obeležavanje glagolskog vida osnovni način iskazivanja aspektualnosti u srpskom jeziku, on nije i jedini. Drugim rečima, aspekt izražen na nivou glagola predstavlja samo jedan od načina njegovog ispoljavanja na površinskoj strukturi. Osim glagola koji sam po sebi nosi podatak o vidskom značenju, u izražavanju aspektualnosti učestvuju i druga, kako leksička tako i sintaksička sredstva¹⁰ (Grubor 1953, Klikovac 1996, Piper 2005, Piper & Klajn 2013). U srpskom, kao i u mnogim drugim jezicima, aspektualna značenja se, između ostalog, mogu iskazati i faznim (aspektualnim) glagolima.

Za razliku od srpskog, italijanski spada u jezike koji u svom glagolskom sistemu nemaju kategoriju aspekta kao redovnu gramatičku pojavu. Italijanski glagoli su, u većini slučajeva, vidski nemarkirani,¹¹ tako da se aspekatska značenja uglavnom iskazuju leksički, ili gramatički (sintaksički). U osnovno gramatičko sredstvo za obeležavanje aspekta spadaju pre svega glagolska vremena.¹² U vezi s tim, treba napomenuti da su složena vremena i prost perfekat svršenog vida, a prezent i imperfekat nesvršenog.¹³ Što se prostog futura tiče, on poseduje obe aspektualne vrednosti, mada je svršena vrednost dominantna (Bertinetto 1986: 490). Kada je u pitanju iskazivanje aspektualnosti, osnovna razlika između italijanskog i srpskog počiva, dakle, u činjenici

¹⁰ Što se, na primer, sintaksičkog nivoa tiče, brojna su sredstva koja utiču na to da se radnja neke rečenice shvati kao svršena ili nesvršena. U njih spadaju: glagolska vremena i načini, različite odredbe za vreme, predložko-padežne konstrukcije, veznici, priroda subjekta i direktnog objekta, indirektna dopune i dr. Tako se, na primer, uz glagole različitog vida javljaju različite vremenske odredbe: *Čitala sam knjigu tri sata* – *Pročitala sam knjigu za tri sata* (Klikovac 1996: 136); *On je odjednom začutao* – **On je stalno začutao* (Piper 2005: 783). U vezi sa interakcijom glagolskih vremena i glagolskog vida, poznato je, na primer, da se svršeni glagol ne može upotrebiti u prezentu u nezavisnoj rečenici (**Pročitam knjigu*) jer prezent služi da iskaže pravu sadašnjost odnosno radnju koja je u toku, što zahteva nesvršeni vid. Svršeni prezent se, po pravilu, uvek ostvaruje u zavisnoj rečenici (*Čim pročitam knjigu, pozajmiću ti je*), a u nezavisnoj samo onda kada označava uobičajene, redovno ponovljene radnje (*Svaki dan pročitam nešto zanimljivo*).

¹¹ Pojedini italijanski glagoli, posebno oni izvedeni od prideva ili imenica, pokazuju delimične vidske razlike: *arrossare* 'crveneti' / *arrossire* 'pocrveneti', *rattristarsi* 'rastuživati se' / *rattristirsi* 'rastužiti se' (Terić 2005: 107). Aspekt se u italijanskom jeziku može obeležiti i raznim sufiksima i prefiksima. Tako, npr. sufiks *-ellare* koji glagolu daje iterativno značenje: *saltare* 'skakati' / *saltellare* 'skakutati'.

¹² Aspektualne karakteristike italijanskih glagolskih vremena detaljno su obrađene u Bertinetto (1986).

¹³ Kada je reč o italijanskim glagolskim vremenima i osnovnom opozicijom *svršenost* – *nesvršenost*, dovoljno je podsetiti se razlike između imperfekta, koji radnju prikazuje kao neograničenu (*Il telefono squillava* 'Telefon je zvonio'), i složenog perfekta, koji označava da je radnja završena (*Il telefono ha squillato* 'Telefon je zazvonio').

da je aspekt u srpskom jeziku morfologizovan. Za razliku od italijanskog, srpski jezik ima dve posebne kategorije: kategoriju glagolskih vremena i kategoriju glagolskog vida, koja je dosta razvijenija i složenija. Zahvaljujući tome jedno isto glagolsko vreme može imati različite vrednosti u zavisnosti od toga da li je glagol svršen ili nesvršen (up. *Pisao je pismo – Napisao je pismo*). Italijanski jezik, s druge strane, nema poseban sistem formalnih oznaka za aspekt, ali ima bogat i razvijen sistem glagolskih vremena koja su, pored primarne funkcije iskazivanja vremenskih značenja, na sebe preuzela i sekundarnu funkciju obeležavanja aspekta. Dok je u italijanskom jeziku kategorija vremena dominantna u odnosu na kategoriju aspekta, u srpskom je obrnuto, a samo postojanje glagolskog vida kompenzuje relativni nedostatak glagolskih vremena koja postoje u nekim drugim jezicima (npr. germanskim ili romanskim), kao i gubljenje iz upotrebe pojedinih vremena, poput imperfekta, koji je gotovo u potpunosti iščezao, a donekle aorista.

Što se italijanskog jezika tiče, pored glagolskih vremena, funkciju obeležavanja aspekta mogu imati i druga gramatička sredstva, kao što su različite glagolske perifraze, fazni glagoli, razni prilozi i priloški izrazi (Moretti & Orvieto 1984, Bertinetto 1986, Serianni 1989).

Kategorija glagolskog aspekta tesno je povezana sa kategorijom leksičkog aspekta tj. kategorijom akcionalnosti.¹⁴ Za razliku od aspekta koji predstavlja gramatičku kategoriju, akcionalnost je, dakle, čisto leksičko-semantička kategorija koja označava način na koji se odvija glagolska radnja. Drugim rečima, akcionalnost „u okviru leksičkih značenja glagola precizira tip situacije označene glagolom“ (Novakov 1991: 286) tj. prikazuje kakva je priroda te situacije.

U zavisnosti od pristupa koji njihovi autori primenjuju, u italijanskim i srpskim gramatikama, kao i u literaturi posvećenoj akcionalnosti sa opštelingvističkog stanovišta, nailazi se na različite klasifikacije glagola prema njihovim akcionalnim značenjima (Grubor 1953, Vendler 1967, Comrie 1976, Bertinetto 1986, Binnick 1991, Novakov 1991, Andorno 2003, Mrazović & Vukadinović 2009, Piper & Klajn 2013).

¹⁴ Kako u literaturi o italijanskom tako i u literaturi o srpskom jeziku akcionalnost se često imenuje i nemačkim terminom *Aktionsart*. U literaturi o italijanskom jeziku pored termina *azionalità* u upotrebi su i termini *azione verbale* ‘glagolska radnja’ (Bertinetto 1986, Andorno 2003) i *tipo di azione* ‘vrsta radnje’ (Andorno 2003), dok se u srpskoj lingvističkoj literaturi, osim termina „akcionalnost“ (Piper & Klajn 2013) sreću i termini „sekundarni glagolski vid“ (Belić 1958), „značenjski vidski lik“ (Stevanović 1974) i „tip glagolske situacije“ (Novakov 1991).

Imajući u vidu da se u ovom istraživanju akcionalna značenja glagola češće spominju u vezi sa italijanskim glagolima, mi ćemo se u njemu koristiti podelom na akcionalne klase koja je izložena u Bertinetto (1986), a koja predstavlja donekle modifikovanu verziju poznate Vendlerove (1967) klasifikacije. Prema Vendlerovoj klasifikaciji, koja ima elemente univerzalne tipologije i koja je do sad naišla na široku primenu u lingvistici, glagoli se dele na četiri akcionalne klase: aktivnosti (*activities*), ostvarenja (*accomplishments*), dostignuća (*achievements*) i stanja (*states*). Bertinetto italijanske glagole svrstava deli na pet akcionalnih klasa: stativni, kontinuativni, rezultativni, transformativni i punktualni glagoli, a razlika između njih zasnovana je na kombinaciji sledećih semantičkih obeležja koja svaka od njih poseduje: [\pm durativnost], [\pm dinamičnost], [\pm teličnost].¹⁵ Budući da su ove akcionalne klase iscrpno opisane u Bertinetto (1986), nećemo se upuštati u njihov detaljan prikaz, već ćemo samo navesti njihove osnovne karakteristike i po par primerima za svaku od njih, bez zalaženja u problematične slučajeve.

Stativni i kontinuativni glagoli su durativni i atelični, s tim što stativni glagoli, za razliku od kontinuativnih, ne podrazumevaju nikakav proces te ne poseduju obeležje dinamičnosti. U stativne glagole spadaju glagoli poput *essere* 'biti', *piacere* 'dopadati se', *esistere* 'postojati' i njima slični, a u kontinuativne - *lavorare* 'raditi', *cantare* 'pevati', *dormire* 'spavati' i drugi slični. Rezultativni i transformativni glagoli su telični jer sadrže oznaku cilja, s tom razlikom što rezultativni glagoli podrazumevaju da radnja traje određeno vreme, dok transformativni glagoli nemaju obeležje durativnosti i podrazumevaju samo ostvarenje cilja. Rezultativni glagoli obuhvataju glagole i glagolske izraze poput *imparare* 'naučiti', *costruire una casa* 'sagraditi kuću', *scrivere*

¹⁵ Kao što je poznato, kategorija teličnosti predstavlja jedno od semantičkih obeležja glagolske situacije i upućuje na cilj (*telos*) kome vršilac radnje određenog glagola teži, odnosno na krajnju tačku glagolske radnje. U italijanskom jeziku transformativni i rezultativni glagoli su telični, dok su ostali glagoli atelični. U srpskom jeziku teličnost je povezana sa glagolskim vidom. Perfektivni glagoli poseduju obeležje teličnosti, a imperfektivni obeležje ateličnosti (Novakov 2009: 48). S tim u vezi, valja istaći razliku između teličnosti i perfektivnosti. Dok teličnost samo podrazumeva postojanje cilja tj. krajnje tačke u odvijanju glagolske radnje, perfektivnost podrazumeva da je cilj koji postoji ujedno i dostignut. Samim tim, svršeni glagoli, za razliku od nesvršenih, pokazuju da je rezultat radnje ostvaren, odnosno da je ona uspešno realizovana (up. *Maja je pisala pismo – Maja je napisala pismo*). Pošto u italijanskom jeziku glagolski vid nije morfološki obeležen već se svršenost/nesvršenost radnje vezuje za glagolska vremena, samim tim kada se upotrebe uz nesvršeno vreme italijanski telični glagoli ne kazuju da li je radnja završena i cilj dostignut. Tu činjenicu ilustruju sledeća dva primera sa transformativnim glagolom *arrivare* 'stići' u imperfektu (a) i složenom perfektu (b): (a) *L'autobus arrivava alle sette* 'Autobus je stizao u sedam', (b): *L'autobus è arrivato alle sette* 'Autobus je stigao u sedam'. U primeru (a) naglasak je na samom procesu i nije izvesno da li je radnja privedena kraju, dok je u primeru (b) naglasak na rezultatu radnje odnosno na njenoj izvršenosti.

una lettera ‘napisati pismo’, a transformativni – *ritornare* ‘vratiti se’, *svegliarsi* ‘probuditi se’, *impazzire* ‘poludeti’ i druge. Što se punktualnih glagola tiče, oni označavaju trenutnu radnju, te su apsolutno lišeni durativnosti, a ne poseduju ni oznaku cilja. Punktualni glagoli su glagoli kao: *stupirsi* ‘začuditi se’, *incontrare* ‘sresti’, *vedere* ‘videti’ i drugi.¹⁶

Imajući u vidu činjenicu da je o akcionalnosti, različitim akcionalnim klasama glagola, kao i o odnosu aspekta i akcionalnosti dosta pisano u literaturi, kao i da ta složena problematika prevazilaze okvire ovog istraživanja, mi se na njoj ne možemo dalje zadržavati. Za pitanja iz ovih oblasti upućujemo na gorenavedenu gramatičku i naučnu literaturu, kao i na druge publikacije koje se u njima pominju.

2.4. Glagolska vremena, glagolski načini i modalnost

Pored kategorije aspekta, glagolskim vremenima je dosta bliska i kategorija modalnosti. Njihova međusobna povezanost posebno dolazi do izražaja kod iskazivanja budućih radnji jer takve radnje još uvek nisu postale stvarnost, one tek treba da se realizuju, i ta činjenica ostavlja prostora za razna modalna tumačenja. Pre nego što razmotrimo vezu između glagolskih vremena i modalnosti, a u sledećem potpoglavlju vezu između budućnosti i modalnosti, osvrnućemo se nakratko na distinkciju između pojma modalnosti i pojma glagolskog načina.

Glagolski način (modus) je posebna gramatička (morfološka) kategoriju glagola koja služi da označi da li je radnja iskazana glagolom aktuelna, realna ili nerealizovana i irealna a uz to, kako se tradicionalno navodi, obično i stav govornika ili subjekta rečenice prema takvoj radnji. Glagolski načini variraju od jezika do jezika kako po broju i vrsti, tako po značenjima koja iskazuju. U italijanskom jeziku lični glagolski načini jesu: indikativ, konjunktiv, imperativ i kondicional, a nelični: infinitiv, gerund i particip. U srpskom jeziku postoje dva osnovna glagolska načina: imperativ i potencijal. Za

¹⁶ Kada se uporede Bertinettova i Vendlerova podela na akcionalne klase, može se zapaziti da osnovna razlika između njih ogleda se u činjenici da su Vendlerovi glagoli dostignuća, na osnovu prisustva odnosno odsustva obeležja teličnosti i dinamičnosti, u Bertinettovoj podeli razdvojeni na dve klase: transformativne glagole [- durativnost], [+ teličnost], [+ dinamičnost] i punktualne glagole [- durativnost], [- teličnost], [-dinamičnost]. Kontinuativni glagoli se poklapaju sa glagolima aktivnosti, a rezultativni glagoli sa glagolima ostvarenja. Izlišno je napominjati da su stativni glagoli isto što i glagoli stanja, a da je razlika samo u terminu.

razliku od ostalih istraživača, predstavnici „Beogradske škole“, na čelu sa Stevanovićem, u glagolske načine svrstavaju i futur II. U okviru ličnih glagolskih oblika, uz pomenuta dva glagolska načina, postoji i sistem glagolskih vremena.¹⁷

Za razliku od glagolskog načina, modalnost je semantička kategorija koja pokriva širok spektar značenja (hipotetičko, potencijalno, irealno, nužno, deziderativno, jusivno, itd.), koja izražavaju mišljenje, stav ili procenu govornika odnosno subjekta radnje u vezi sa osnovnim sadržajem iskaza. Kao složena semantička kategorija modalnost se može iskazati brojnim sredstvima koja pripadaju različitim jezičkim nivoima. Na površinskoj strukturi modalna značenja se mogu izraziti: a) morfološki (glagolskim načinima), b) sintaksički (modalnim glagolima i značenjski bliskim izrazima, kao i pojedinim vrstama zavisnih rečenica – namernim, uslovnim i sl.), c) leksički (modalnim priložima odnosno rečcama i različitim modalnim izrazima) i d) prozodijski kroz odgovarajuću intonaciju (Fleischman 1982a: 13). Bez obzira na njene različite površinske manifestacije, modalnost predstavlja sastavni deo sadržaja svake rečenice, tako da se u dubinskoj strukturi ona tiče celokupnog iskaza odnosno rečenice, a ne samo njenih pojedinačnih konstituenata (Fleischman 1982a: 13). Modalnost se čak može preneti i neverbalnim sredstvima (Moretti & Orvieto 1979: 219, Trbojević 2004: 19) tj. određenom mimikom ili gestikulacijom, kao što je na primer sleganje ramenima.

Budući da se kategorija modalnosti ne zasniva na jednom prototipičnom, bazičnom obeležju već da obuhvata niz različitih značenja (Palmer 1986: 4), u literaturi posvećenoj modalnosti razlikuju se više tipova i podtipova modalnosti.¹⁸ Iako klasifikacija tipova modalnosti varira od autora do autora, suštinska podela, a i za naš rad najrelevantnija, jeste na dva osnovna tipa modalnosti: epistemičku i deontičku. Epistemička modalnost se odnosi na govornikov stav prema istinitosti propozicije. Drugim rečima, „Svaki iskaz u kome govornik eksplicitno kvalifikuje svoje određenje prema istinitosti propozicije izražene rečenicom koju govornik izgovara (...) jeste *epistemički modalan* ili *modalizovan iskaz*“ (Lyons 1977: 797). U epistemički modalizovanim iskazima govornik se ne obavezuje ni prema istinitosti ni prema neistinitosti propozicije već izražava različite stepene opredeljenja prema istinitosti

¹⁷ Za razliku od ostalih gramatika, u gramatikama Piper & Klajn (2013), Mrazović & Vukadinović (2009) izdvaja se i indikativ kao treći glagolski način u srpskom jeziku. Njemu pripadaju svi vremenski glagolski oblici.

¹⁸ Za pregled različitih tipova modalnosti v. Lyons (1977), Palmer (1986) i Trbojević (2004).

propozicionog sadržaja, od pretpostavke do sigurnosti, čvrste uverenosti.¹⁹ Deontička modalnost se prevashodno odnosi na pojmove obaveze, dozvole, nužnosti, kao i na značenje želje, namere da se radnja izvrši. Jedna od karakterističnih odlika deontičke modalnosti jeste njena veza sa budućnošću (Lyons 1977, Palmer 1986).

Kao što smo već istakli, osim kategorije glagolskog načina, kao osnovnog eksponenta modalnosti u italijanskom i srpskom jeziku, u oba jezika i glagolska vremena mogu imati funkciju iskazivanja različitih modalnih značenja, a, isto tako, i glagolski načini u svojoj sekundarnoj upotrebi mogu iskazivati vremenska značenja.²⁰ Treba, međutim, istaći da „u praksi čiste modalne upotrebe nema“ (Vojvodić 2007: 46), odnosno da „nijedna modalnost nije bez reference na neko vreme“ (Trbojević 2004: 139), kao što ni vremenske upotrebe nisu bez nekog modalnog sadržaja.

Modalna upotreba glagolskih vremena posebno je karakteristična za srpski jezik. Naime, budući da u srpskom jeziku postoje samo dva glagolska načina za iskazivanje modalnih značenja, mnoga glagolska vremena, pored svoje primarne vremenske funkcije, mogu sekundarno iskazivati i različita modalna značenja. Po svojim osnovnim značenjima i upotrebi srpska glagolska vremena odgovaraju pre svega oblicima italijanskog indikativa, kao uostalom i oblicima indikativa u drugim jezicima. Međutim, ona imaju dosta dodirnih tačaka i s italijanskim konjunktivom, budući da mnoga glagolska vremena u svojoj nepravnoj upotrebi mogu biti nosioci različitih modalnih značenja koja se vezuju za sferu ovog glagolskog načina.

¹⁹ U zavisnosti od govornikovog opredeljenja prema istinitosti propozicije u literaturi o modalnosti se govori se o različitim vrstama iskaza. Faktivni iskazi su oni u kojima je govornik apsolutno uveren u istinitost ili neistinitost propozicionog sadržaja, dok su nefaktivni iskazi oni koji od govornika ne zahtevaju opredeljenje prema istinitosti ili neistinitosti propozicije. Faktivni iskaz je npr. „Marija je došla“, a nefaktivni „Možda je Marija došla“ / „Mislim da je Marija došla“ / „Marija je sigurno došla“. Nefaktivni iskazi su od suštinskog značaja za epistemičku modalnost, a u okviru njih se izražavaju mogućnost, pretpostavka, neizvesnost, sigurnost, zaključak i sl. Pored ove dve vrste iskaza, postoje i kontrafaktivni iskazi koji zahtevaju od govornika opredeljenje prema neistinitosti propozicije i čiji sadržaj je uvek u suprotnosti sa stvarnim činjenicama (Lyons 1977, Palmer 1986, Bozzone Costa 1991, Trbojević 2004). Tipičan primer za kontrafaktivni iskaz u italijanskom i srpskom jeziku je irealni uslov za prošlost: „Da si kupila karte, otišli bismo na predstavu.“

²⁰ U italijanskom jeziku poznate su modalne (epistemičke) upotrebe prostog i anteriornog futura, a i imperfekat je veoma sklon modalnom transponovanju. I srpski futur I ima razne modalne upotrebe, kao uostalom i mnoga druga glagolska vremena (posebno prezent). Što se tiče glagolskih načina, podsetićemo samo da italijanski kondicional prošli, pored osnovne modalne upotrebe, ima i pravu vremensku upotrebu kada označava „budućnost u prošlosti“. Isto tako i srpski potencijal ima sekundarnu vremensku upotrebu i služi da označi radnju koja se ponavljala u prošlosti.

2.5. Semantička kategorija budućnosti

Pošto smo prethodno opisali kognitivnu i lingvističku kategoriju vremena, a osvrnuli se i na glagolska vremena kao osnovni eksponent temporalnosti u italijanskom i srpskom jeziku, kao i na njihovu interakciju sa ostalim gramatičkim i semantičkim kategorijama koje učestvuju u iskazivanju vremenskih značenja, u ovom odeljku opisaćemo detaljnije predmet našeg istraživanja, tj. semantičku kategoriju budućnosti. Objasnićemo šta ova kategorija predstavlja, koja značenja obuhvata i identifikovati glagolske oblike i konstrukcije kojima se ona može iskazati u italijanskom i srpskom jeziku, a koja ćemo dalje u toku rada detaljnije razmatrati.

Kako smo već istakli u uvodu, budućnost kao jedan od tri plana kategorije temporalnosti predstavlja semantičku kategoriju koja obuhvata brojna i različita sredstva za iskazivanje radnje koja je vremenski smeštena nakon govornog trenutka. Iako je kao misaona i semantička kategorija univerzalna, sredstva za njeno iskazivanje razlikuju se od jezika do jezika. U italijanskom i srpskom jeziku, u zavisnosti od jezičkog nivoa, ta sredstva mogu biti leksička, morfološka i sintaksička, a centralno mesto u izražavanju budućeg vremenskog značenja u oba jezika imaju glagolski oblici i konstrukcije.

Pre nego što opišemo sadržaj semantičke kategorije budućnosti i navedemo sredstva za njeno izražavanje u italijanskom i srpskom jeziku, osvrnućemo se nakratko na razliku između pojmova budućnosti i posteriornosti. Iako su, kako navodi Fleischman (1982a: 16), oba koncepta vremenska, budućnost se odnosi na događaje smeštene nakon TG, dok se posteriornost odnosi na poslevremenost radnje u odnosu na RT koja može biti smeštena u bilo kom trenutku na vremenskoj osi. Kako dalje navodi, odnos između ova dva koncepta je zapravo hiponimičan jer je budućnost podvrsta posteriornosti. Dok posteriornost podrazumeva sekvencu RT-TD bilo gde duž vremenske ose, budućnost podrazumeva sekvencu TG-TD.

Radnje koje se odmeravaju u odnosu na RT smeštenu u prošlosti mogu biti kako posteriorne u odnosu na TG (*Rekao je da će doći sutra*), tako i anteriorne u odnosu na njega (*Rekao je da će doći juče*). U prvom slučaju posredi je radnja koja pripada „pravoj“ budućnosti, dok je u drugom slučaju reč o budućoj radnji koja pripada prošlosti. U ovom istraživanju pažnja će biti posvećena samo glagolskim oblicima i

konstrukcijama za iskazivanje budućih radnji čije je izvršenje, bez obzira na položaj RT, smešteno nakon TG, tj. u sferu „prave“ budućnosti i neće se uzeti u razmatranje buduće radnje koje zapravo pripadaju prošlosti.

Kako se na više mesta u literaturi ističe (Fleischman 1982a: 24, Dahl 1985: 103, Comrie 1985: 43-44), budućnost ima različit epistemološki status od prošlosti i sadašnjosti. Dok se prošlost odnosi na poznate, već ostvarene radnje, a sadašnjost na one koje su trenutno aktuelne i koje se mogu direktno poimati, budućnost upućuje na radnje koje se još uvek nisu realizovale, za koje se predviđa da će se izvršiti i koje, samim tim, nose određenu dozu neizvesnosti i hipotetičnosti. Buduće radnje su često praćene i drugim modalnim nijansama jer govoriti o budućnosti znači govoriti i o onome što se hoće, može, očekuje, pretpostavlja i sl. Pored, dakle, svog prototipičnog vremenskog značenja, semantička kategorija budućnosti obuhvata i niz drugih semantičkih obeležja (predviđanje, namera, želja, naredba, verovatnoća, mogućnost i sl.) koja se vezuju prvenstveno za kategoriju modalnosti. Imajući u vidu činjenicu da se kategorija budućnosti u nekim svojim delovima ukršta i prepliće s kategorijom modalnosti, u ovom istraživanju nećemo povlačiti strogu granicu između temporalnosti (budućnosti) i modalnosti odnosno između vremenskih i modalno obojenih upotreba različitih glagolskih oblika i konstrukcija za iskazivanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku. Drugim rečima, u njemu ćemo razmatrati sve one forme koje u sebi imaju buduću vremensku orijentaciju, odnosno sve one forme kojima je referenca na budućnost, ako ne osnovno, makar jedno od značenja.

I italijanski i srpski jezik poseduju brojna sredstva za iskazivanje buduće radnje. Pored pojedinih sredstava koji se u dvama jezicima poklapaju, oba poseduju i specifične forme za enkodiranje budućnosti u svojim gramatikama. U ovom istraživanju identifikovani su sledeći glagolski oblici i konstrukcije za obeležavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku:

- a) prost futur u italijanskom i futur I u srpskom jeziku
- b) anteriorni futur u italijanskom i futur II u srpskom jeziku
- c) transponovana glagolska vremena (prezent, složeni perfekat i imperfekat u italijanskom, prezent, perfekat i aorist u srpskom)
- d) kondicional prošli u italijanskom jeziku
- e) konjunktiv

- f) nelični glagolski oblici (infinitiv, gerund i particip prošli u italijanskom, infinitiv i glagolski prilozi sadašnji i prošli u srpskom)
- g) perifrastična konstrukcija *stare per* + infinitiv ‘samo što nije’ u italijanskom jeziku
- h) konstrukcija *imati + da + prezent* (ređe *imati + infinitiv*) u srpskom jeziku
- i) konstrukcije s modalnim glagolom i dopunom

Iako su formalno različita, sva navedena sredstva povezana su istim kategorijalnim značenjem. Drugim rečima, sva ona imaju kao zajedničku semantičku komponentu referencu na budućnost, s tim što svako od njih poseduje i svoja specifična značenja. Osnovna sredstva za izražavanje budućnosti, kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku, jesu futurski oblici jer u njima dominira dato kategorijalno značenje. Ostali glagolski oblici i konstrukcije spadaju u alternativna sredstva za obeležavanje budućnosti. I u italijanskom i u srpskom jeziku osnovni alternativni marker za budućnost jeste prezent, dok ostala sredstva imaju sekundarnu ulogu u markiranju buduće radnje. Kod nekih od njih značenje budućnosti može biti jače izraženo, kao npr. kod italijanskog kondicionala prošlog, konjunktiva (u određenim sintaksičko-semantičkim okolnostima) ili srpske konstrukcije *imati + da + prezent*, a kod nekih slabije jer je u većoj ili manjoj meri zaklonjeno nekim drugim značenjima.

Proučavanje određene semantičke kategorije u jednom ili više jezika podrazumeva prevashodno sinhronijski pristup. Međutim, jezik je dinamički sistem i da bi neka pojava na sinhronijskoj ravni mogla što bolje da se sagleda i opiše, kao i da bi se bolje razumele sličnosti i razlike u njenom ispoljavanju u dva ili više jezika smatramo da je poželjno da se, u određenoj meri, ispituju njen nastanak i razvoj. Stoga ćemo u narednom odeljku ukratko prikazati razvoj i gramatikalizaciju futura u jezičkim sistemima, a potom i razvoj i gramatikalizaciju italijanskog prostog futura i srpskog futura I.

2.6. Razvoj i gramatikalizacija futura iz tipološke perspektive (s posebnim osvrtom na italijanski prost futur i srpski futur I)

Tipološki posmatrano, markeri futura razvijaju se iz ograničenog broja leksičkih izvora, koji, kako su utvrdili Bybee et al. (1991, 1994) obuhvataju modalne forme (markere želje, obaveze, sposobnosti), aspektualne forme (markere za progresivni, habituelni, imperfektivni i, nešto ređe, perfektivni aspekt), konstrukcije s glagolima kretanja *ići* i *doći* i temporalne adverbne. Proces gramatikalizacije različitih leksičkih jedinica, odnosno njihov prelazak u gramatičku kategoriju, podrazumeva i određeni semantički razvoj. Kako su pokazali Bybee et al. (1994: 254), svi futurski markeri prolaze kroz fazu kada se njima iskazuje *namera*, a potom *predviđanje*, što je po mišljenju ovih autora prototipična upotreba futura. Proces gramatikalizacije uključuje i niz promena, među kojima su desemantizacija, dekategorijska, formalna redukcija morfeme, gubljenje njene samostalnosti i fiksacija tj. učvršćivanje gramatikalizovane morfeme za element sa kojim tvori konstrukciju.

Jezički uzorak Bybee i saradnika pokazao je da su modalni izrazi (markeri želje, obaveze i sposobnosti) najčešći izvor futura u jezicima. I italijanski i srpski futur vode poreklo od modalnih konstrukcija. Poznato je, naime, da se italijanski futur razvio iz vulgarnolatinske perifraze sačinjene od infinitiva i glagola *habere* 'imati', a srpski futur iz infinitivne konstrukcije s modalnim glagolom *hteti*. U narednom pasusu prikazaćemo u kratkim crtama genezu i semantički razvoj ova dva futurska oblika.

Klasični latinski futur nije se očuvao u romanskim jezicima. Umesto njega u vulgarnolatinskom počinju da se koriste različite perifraze sačinjene od modalnog glagola i infinitiva čijom kombinacijom su se realizovala značenja bliska značenju budućeg vremena. Uobičajene perifraze za iskazivanje buduće radnje bile su *velle*, *posse* i *debere* + infinitiv, a potom i konstrukcija s infinitivom i prezentom glagola *habere* (*dicere habeo* 'imam da kažem'), koja je vremenom potisnula sve ostale i na Zapadu dala opšteromanski futur (Savić 1966, Fleischman 1982a, Terić 1995). Tokom procesa gramatikalizacije oblici prezenta glagola *habere* počinju sve više da se redukuju, tako da se na kraju stapaju sa infinitivom, stvarajući od analitičkog svoj današnji sintetički oblik. Prema Fleischman (1982a: 58-59) gramatikalizacija

romanskog (italijanskog) futura prošla je kroz sledeće faze semantičkog razvoja: posesivni glagol → obaveza → namera → predviđanje.

Srpski jezik je u početku svog samostalnog razvoja imao na raspolaganju nekoliko načina za iskazivanje buduće radnje: a) infinitivne konstrukcije sa glagolima *imam*, *hoću* i *budu* za obrazovanje futura od imperfektivnih glagola i b) prezent perfektivnih glagola za obrazovanje futura od perfektivnih glagola (Belić 1969: 81, 149). Vremenom se, na celom štokavskom terenu, u funkciji futura morfologizovala samo konstrukcija s pomoćnim glagolom *hteti*. Na početku procesa gramatikalizacije glagol *hteti* je čuvao svoju punu formu, da bi kasnije došlo do njegove redukcije i stvaranja enklitičkog oblika *ću*, *ćeš*, *će* (...) ²¹ (Grković-Mejdžor 2012: 88). Gramatikalizacija srpskog futura podrazumevala je sledeće faze semantičkog razvoja: voluntativni glagol → spremnost → namera → predviđanje (Bybee et al. 1994: 256).

Tipološka istraživanja (Dahl 2000, Bybee et al. 1991, 1994) takođe potvrđuju da nije neuobičajeno da određena konstrukcija u pojedinim kontekstima čuva tragove prvobitnog leksičkog značenja i nakon sticanja gramatičkih svojstava. Tako srpski futur I i dalje čuva ostatke izvorne voluntativne komponente u pojedinim sintaksičkim okruženjima, kao npr. u pogodbenim rečenicama (... *ako ćeš mene poslušati, a znam da 'oćeš, ništa nećemo kupovati* (Kssj: 1.kr_pal_gr.txt), kao i u pitanjima i odgovorima na njih (A: *Hoćeš li čitati sutra?* B: *Hoću.* / A: *Ti sutra nećeš čitati, zar ne?* B: *Hoću. Zašto ne?*), gde, kako potvrđuju Silić & Pranjковиć (2005: 92), „futer I ima stanovito željno značenje“. S druge strane, gotovo univerzalna karakteristika futurskih oblika jeste njihova sklonost ka semantičkim promenama (Fleschman 1982a: 23). Kao što se modalni izrazi lako razvijaju u futur, tako, kada jednom učvrsti temporalnu upotrebu, i sam futur može razviti nove modalne upotrebe (Dahl 2000: 313). U svim jezicima koji poseduju morfologizovan futur, ovaj glagolski oblik kombinuje u sebi i vremenska i modalna značenja.

Osnovna funkcija futura kao međujezičke kategorije jeste upućivanje na budućnost (Dahl 1985). I u svojoj bazičnoj vremenskoj upotrebi on je često praćen

²¹ Poznato je da futur I ima i proste (*videće*) i složene oblike (*on će videti*) koji se grade od infinitiva i enklitičkih oblika glagola *hteti*. Naporedo s infinitivom javlja se i konstrukcija *da* + prezent (*on će da vidi*), koja je, kako navode Piper & Klajn (2013: 173), svojstvena razgovornom jeziku i usmenoj nezvaničnoj komunikaciji. U srbistici je više puta pokrenuto pitanje o normativnom statusu ove konstrukcije (v. Okuka 2010 u kome je dat pregled dosadašnjih razmatranja, kao i obilje primera kako iz govornog tako i iz pisanog jezika). Budući da se pitanje upotrebe infinitiva ili *da*-konstrukcije tiče morfologije, a ne semantike, ono izlazi iz domena ovog istraživanja.

različitim modalnim nijansama koje su „neizbežna posledica ideje o budućoj radnji“ (Fleischman 1982a: 24). Što se tiče semantičkih svojstava futura, Dahl (1985: 108) ističe da njegovo univerzalno prototipično značenje obuhvata tri semantička obeležja: nameru, predviđanje i referencu na budućnost. Uz navedena bazična obeležja u pojedinačnim jezičkim sistemima futur može razviti i razna druga značenja. Među sekundarnim značenjima i upotrebama koja futurski oblici mogu imati utvrđena su sledeća: svezremensko značenje (gnomska upotreba) i habitualno značenje (uobičajena radnja), kao i razna modalna značenja – obaveza, naredba, učitiv zahtev, optativno, voluntativno i željno značenje, verovatnoća, mogućnost, zaključak, pretpostavka, sumnja, čuđenje i neverica (Ultan 1978).

I italijanski prost futur i srpski futur I poseduju mnoga od navedenih značenja. Oba oblika predstavljaju izuzetno polisemična glagolska vremena koja pored vremenskih imaju i prave modalne upotrebe. U vezi sa tim treba istaći da se u ovom istraživanju pod modalnim upotrebama podrazumevaju sve one upotrebe u kojima radnja označena futurskim oblikom nije vremenski smeštena u budućnost, odnosno sve one upotrebe u kojima se ideja o vremenskoj posteriornosti radnje potpuno izgubila. Takva je npr. epistemička upotreba italijanskog prostog futura (A: *Dov'è Mario?* B: *Sarà a casa.* A: 'Gde je Mario? B: Verovatno je kod kuće.') jer ona nema vremensku referencu na budućnost, već na sadašnjost. Imajući u vidu činjenicu da je ovo istraživanje posvećeno kontrastivnom proučavanju glagolskih oblika i konstrukcija za izražavanje budućnosti, kao jednom od tri segmenta semantičke kategorije temporalnosti, strogo modalne upotrebe ne ulaze u domen njegovog proučavanja. Osim toga, temporalnost i modalnost su dve isuviše složene semantičke kategorije da bi u istraživanju ove vrste mogle istovremeno da se obrađuju.

3. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI ITALIJANSKIM PROSTIM FUTUROM I SRPSKIM FUTUROM I

Naše istraživanje započecemo proučavanjem prostog futura i futura I, koji u glagolskom sistemu italijanskog i srpskog jezika predstavljaju primarno jezičko sredstvo za iskazivanje semantičke kategorije budućnosti.

Pre nego što pređemo na sintaksičku i semantičku analizu prostog futura i futura I, kao i na njihove kontrastivne odnose, ukratko ćemo prikazati kako su ova dva vremena predstavljena u relevantnoj literaturi o italijanskom (3.1) i srpskom jeziku (3.2).

3.1. Prost futur u italijanističkoj literaturi

3.1.1. Prost futur u gramatikama italijanskog jezika

U gramatikama italijanskog jezika prostom futuru je posvećeno onoliko pažnje i prostora koliko je u skladu sa obimom same gramatike i njenom namenom, a većina autora ga, bez obzira na različite klasifikacije njegovog značenja, tumači uglavnom na sličan način. Upravo da ne bismo ponavljali manje-više slične podatke koji se u njima nalaze, gramatike koje smo analizirali nećemo predstaviti hronološkim redom, već na osnovu sličnosti i razlika među njima.

U pedagoškim gramatikama čiji su autori Fogliato & Testa (1996), Sensini (1997), Dardano & Trifone (1997) i Patota (2006) uglavnom se sažeto navodi da prost futur u svojoj vremenskoj upotrebi izražava radnju koja tek treba da se desi, a potom da poseduje i druge vrednosti koje, uz manje ili veće razlike u njihovom broju i nazivu, ovi autori uglavnom nabrajaju, dajući tek ponegde kratak komentar praćen odgovarajućim primerom. Sensini i Dardano & Trifone ove vrednosti nazivaju modalnim, dok im Patota i Fogliato & Testa ne pripisuju nikakav naziv.

Tako, Fogliato & Testa (1996: 361) ističu da prost futur može da izrazi zapovest, uzvik²², sumnju, približnu vrednost i dopuštanje. Na potpuno isti način prost futur tumači i Sensini (1997: 246).

Dardano & Trifone (1997: 323) u svojoj gramatici istovremeno obrađuju prost futur i anteriorni futur i takođe napominju da prost futur može imati vrednost imperativa, kao i da može izraziti sumnju, pretpostavku i zaključak.

Patota (2006: 100) navodi da se prost futur koristi da se u formi sumnje predstavi neka činjenica koja se događa u trenutku govora, da se oduzme važnost nekoj temi, da se izrazi naredba i da se traži izvinjenje. Drugim rečima, i ovaj autor navodi upotrebe prostog futura za izražavanje sumnje, dopuštanja, naredbe, ali, za razliku od prethodnih, i za ublažavanje iskaza, mada je on tako ne naziva, niti uopšte objašnjava, a zbog načina na koji je formulisao ovu upotrebu, korisnik njegove gramatike može da stekne utisak da se u ovakvoj upotrebi prost futur zaista može koristiti samo za izvinjavanje.

Zamerke koje bi mogle da se upute navedenim gramatikama odnose se prvenstveno na činjenicu da se u njima razmatranje upotreba i funkcija prostog futura uglavnom svodi na njihovo nesistematizovano popisivanje, u većini slučajeva ne sledi nikakav opis niti objašnjenje navedenih upotreba, a za svaku od njih se daje po jedan primer.

U gramatici čiji su autori Moretti & Orvieto (1984: 52-59) prostom futuru, kao i ostalim vremenima indikativa, posvećeno je dosta prostora, a dat je i veliki broj primera. Ovi autori navode da prost futur smešta radnju i stanje u vremenski prostor koji dolazi iza sadašnjosti i da ne izražava ostvarenu radnju već a) predviđanje; b) plan, nameru, obećanje; c) iščekivanje, nadu, predosećaj; d) naredbu, molbu, savet, podsticaj, upozorenje, pretnju. U suštini autori ovde više navode komunikativne funkcije prostog futura nego njegova semantička obeležja. Kao posebnu upotrebu izdvajaju prost futur sa značenjem imperativa i na kraju modalne vrednosti prostog futura u koje nabrajaju a) sumnju, bojazan; b) nedoumicu; c) ublažavanje tvrdnji; d) mogućnost; e) pretpostavku;

²² Termin „uzvik”, koji pomenuti autori koriste da definišu upotrebu prostog futura u rečenici: *Non penserai mica di uscire con questo tempo!* ‘Ne misliš valjda da izađeš po ovom vremenu’, potpuno je neadekvatan, budući da prost futur ne označava „uzvik”, već je rečenica uzvična, a prost futur nosi u sebi komponentu nagađanja, pretpostavke, dok je njegova komunikativna funkcija u ovom primeru izražavanje čuđenja, neverice. U zavisnosti od konteksta prost futur može da izrazi i prekoračnu, ljutnju i slično.

f) dopuštanje. U ovoj gramatici pominje se takođe da prost futur može zamenjivati konjunktiv prezenta u objekatskim i zavisno-upitnim rečenicama, anteriorni futur, kondicional prezenta u apodozi ili konjunktiv imperfekta u protazi hipotetičkog perioda u govornom jeziku, kao i prost perfekat.²³

Prost futur opširno obrađuje i Bertinetto (1986: 483-498) u svojoj monografiji posvećenoj glagolskim vremenima indikativa, čiji je najveći deo objavljen u Renzi & Salvi (1991). Bertinetto upotrebe prostog futura klasifikuje na deiktičke bez modalnog značenja i deiktičke sa različitim modalnim značenjima, dodeljujući takvom prostom futuru sledeće nazive: *dubitativo* ‘prost futur sumnje’, *concessivo* ‘prost futur dopuštanja’, *volitivo (intenzionale)* ‘voluntativni prost futur (prost futur namere)’, *imperativo (ingiuntivo)* ‘prost futur zapovesti (naredbe)’, *deontico* ‘prost futur dužnosti’, *attenuativo* ‘prost futur ublažavanja’, *ipotesico* ‘hipotetički prost futur’. Ovaj autor potom izdvaja nedeiktičke upotrebe u koje svrstava *futuro retrospettivo* ‘retrospektivni prost futur’, svezremenski ili gnomski futur, i kao posebnu kategoriju epistemički prost futur, kome posvećuje najviše prostora. Bertinetto se takođe bavi i aspektualnim vrednostima prostog futura.

Serianni (1989: 474-475) u svojoj gramatici navodi da prost futur smešta radnju u trenutak koji sledi trenutku govora i dodaje da u raznim slučajevima pojam posteriornosti obuhvata različite vrednosti i nijanse, pa se tako mogu razlikovati: *futuro iussivo* ‘futura naredbe’, *futuro attenuativo* ‘futura ublažavanja’ i *futuro retrospettivo* ‘retrospektivni futur’. Na kraju svog izlaganja, Serianni ističe da se prost futur često koristi bez ikakve temporalne vrednosti i naziva ga *futuro suppositivo (o epistemico)* ‘futura pretpostavke (ili epistemički)’, objašnjavajući da ovako upotrebljen prost futur izražava nesigurnost, sumnju, pretpostavku u vezi sa radnjom koja pripada domenu sadašnjosti, i da se može parafrazirati upotrebom indikativa prezenta i priloga *forse* ‘možda’, *probabilmente* ‘verovatno’, *presumibilmente* ‘verovatno’, ‘po svoj prilici’.

Iste ove upotrebe, samo drugačijim redosledom, navode i Salvi & Vanelli (2004: 116-117).

Garigliano (2011: 544-548) u svojoj gramatici, koja još uvek nije mnogo poznata široj publici, osim prostog futura za označavanje radnje koja sledi sadašnjem trenutku, navodi da se mogu izdvojiti čak deset vrsta prostog futura kojima dodeljuje

²³ Autori ovde misle na „istorijski futur“, iako ga ne nazivaju tako.

sledeće značenjske etikete: *futuro semplice attenuativo o di cortesia* ‘prost futur ublažavanja ili učtivosti’, *futuro semplice concessivo o ammissivo* ‘prost futur dopuštanja ili priznanja’, *futuro semplice dubitativo* ‘prost futur sumnje’, *futuro semplice durativo-progressivo o continuativo* ‘durativno-progresivni ili kontinuativni prost futur’, *futuro semplice gnomico o sentenzioso* ‘gnomski prost futur ili prost futur u izrekama’, *futuro semplice iterativo o di abitudine o narrativo* ‘iterativni prost futur ili prost futur navike ili narativni’, *futuro semplice ingiuntivo o imperativo* ‘prost futur naredbe ili zapovesti’, *futuro semplice deontico o imperativale* ‘prost futur dužnosti ili naredbe’, *futuro semplice suppositivo (o epistemico)* ‘prost futur pretpostavke (ili epistemički)’, *futuro retrospettivo o degli storici* ‘retrospektivni ili istorijski prost futur’. Mada za svaku od ovih upotreba Garigliano daje kratak opis i navodi veliki broj primera, njegova podela na različite vrste prostog futura je veoma nesistematizovana i stiče se utisak da je ovom autoru cilj bio da popiše što više upotreba i da im dodeli što više naziva. Po našem mišljenju i mnogi od navedenih primera su sporni i uopšte ne pripadaju navedenoj vrsti prostog futura.²⁴ Takođe nije jasno zašto među pomenutim vrstama prostog futura figuriraju takozvani „durativno-progresivni“ ili „kontinuativni prost futur“ i „iterativni prost futur“ ili „prost futur navike“, odnosno „narativni prost futur“, kada to nisu nikakve posebne upotrebe i značenja prostog futura već različite aspektualne vrednosti koje on može da izrazi, a koje, kao što je poznato, u italijanskom jeziku često ne zavise samo od aspektualne vrednosti samog glagolskog oblika, već između ostalog i od priloških odredbi koje uz njega stoje, ili perifrastične konstrukcije u

²⁴ Navešćemo samo nekoliko spornih primera. Za ilustraciju upotrebe prostog futura za dopuštanje neki od primera koje Garigliano (2011: 545) navodi su: *Converrai (convieni) che la colpa è tutta sua!* ‘Složićeš se (slažeš se) da je samo on kriv!’, *Ci sarà (c’è) pure un Dio che punisce la mala gente!* ‘Postoji valjda i Bog koji kažnjava zle ljude!’ Jasno je, naime, da prvi primer pripada upotrebi prostog futura za ublažavanje iskaza, a da je drugi epistemički i da se njime iznosi pretpostavka. Za upotrebu prostog futura za izražavanje sumnje navodi se primer: *Questo pacco peserà (pesa) sì e no tre chili* ‘Ovaj paket je verovatno težak otprilike tri kilograma’, a za prost futur kojim se izražava pretpostavka: *Quel giovane sarà alto quasi due metri* ‘Ovaj mladić je verovatno visok dva metra’. Prost futur u oba primera ima potpuno isto (epistemičko) značenje i njime se iznosi pretpostavka. Inače, iako Bertinetto (1986) i Garigliano (2011) upotrebljavaju isti termin „prost futur sumnje“, oni pod njim ne podrazumevaju istu upotrebu prostog futura. Mada se Bertinetto (1986: 485) ne upušta u objašnjavanje ove upotrebe, na osnovu primera *Farà bello, domani?* ‘Hoće li biti lepo vreme, sutra?’ i činjenice da je svrstao u deikticko-modalnu, on pod njom podrazumeva onu upotrebu prostog futura u kojoj je referenca na budućnost praćena izvesnom dozom neizvesnosti i sumnje govornika da će se buduća radnja ostvariti. Kod Garigliana se ovaj futur ne odnosi na buduću radnju, već se njime izražavaju sumnja i bojazan vezane za sadašnjost, te je on epistemički. U tom smislu, postavlja se pitanje zašto ovaj autor izdvaja kao dve posebne vrste „prost futur sumnje“ i „prost futur pretpostavke“, pritom nazivajući samo ovaj poslednji epistemičkim, kada su i jedan i drugi epistemički, a sumnja i pretpostavka, kao uostalom i zaključak, predstavljaju samo dve različite značenjske nijanse koje epistemički futur izražava, a ne dve posebne kategorije prostog futura.

kojoj je upotrebljen, što se vidi i na osnovu primera koje ovaj autor daje. Uprkos mnogobrojnim nedostacima ove gramatike, njen autor pruža i korisne podatke vezane za upotrebu prostog futura u funkciji konjunktiva prezenta u objekatskim i zavisno-upitnim rečenicama, a osvrće se i na upotrebu prostog futura u funkciji anteriornog futura, mada ne analizira dublje ovu pojavu.

3.1.2. Prost futur u ostaloj literaturi o italijanskom jeziku

U literaturi o italijanskom jeziku postoji i nekoliko radova koji se bave prostim futurom, a koji se delimično osvrću i na anteriorni futur. U nekima od njih se spominju, ali ne i detaljno analiziraju, i drugi alternativni markeri za budućnost.

U svom prvom radu o futuru Berretta (1990) se bavi proučavanjem upotrebe futura kod stranaca različitog porekla koji žive u Italiji i usvajaju italijanski jezik u prirodnom okruženju iz direktnog kontakta sa izvornim govornicima. S obzirom da tematika ovog rada nije usko povezana sa našom temom, mi ga nećemo detaljno opisivati, već ćemo samo kratko predstaviti rezultate do kojih je autorka u svom istraživanju došla, a koji se mogu smatrati donekle relevantnim i za naš rad. Posmatrajući u dužem vremenskom periodu neizvorne govornike italijanskog jezika, Berretta dolazi do zaključka da je futur jedno od poslednjih „glavnih“ glagolskih vremena koje oni usvajaju, posle prezenta, participa prošlog²⁵ i imperfekta, a pre kondicionala i konjunktiva, koji se javlja samo kod neizvornih govornika na višem nivou. Neizvorni govornici prvo usvajaju vremenske upotrebe futura, pa tek kasnije modalne (epistemičke). Berretta se u radu nakratko osvrće i na usvajanje futura kod izvornih govornika i, pozivajući se na literaturu o ovoj temi, navodi da se u italijanskom, kao i u drugim jezicima, futur kasnije usvaja i da su prve upotrebe futura kod dece češće modalno obojene, nego čisto vremenske, kao i da se čini da se deontička značenja javljaju pre epistemičkih jer se sposobnost da se izraze pretpostavke, zaključci, nesigurnost javlja tek kasnije budući da je vezana za kognitivni razvoj. Međutim, kako navodi, prema podacima kojima raspolaže, kod dvoje italijanske dece, kao i kod jednog deteta koje je stranac, čisto epistemičke upotrebe prethode vremenskim, što, kako se

²⁵ Berretta (1990: 51) ne navodi da stranci usvajaju složeni perfekat već upravo particip prošli, a i na osnovu primera se vidi da samo ovaj oblik upotrebljavaju za izražavanje prošle radnje.

autorki čini, odražava tendenciju govornog italijanskog jezika ka češćoj upotrebi prostog futura sa epistemičkim značenjem.

Bozzone Costa (1991) svoj rad posvećuje prvenstveno jezičkim sredstvima za izražavanje nefaktivne modalnosti u govornom italijanskom jeziku, ali se u drugom delu rada ova autorka posebno osvrće na futur, i istražuje da li u korpusu²⁶ preovlađuju njegove futuralne ili nefuturalne upotrebe, s ciljem da ispita njegovu bazičnu vrednost u govornom italijanskom jeziku, stepen nefaktivnosti koji ima u epistemičkim upotrebama i uopšte semantičko-pragmatičke uslove koji utiču na njegovu upotrebu. Na osnovu primera iz korpusa, Bozzone Costa upotrebe futura u govornom jeziku deli na futuralne (*usi futurali*) i nefuturalne (*usi non-futurali*), odnosno na upotrebe koje se odnose na budućnost i one koje se ne odnose na nju. U futuralne upotrebe ova autorka svrstava čisto deiktičke i deiktičko-modalne upotrebe, ustaljene izraze u futuru²⁷ i modalne glagole u futuru²⁸, a u nefuturalne epistemički futur i gnomski futur. Od ukupno 174 futurskih oblika, 157 je u prostom futuru, a 17 u složenom futuru. U dve trećine primera (117 primera) prost futur označava buduće radnje, dok se u trećini (40 primera) ne odnosi na budućnost. Složeni futur je u svih 17 primera epistemički upotrebljen. Na osnovu ovih statističkih podataka, Bozzone Costa zaključuje da je u govornom italijanskom jeziku bazična vrednost prostog futura vremenska, ali se, kako ističe, čini da je sam broj futurskih oblika u korpusu prilično mali, što potvrđuje opštu tendenciju savremenog italijanskog jezika da vremenske upotrebe prostog futura zameni prezentom. Analizirajući primere, Bozzone Costa takođe zaključuje da se prost futur najmanje javlja u čistoj deiktičkoj upotrebi, već mu se najčešće pribegava da bi se u okviru nje izrazile različite modalne nijanse, pa unutar deiktičko-modalne upotrebe vrši dalju podelu na deiktičko-deontičke i deiktičko-epistemičke upotrebe, u pokušaju da

²⁶ Korpus za ovaj rad sastoji se od deset sati razgovora između studenta koje je Bozzone Costa sama snimila i transkribovala.

²⁷ Pod ustaljenim izrazima (8 primera) Bozzone Costa podrazumeva izraze tipa *vedrai* 'videćeš', jedini koji i pominje i za koji daje primere. Ova autorka odvaja ustaljene izraze od ostalih kategorija zbog toga što imaju vrednost klišeja, ali, kako navodi, po kriterijumima koje u radu primenjuje, ovi izrazi bi mogli da se svrstaju u deiktičko-modalne sa deontičkim značenjem.

²⁸ Bozzone Costa (1991: 55) napominje da posebno izdvaja futur s modalnim glagolima kako bi ispitala odnos ove modalne kategorije i futura. Kako navodi, za razliku od nedomalnih glagola koji u prezentu imaju vremensko značenje, dok u futuru mogu dobiti epistemičko značenje, modalni glagoli u prezentu mogu imati epistemičko značenje, dok u futuru imaju isključivo vremensko značenje. Autorka to objašnjava činjenicom da modalni glagoli, naročito *dovere* 'morati', nose u sebi značenje budućnosti koje, s jedne strane, isključuje čisto epistemičko značenje u futuru, a s druge, utiče na to da se ovi glagoli često upotrebljavaju u prezentu za budućnost. Bozzone Costa pretpostavlja da je verovatno zbog toga u korpusu mali broj modalnih glagola u futuru (9 primera).

utvrdi koji tip modalnosti preovlađuje. Kako ističe, odnos između ove dve upotrebe je dva prema jedan u korist deiktičko-epistemičkih upotreba, koje, kada se saberu sa čisto epistemičkim, zajedno čine više od polovine ukupnih upotreba, što po njoj potvrđuje tendenciju savremenog italijanskog jezika ka pretežno epistemičkoj upotrebi prostog futura. Međutim, u svim primerima sa deiktičko-epistemičkom upotrebom prostog futura nalazi se eksplicitni znak modalnosti,²⁹ što i sama autorka navodi, a na osnovu toga i izdvaja ovu potkategoriju. Po našem mišljenju, modalna nijansa u datim primerima ne potiče od samog futurskog oblika već upravo od drugih pokazatelja modalnosti. Mišljenja smo takođe, da ne iznenađuje činjenica da se u govornom italijanskom jeziku prost futur češće javlja u kontekstu u kome se izražava neizvesnost, eventualnost, mogućnost, nego onom u kome se izražavaju obaveza, namera, želja i ostala značenja koja spadaju u deontičku modalnost.

Na kraju svog rada, Bozzone Costa zaključuje da je analiza korpusa potpuno potvrdila da je upotreba prostog futura kao čisto vremenske kategorije marginalna i da deiktička referenca na budućnost nije dovoljan uslov da bi se on upotrebio. Ukoliko se uz referencu na budućnost ne javlja potreba da se izrazi neki modalni stav, budućnost se obično izražava prezentom. Bozzone Costa još jednom ističe da je bazična vrednost prostog futura u svakom slučaju vremenska, iako njegovo vremensko značenje skoro nikad nije čisto vremensko, već je najčešće praćeno različitim modalnim nijansama.

Što se tiče drugog cilja koji je u vezi s futuroom postavila, Bozzone Costa (1991: 57) navodi da se čini da, u čisto epistemičkim upotrebama, futur u osnovi izražava nefaktivnu modalnost tipa „zaključka“, po značenju sličniju modalnom glagolu *dovere* ‘morati’, nego *potere* ‘moći’,³⁰ s tim što može da oscilira između ova dva značenja u zavisnosti od konteksta i kontekstualnih elemenata koji se uz njega javljaju. Što se tiče semantičko-pragmatičkih uslova koji utiču na upotrebu futura, autorka zaključuje da je

²⁹ Kako smo u potpoglavlju 2.4 istakli, modalnost se u jezicima izražava na razne načine: upotrebom određenih glagolskih načina, modalnih glagola, modalnih priloga, pojedinim vrstama zavisnih rečenica, prozodijski itd. Svi futuri koje Bozzone Costa definiše kao deiktičko-epistemičke javljaju se uz različite modalne priloge (*sì magari mi sposerò a trentacinque* ‘da možda ću se udati u trideset petoj’), uz glagole mišljenja, sumnje (*penso che: chiamerò la mamma o: non lo so* ‘mislim da će zvati mamu, ili, ne znam’) u upitnim i zavisno-upitnim rečenicama, u pogodbenim rečenicama, itd. Naime, to što su u rečenici upotrebljeni drugi indikatori modalnosti ne daje i glagolskom obliku modalno značenje. Ovde je celokupan iskaz epistemički modalizovan, a sam futur ima vremensko značenje.

³⁰ Kako navodi Bozzone Costa (1991: 57), a o čemu se mogu naći podaci i na drugim mestima u literaturi o italijanskom jeziku (Bertinetto 1979, Pietrandrea 2004), glagolom *dovere* ‘morati’ u epistemičkoj upotrebi govornik izražava zaključak (*devono essere le dieci* ‘mora da je deset sati’), a glagolom *potere* ‘moći’ pretpostavku (*possono essere le dieci* ‘možda je deset sati’).

za čisto epistemičke upotrebe uslov da glagol najčešće bude glagol mirovanja, da on bude u 3. licu jednine i da postoji mogućnost da se na osnovu činjenica donese zaključak, dok su za deiktičko-modalne upotrebe uslovi nizak stepen uverenosti da će se radnja ostvariti, jaka intencionalnost govornika da izvrši radnju, ali i nizak stepen obaveze da je izvrši, što je omogućeno činjenicom da futur udaljava radnju ne samo u vremenskom, već i psihološkom smislu.

Kako bi ispitala razliku u upotrebi futura u govornom i pisanom italijanskom jeziku, u svom drugom radu o futuru, Berretta (1991) analizira dvesta rečenica koje sadrže različita glagolska vremena čija se radnja odnosi na budućnost. Sto rečenica je ekscerpirano iz pisanih tekstova (novinski članci iz politike i ekonomije), a drugih sto iz usmene komunikacije (neformalni dijalozi između studenata). Iako je, kako navodi, ukupan broj primera mali, njihova distribucija ipak ukazuje na značajnu razliku između pisanih i usmenih tekstova. U pisanim tekstovima u 100 rečenica javlja se ukupno 70 futura, a samo 7 prezenta za budućnost, dok se u usmenim javlja 19 futura i 64 prezenta. Pored ova dva glagolska vremena, i u jednom i u drugom tipu teksta, za izražavanje budućnosti, javljaju se kondicional, konjunktiv u zavisnim rečenicama, konstrukcije s modalnim glagolima i analitička struktura *andare a* + infinitiv 'ići + infinitiv', s tim što su kondicional i konjunktiv češći u pisanom tekstu, a modalni glagoli i perifrastični strukture u usmenom. U drugom delu rada Berretta se posebno osvrće na upotrebe futura u govornom jeziku i analizira dvesta rečenica s futurum, ekscerpiranih iz korpusa govornog jezika.³¹ Od 200 futura, 135 se odnose na budućnost³² i u većini slučajeva poseduju različite modalne nijanse (sumnju, pretpostavku, želju, obavezu), a 65 se ne odnose na budućnost, i, uz izuzetak jednog istorijskog futura, imaju uglavnom epistemičko, a poneki i svestremensko značenje. Anteriorni futur, koji ulazi u tih 65 primera, javlja se ukupno 22 puta, od čega je 20 puta epistemički upotrebljen. Berretta navodi da je došla do istih podataka kao i Bozzone Costa (1991), i takođe zaključuje da

³¹ Korpus za ovaj rad predstavljaju tekstovi različitih nivoa formalnosti: naracije, dijalozi, telefonski razgovori, razgovori između profesora i studenata za vreme ispita i monolozi, a sastoji se od sedam sati snimljenog materijala i sto stranica transkribovanog teksta. Reč je o narativnim tekstovima preuzetim iz Fontana, S. Pieretti, M. (a cura di). *Mondo popolare in Lombardia 9. La Grande Guerra. Operai e contadini lombardi nel primo conflitto mondiale*. Silvana, Milano, 1980. i iz Foresti, F., Morisi, P., Resca, M. (a cura di). *Era come a mietere. Testimonianze orali e scritte di soldati sulla Grande Guerra con immagini inedite*. Comune di San Giovanni in Persiceto 1983.

³² Kao Bozzone Costa (1991), i Berretta ove upotrebe naziva futuralnim, i u njih takođe svrstava i ustaljene izraze u futuru, tipa *vedremo* 'videćemo', *poi si vedrà* 'videćemo', *ti dirò* 'reći ću ti'. U njima je, kako navodi, leksičko i morfološko značenje futura slabo, te bi one mogle da se smatraju i diskursnim markerima.

je futur u govornom jeziku redak, da uglavnom biva zamenjen prezentom, kao i da statistički podaci ukazuju na to da čisto epistemičke upotrebe ne nadmašuju one vremenske, kao što bi možda moglo da se očekuje, što ne isključuje činjenicu da je takav razvoj futura u toku. Berretta ovaj kratak rad završava zaključkom da italijanski futur s jedne strane karakteriše veoma širok spektar upotreba, a s druge izuzetno retka učestalost.

Treći Berrettin rad (1994) predstavlja uglavnom kompilaciju njena dva rada o futuru. Mada u prvom delu ovog rada autorka detaljnije obrađuje tematiku iz onog prethodnog,³³ korpus koji koristi, statistički podaci i zaključci su isti. Jedina novina u odnosu na prethodni rad je ta što je Berretta futuralne upotrebe podelila na deiktičko-epistemičke i deiktičke. I Berretta (1994), deiktičko-epistemičke upotrebe, u kojima se spajaju deiktičko značenje budućnosti i modalno epistemička nijansa nesigurnosti, pretpostavke, zaključka, itd. izdvaja na osnovu istog kriterijuma kao i Bozzone Costa (1991), napominjući da „su uglavnom prepoznatljive na osnovu formalnih leksičkih i/ili sintaksičkih obeležja“, pa se i ovde može postaviti pitanje koliko modalna nijansa potiče od samog futura, a koliko od ostalih indikatora modalnosti.³⁴ Što se tiče deiktičkih upotreba, autorka u njih svrstava futur sa deontičkom vrednošću i futur sa čisto vremenskim značenjem. I ona ističe da ukupan broj futura sa epistemičkom komponentom, dakle deiktičko-epistemički i čisto deiktički futur zajedno čine više od polovine ukupnog broja futura u korpusu, i kao Bozzone Costa, zaključuje da modalno epistemička komponenta nadmašuje deontičku.³⁵ Berretta se dalje u radu nakratko osvrće na distribuciju futura po licima i na najfrekventnije glagole koji su upotrebljeni u futuru, a potom poredi nekoliko primera u kojima je upotrebljen prezent za budućnost sa onima u kojima je upotrebljen futur, navodeći da se prezent u govornom jeziku obično koristi za radnju koja se smatra izvesnom, a futur za onu koja se smatra neizvesnom, kao i da se za razliku od prezenta futur češće koristi za radnje koje su vremenski udaljene od trenutka govora, mada daje i kontraprimere za oba slučaja. Drugi deo rada

³³ Berretta se u ovom radu poziva na svoj prvi rad o futuru, ali nigde u njemu, niti u bibliografiji na kraju rada ne navodi svoj drugi rad o futuru, koji, u suštini, predstavlja veći deo ovog rada.

³⁴ I u ovom radu se deiktičko-epistemički futur javlja isključivo uz modalne priloge, u dopunskim rečenicama iza glagola mišljenja, u upitnoj, zavisno- upitnoj, pogodbenoj rečenici.

³⁵ Ako se izuzmu čisto epistemičke upotrebe futura, u kojima se radnja označena futurom ne odnosi na budućnost, u Berrettinim uzorku je ipak veći broj onih futura koje ona naziva deiktičkim (67 futura), nego onih deiktičko-epistemičkih (62 futura). U ovom radu se potkrala i jedna materijalna greška. Berretta, naime, u epistemički modalizovane iskaze ubraja i one sa glagolom *sperare* 'nadati se', a iskazi s ovim glagolom su volitivni iskazi i oni spadaju u deontičku modalnost (v. Palmer 1986).

predstavlja skraćenu verziju prvog rada o futuru i u njemu Berretta ne iznosi neke nove podatke, već samo, na osnovu podataka dobijenih iz ovog rada, dodaje da je upotreba futura kod odraslih neizvornih govornika italijanskog jezika slična kao i kod odraslih izvornih govornika, odnosno da i jedni i drugi češće koriste futur sa vremenskim značenjem. U vezi sa usvajanjem futura kod izvornih govornika, Berretta donekle menja svoj prethodni zaključak da su se kod dvoje italijanske dece i kod deteta koje je stranac, a koje pominje i u prvom radu, prvo javile epistemičke upotrebe zato što su one češće u govornom jeziku odraslih, već da se može pretpostaviti da je razlog taj što se u obraćanju deci odrasli često služe epistemičkim futurom u okviru tzv. *baby talk*, u igri, u pitanjima, kao npr. *Dove sarà il giocattolino?* ‘Gde li je igračkica?’.

Baveći se u svojoj studiji govornim italijanskim jezikom, Bazzanella (1994) jedan odeljak posvećuje prostom futuru, odnosno njegovim vrednostima u govornom jeziku i poluformalnom registru, s posebnim osvrtom na njegove epistemičke upotrebe. Uz to ona razmatra uslove koji utiču na njegovu upotrebu, sintaksičko okruženje u kome se pojavljuje, a navodi i daje osnovne podatke i o drugim glagolskim oblicima i konstrukcijama koji se u korpusu govornog jezika javljaju kao zamena za prost futur. Bazzanella utvrđuje da se prost futur u govoru najčešće upotrebljava da bi se izrazila namera, da bi se izrazila radnja koja je vremenski udaljena od trenutka govora, kao i da se on često pojavljuje „u nizovima“, odnosno da jedan futur u dijalogu povlači sa sobom i druge future. Što se sintaksičkog okruženja tiče, u autorkinom korpusu govornog jezika prost futur se najčešće javlja u zavisnim rečenicama, i to dopunskim, pogodbenim i vremenskim.

Wiberg (2001) se u svom radu bavi pre svega poređenjem načina na koji švedski studenti koji uče italijanski kao drugi jezik izražavaju budućnost u odnosu na izvorne govornike. Budući da tematika ovog rada nije usko povezana s našim istraživanjem, nećemo se na njemu zadržavati. Navešćemo samo da i ova autorka pominje različita sredstva koja se javljaju kao zamena za prost futur, ali da ne zalazi u njihov detaljan opis.

Zajednički rad Bazzanelle i Wiberg (2002) predstavlja sažetu verziju Bazzanellinog poglavlja o futuru i rada C. Wiberg. U prvom delu rada ove autorke analiziraju značenje i upotrebu prostog futura i anteriornog futura u govornom jeziku, a

u drugom delu upotrebu prostog futura i ostalih glagolskih oblika za izražavanje budućnosti u italijanskom kao drugom jeziku.

3.2. Futur I u srbističkoj literaturi

3.2.1. Futur I u gramatikama srpskog jezika

U gramatikama srpskog jezika futur I, kao i prost futur u gramatikama italijanskog jezika, dobija onoliko prostora koliko je srazmerno obimu i nameni same gramatike, mada se može konstatovati da mu je u posvećeno mnogo manje pažnje nego većini ostalih glagolskih vremena, verovatno zato što futur I u srpskom jeziku nikad nije predstavljao sporno glagolsko vreme.

Stevanović (1974: 671-678) navodi da futur I označava radnju koja će se vršiti ili izvršiti u budućnosti posle vremena govorenja, i pominje da svaki futur poseduje nijansu modalnosti, budući da se njime izražavaju radnje koje još uvek nisu realizovane, i dodaje „ipak zato što se uzima da to kao izvesno pripada budućnosti u odnosu na sadašnjost, na vreme govora, futur koji samo to znači, a uza nj nema posebnog znaka modalnosti – zovemo *indikativnim* futurom.“ Stevanović potom navodi relativne upotrebe futura kojima se izražava budućnost u odnosu na neki trenutak u prošlosti i naziva ga *pripovedački futur*. U relativne upotrebe svrstava i *kvalifikativni futur*, kojim se po njemu označavaju radnje koje su se vršile u prošlosti, po nekom običaju, po navici, i futur kojim se označava budućnost u odnosu na drugu buduću radnju. Stevanović nadalje opisuje različite modalne upotrebe futura, navodeći da on označava zapovest, želju, tj. da se upotrebljava u službi imperativa, potom da i u uslovnim rečenicama može izražavati želju, ali i mogućnost, da može imati značenje namere, kao i dopusno i voluntativno značenje „u rečenicama sa *ako*“³⁶ (1974: 675). Stevanović smatra modalnim i futur kojim se iskazuje neminovnost, sigurnost da će se radnja desiti („Kad *ću* mnoge *rascveliti* majke, bolje neka moja plače sama“), kao i onaj kojim se iznosi pretpostavka, nada, sumnja i nesigurnost („Možda *će* ih *čuti*“). Osim tri primera sa glagolom *biti* koji u futuru zaista može izražavati pretpostavku, sumnju, za ostale primere sam Stevanović kaže „modalnost ovih futura otkrivaju nam uz njih upotrebljene

³⁶ Reč je o pogodbenim i pogodbeno-koncesivnim rečenicama, iako Stevanović to tako ne formuliše.

modalne rečce *možda* i *valjda*.“ (1974: 677). Na kraju, u modalne upotrebe Stevanović ubraja i *gnomski futur* za koji navodi da se može shvatiti i kao indikativni, i kao relativni.

Kao što smo već na nakoliko mesta istakli, smatramo da to što govornik u svom iskazu izražava stav sigurnosti, uverenosti ili se u njemu nalaze druga jezička sredstva modalnog karaktera, ne daje modalno značenje i futuru, te, po našem mišljenju, nema osnova da Stevanović u njemu vidi čisto modalno, a ne vremensko značenje.

Stanojčić & Popović (1989: 393-395) futur I obrađuju na potpuno isti način kao i Stevanović, osim što mu, u skladu sa obimom i namenom gramatike, posvećuju manje prostora.

Tanasić (2005: 433-443) takođe navodi da futur I iskazuje radnje koje će se izvršiti ili izvršiti u budućnosti i da one pripadaju indikativu. U okviru indikativnih budućih radnji, ovaj autor razmatra referencijalne buduće radnje koje se, kako navodi, iskazuju i svršenim i nesvršenim oblikom futura i nereferencijalne za koje se gotovo uvek koristi nesvršeni vid. U indikativne upotrebe on svrstava *gnomski futur* i *kvalifikativni futur*. Tanasić se potom bavi relativnim upotrebama futura I, futurom I u pasivnoj dijatezi, a potom vremenskim transpozicijama futura I kada se ovaj oblik koristi u pripovedanju da iskaže radnju koja će se dogoditi posle radnje označene oblikom pripovedačkog prezenta. U vremenske transpozicije futura I svrstava i futur koji se upotrebljava da najavi da će nakon jednog lica, nastupiti drugo, kako bi uzelo učešće u dijalogu, npr. „Na to će reći najstariji sin“ (Tanasić 2005: 441). Tanasić takođe navodi da je futur I sklon modalnim transpozicijama i da se njime izražava zapovest, zabrana, želja, namera, kao i stav sigurnosti govornog lica i pretpostavka, za koje navodi primere sa glagolom *biti* u futuru I.

Mrazović & Vukadinović (2009: 155) futuru I ne posvećuju veliku pažnju. Ove autorke ukratko konstatuju da se on koristi za označavanje buduće radnje, za označavanje prošlosti u pričanju prošlih događaja i za izražavanje mogućnosti u pogodbenim rečenicama. Međutim, ne bismo se skroz složili sa autorkama da futur I u primeru „Ako ćeš to učiniti, nećeš se kajati“ označava mogućnost, već nam se, iako nedostaje širi kontekst, pre čini da se njime označava spremnost, gotovost da se radnja izvrši, u smislu „ako si spreman / voljan to da učiniš...“. Autorke dalje navode da se futur I upotrebljava za iskazivanje neminovnosti, namere, pretpostavke i da tada ima

modalno značenje, zatim u poslovicama, u kojima je takođe modalno upotrebljen, kao i da može imati značenje naredbe.

Klajn (2005: 124) navodi da „futura I gotovo uvek označava buduću radnju, uključujući i slučajeve gde je upotrebljen u funkciji naredbe“, da se upotrebljava i za prošlu radnju posle druge prošle radnje, kada ima relativnu upotrebu, a da se takva upotreba može javiti i u nezavisnoj rečenici u vidu narativnog futura. Za narativni futura pominje da može poslužiti i kao stilski obeleženo sredstvo za najavu direktnog govora.

U gramatici čiji su autori Piper & Klajn (2013: 394, 401, 404) navodi se da je osnovno značenje futura I da se izrazi radnja koja se događa posle vremena kad se o njoj govori, kao i da on poseduje relativne upotrebe. Ovi autori takođe navode da se futura I koristi u pripovedanju za izražavanje radnje koja se događa posle radnje označene oblikom pripovedačkog prezenta, perfekta ili aorista, kao i za uvođenje „novog lica u iskaz o dijalogu koji se tim iskazom prenosi“ (2013: 401). Piper & Klajn potom navode upotrebu futura I kada se njime iskazuje zapovest, zabrana, želja ili nepoverenje, sumnja i pretpostavka.

3.2.2. Futura I u ostaloj literaturi o srpskom jeziku

U literaturi o srpskom jeziku nema posebnih radova posvećenih futuru I. Ovaj glagolski oblik je uglavnom obrađivan zajedno s drugim glagolskim oblicima, pre svega s futurom II i prezentom.

Kao što smo već istakli u potpoglavlju 1.5, K. Milošević (1982) u svom radu o obeležavanju budućnosti ispituje sintaksičku distribuciju futura I i futura II, kao i razlike u njihovom značenju kada se nađu u istom tipu rečenice, a potom i njihov odnos prema sinonimskim oblicima.

Kovačević (2008) se u svom radu bavi konkurentnim odnosima futura I, futura II i perfektivnog prezenta i dokazuje da je njihova relativna sinonimska upotreba moguća u određenim sintaksičko-semantičkim kontekstima i u nekoliko tipova zavisnih rečenica.

U vezi s futurom I napomenućemo i rad D. Saavedre (2004), iako on nije usko povezan s tematikom ovog istraživanja. U ovom radu Saavedra s tačke gledišta

pragmatike analizira transponovane upotrebe prezenta i futura I u nezavisnim rečenicama.

3.3. Značenja i upotrebe italijanskog prostog futura i srpskog futura I

Osnovna funkcija italijanskog prostog futura i srpskog futura I jeste iskazivanje radnje koja će se (iz)vršiti u budućnosti posle trenutka govora. I prost futur i futur I mogu se odnositi na radnje smeštene kako u bližoj, tako i u daljoj/dalekoj budućnosti, kao i u neodređenom trenutku u budućnosti, što se razaznaje na osnovu vremenskih odredbi ili šireg konteksta.

(1) Tra poco avrà una pausa e ti potrà vedere subito. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Uskoro će imati pauzu i moći će odmah da te vidi.’

(2) Questa sera partiremo per l’America. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Večeras ćemo otputovati za Ameriku.’

(3) Il viaggio durerà 16 giorni. (Coris: PRACCRivis)

‘Putovanje će trajati 16 dana.’

(4) Lo so che fra dieci anni sarò vecchio. (Coris: PRACCVolum)

‘Znam da ću za deset godina biti star.’

(5) I dipendenti delle Ferrovie sciopereranno per l’intera giornata. (Andorno 2003: 83)

‘Zaposleni u Železnici će štrajkovati ceo dan.’

(6) Tutti noi moriremo, prima o poi.

‘Svi ćemo umreti pre ili kasnije.’

Pored ove apsolutne vremenske upotrebe, futur I poseduje i relativnu upotrebu, kada se radnja njime iskazana ne odmerava prema trenutku govora, već prema nekoj drugoj prošloj radnji, kao u sledećem primeru:

(6) Rekao je da će se vratiti juče.

‘Ha detto che sarebbe tornato ieri.’

U ovom primeru radnja označena futurom I istovremeno je posteriorna u odnosu na prošlu radnju, a anteriorna u odnosu na trenutak govora, što se vidi i po vremenskoj odredbi *juče*. U italijanskom jeziku upotreba prostog futura u ovakvom kontekstu je isključena, a u skladu sa pravilima o slaganju vremena temporalnu funkciju iskazivanja „budućnosti u prošlosti“ vrši kondicional prošli. Osim kondicionala prošlog u ovoj službi se može naći i imperfekat, kojim se najčešće izražava bliska buduća radnja i čija je upotreba karakteristična prvenstveno za govorni jezik.

Ukoliko je, međutim, radnja zavisne rečenice istovremeno buduća i u odnosu na prošlu radnju i u odnosu na trenutak govora, što se u sledećem primeru vidi na osnovu vremenske odredbe *sutra*, u italijanskom jeziku upotreba prostog futura je gramatički prihvatljiva.³⁷

(7) Rekao je da će se vratiti sutra.

‘Ha detto che tornerà domani.’

I prost futur i futur I mogu izražavati i radnju koja je buduća u odnosu na drugu buduću radnju.³⁸ U ovoj upotrebi radnja označena futurskim oblicima buduća je i u odnosu na sadašnjost, odnosno na trenutak govora.

(8) Reći će da će se vratiti sutra.

³⁷ U poglavljima 5. i 6. videćemo kada je za ovakvu buduću radnju moguće upotrebiti prezent, kondicional prošli i imperfekat i koja je razlika među njima.

³⁸ Analogno relativnoj upotrebi futura I za izražavanje budućnosti u odnosu na prošlost, Stevanović (1974: 673) i ovu upotrebu futura I definiše kao relativnu, a jedan od primera koji navodi je sledeći: „Ja ću graditi b'jela manastira u kome će živjet mnogi kaluđeri.“ Kako navodi Klikovac (2010: 13) „relativno značenje futura ovde nije očigledno: nije sigurno da govornik ima predstavu o budućnosti u odnosu na buduću, a ne u odnosu na sadašnju radnju. Tako podvučeni futur u datom primeru može biti i apsolutni i relativni – zavisno od toga da li ju je govornik „smestio“ u vreme posle trenutka govorenja ili u vreme posle buduće radnje iskazane glagolom *graditi*.“ Komentarišući sva tri Stevanovićeve primera, Tanasić (2005: 438) ističe „da je u ovakvim slučajevima teško potisnuti iz prvog plana odnos tih budućih radnji prema momentu govora“. Po njemu se „oblikom futura prvog, u ovakvoj sintaksičkoj konstelaciji, data radnja primarno postavlja kao indikativna na planu saopštavanja, a sekundarno kao relativna buduća radnja s obzirom na svoj odnos prema budućoj radnji iskazanoj oblikom futura prvog u glavnoj rečenici.“

‘Dirà che tornerà domani.’

Srpski futur I poseduje, naime, širi raspon vremenskih upotreba od italijanskog prostog futura jer on obuhvata i vremenske upotrebe prostog futura i vremensku upotrebu kondicionala prošlog. Saglasno postavci ovog istraživanja (v. 2.5), razmatraćemo samo one upotrebe futura I, kao i drugih glagolskih oblika i konstrukcija u kojima se iskazuju buduće radnji čije je izvršenje, bez obzira na položaj referencijalne tačke, smešteno nakon trenutka govora, tj. u sferu „prave“ budućnosti i nećemo uzeti u razmatranje buduće radnje koje zapravo pripadaju prošlosti.

Pored vremenske reference na budućnost, koja predstavlja njihovu bazičnu vrednost, prost futur i futur I poseduju i različita semantička obeležja, i neretko se uz vremensko značenje paralelno javlja i određena modalna nijansa. Kao što smo videli, značenja koja se pripisuju prostom futuru i futuru I variraju od autora do autora koji ih različito tumače i klasifikuju. Premda ćemo ukazati na različita semantička obeležja prostog futura i futura I, kao što smo već istakli, nećemo povlačiti strogu granicu između pravih vremenskih i modalno obojenih upotreba jer su semantička obeležja tipa predviđanja, namere i sl. inherentna futuru kao međujezičkoj kategoriji (Dahl 1985, 2000), a samim tim i prostom futuru i futuru I, dok mnoge modalne nijanse koje im različiti autori pripisuju ne potiču od njihove vremenske upotrebe, već od različitih indikatora modalnosti prisutnih na nivou leksike i sintakse. Shodno tome, jedinu oštru distinkciju koju u ovom radu pravimo jeste, s jedne strane između vremenskih upotreba, a s druge, između pravih modalnih upotreba pod kojima podrazumevamo one upotrebe prostog futura i futura I u kojima se ideja o vremenskoj posteriornosti radnje potpuno izgubila, odnosno one upotrebe u kojima radnja označena futurskim oblikom nije smeštena u budućnost. Kao što smo već istakli (v. 2.6), modalne upotrebe prostog futura i futura I ne ulaze u domen našeg istraživanja. Smatramo da bi one svakako bile interesantne i korisne za proučavanje u nekom radu ili većem kontrastivnom istraživanju posvećenom semantičkoj kategoriji modalnosti u italijanskom i srpskom jeziku, kao i u nekom radu koji bi se bavio upotrebom ova dva glagolska oblika s tačke gledišta pragmatike.³⁹

³⁹ Jedna od upotreba koja bi mogla da se razmatra s tačke gledišta pragmatike jeste „fatur ublažavanja“: *Lei ammetterà (ammette) che è tra gli uomini più ricercati del mondo* (Serianni 1989: 474) ‘Priznaćete (priznajete) da ste među najtraženijim muškarcima na svetu’; *Le dirò (dico) subito che per un’impresa*

Kako smo već istakli, u prototipične upotrebe futura kao međujezičke kategorije, a tako i prostog futura i futura I, spada predviđanje, kada govornik u svom iskazu iznosi mišljenje o onome što će se dogoditi u budućnosti.

(9) “È troppo buio, dobbiamo procedere al minimo!” – “Non ce la faremo mai. Rimarremo bloccati come topi in una trappola!” (Coris: MON2001_04)

‘„Suviše je mračno, moramo da idemo sitnim koracima!” – „Nikada nećemo uspeti. Zaglaviciemo se kao miševi u klopci!”’

(10) Mi sembra già di vedere la faccia di mamma e papà quando ci vedranno! Il volto della mamma si illuminerà, papà sarà prima sorpreso, poi sorriderà... e correremo gli uni verso gli altri attraverso nuvole di fumo. (Coris: MON2005_07)

‘Čini mi se da već vidim mamin i tatin izraz lica kada nas budu videli! Mamino lice će se ozariti, tata će prvo biti iznenađen, a onda će se nasmejati... i trčaćemo jedni ka drugima kroz oblake dima.’

(11) Lui non rovinerà mai la sua famiglia per te. (Coris: MON2008_10)

‘On nikada neće uništiti svoju porodicu zbog tebe.’

U zajedničke karakteristike prostog futura i futura I spada i semantičko obeležje namere. U narednim primerima prostim futurom i futurom I označena je buduća radnja koju govornik namerava, odnosno želi da ostvari:

che in breve tempo mi arricchirà ho bisogno di una somma (...) (Moretti & Orvieto 1984: 55) ‘Odmah ću Vam reći (kažem) da mi je za poduhvat koji će me za kratko vreme obogatiti potrebna određena suma (...). Kako navodi Bertinetto (1986: 489) ovde se javlja neka vrsta „vremenske metafore“, a govornik izmešta događaj u budućnost, kao da želi da uspostavi psihološku distancu između trenutka govora i trenutka događaja, kako bi ublažio sadržaj iskaza. Bertinetto (1986) i Serianni (1989) ovu upotrebu prostog futura svrstavaju u vremensko-modalnu, dok je Fleischman (1982a), govoreći o njoj u romanskim jezicima uopšte, svrstava u čisto modalnu, kao i Ašić & Stanojević (2008) u vezi sa francuskim jezikom, i Klikovac (2010) i Saavedra (2004) u vezi sa srpskim. Mi takođe mislimo da je ova upotreba modalna jer se radnja iskazana futurskim oblicima ne odnosi na budućnost, već na sadašnjost, odnosno na govornu situaciju koja je u toku. Oba futura bi u ovim iskazima mogla da se zamene prezentom, kao što se vidi u zagradi za gore navedene primere, s tim što je prezent direktniji i grublji, a futurom se postiže veći efekat učtivosti, zbog manje aktualizovanosti radnje u futuru (Ašić & Stanojević 2008: 144), tako da on ovde ima čisto pragmatičku funkciju ublažavanja iskaza. Ovakva upotreba futura svojstvena je i akademskoj prozi (Fleischman 1982a: 132), što se uostalom vidi na više mesta i u ovom, i u drugim radovima.

(12) “E adesso che hai intenzione di fare?” “Io, bè ... farò pratica in uno studio (...) cercherò di diventare avvocato.” (Coris: MON2001_04)

‘„I šta sada nameravaš da radiš?“ „Ja, pa ... ići ću na praksu u jednu kancelariju (...) pokušaću da postanem advokat.“’

(13) Con Vincenzo mi metterò d’accordo per un pagamento mensile delle lezioni. (Coris: NARRATTrRacconti)

‘Sa Vinčencom ću se dogovoriti za mesečno plaćanje časova.’

(14) Dal pasticciere gli comprerò uno di quei budini gialli (...) e gli farò vedere tutte le conchiglie che ho raccolto. (Coris: NARRATTrRacconti)

‘U poslastičarnici ću mu kupiti jedan od onih žutih pudinga (...) i pokazaću mu sve školjke koje sam sakupio.’

Namera se i u italijanskom i u srpskom jeziku često izražava i prezentom, o čemu će biti reči u poglavlju 5.

Pored navedenih prototipičnih upotreba, prost futur i futur I mogu se upotrebiti i da se sagovornik podstakne na vršenje ili nevršenje neke radnje. Ovakva upotreba futurskih oblika vezana je za direktivne iskaze, a u zavisnosti od konteksta i intonacije prost futur, odnosno futur I mogu imati različite komunikativne funkcije. Njima se može iskazati zapovest, zabrana, zahtev, molba, želja ili uputstvo, o čemu svedoče sledeći primeri:

(15) Adesso andrai a casa sua e le domanderai scusa. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Sada ćeš otići kod nje i izvinićeš joj se.’

(16) Tu non andrai più laggiù (...). Ti terrai lontano da loro. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Ti nećeš više ići tamo (...). Klonićeš ih se.’

(17) Ora ti laverai il viso, ti pettinerai, andrai giù e dirai a Danus che io desidero restare in camera questa sera (...). (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Sada ćeš se umiti, očešljati, sići ćeš i reći ćeš Danusu da večeras želim da ostanem u svojoj sobi (...).’

(18) Mi farai questo favore, ti prego!

‘Učinićeš mi tu uslugu, molim te!’

(19) Prenderai questa medicina tre volte al giorno.

‘Uzimaćeš ovaj lek tri puta dnevno.’

U ovoj upotrebi prost futur i futur I mogu se zameniti imperativom, a da se komunikativna funkcija iskaza ne promeni. Upravo zbog toga što je u ovoj funkciji značenje futura blisko značenju imperativa, u literaturi o prostom futuru ove upotrebe se uglavnom smatraju vremensko-modalnim, dok se u literaturi o futuru I najčešće definišu kao modalne, mada Tanasić (2005: 442) napominje da se „retko kad i pri iskazivanju modalnih značenja ovim oblikom u potpunosti eliminiše njegova osnovna vremenska funkcija“, a Klajn (2006: 124) da „futur I gotovo uvek označava buduću radnju, uključujući i slučajeve gde je upotrebljen u funkciji naredbe“. Mi smo takođe mišljenja da navedena upotreba prostog futura i futura I nikako nije čisto modalna, već da se modalna vrednost prepliće sa vremenskim značenjem jer se u svim iskazima ovog tipa, u čijoj je osnovi neka vrsta „zahteva“, radnja iskazana futurskim oblicima uvek odnosi na budućnost.

Kao posebno značenje prostog futura, a dosta slično prethodnom, Bertinetto (1986: 486) navodi i tzv. „prost futur dužnosti“ kojim sagovorniku obavezu nameće neki priznati autoritet, koji eventualno, ali ne i obavezno, može biti i sam govornik. Osnovna razlika između ove i prethodne upotrebe prostog futura jeste ta što „prost futur dužnosti“ prevashodno podrazumeva značenje modalnog glagola *dovere* ‘morati’, a „prost futur naredbe“ značenje modalnog glagola *volere* ‘hteti’. Kako navodi, ovaj futur se najčešće javlja u moralnim propisima, odredbama i sličnim iskazima, što ilustruje i sledeći njegov primer:

(20) D'ora innanzi, i trasgressori pagheranno il doppio della penale fissata in precedenza. (Bertinetto 1986: 486)

‘Od sada pa nadalje, prekršioći će platiti duplo veću kaznu od one prethodno utvrđene.’

Ovakvu upotrebu poseduje i srpski futur I, što se vidi i na osnovu prevoda primera (20).

Ako zanemarimo sličnosti i razlike između raznih modalnih značenja prostog futura i futura I, a koja ne spadaju u prototipična značenja budućnosti, kao i činjenicu da futur I može da izrazi i buduću radnju koja pripada prošlosti, vidimo da je njihova osnovna temporalna funkcija izražavanja apsolutne budućnosti podudarna u oba jezika i da su ista i razna semantička obeležja koja se njima mogu izraziti. Međutim, to svakako ne znači da će srpski ekvivalent italijanskog prostog futura uvek biti futur I, kao u gore navedenim primerima, i obrnuto, da će italijanski ekvivalent futura I nužno biti prost futur. Kao što ćemo videti u potpoglavljima 3.4.1. i 3.4.2., kao i u drugim poglavljima ovog rada, srpski ekvivalenti prostog futura, odnosno italijanski ekvivalenti futura I mogu biti i drugi glagolski oblici, u zavisnosti od različitih sintaksičkih, semantičkih i pragmatičkih faktora.

Razlika između prostog futura i futura I javlja se i u frekventnosti njihove upotrebe. Futur I je učestaliji od prostog futura jer se u italijanskom jeziku za obeležavanje budućnosti mnogo češće može upotrebiti prezent. O upotrebi prezenta za obeležavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku, o njegovom odnosu prema futurskim oblicima u ova dva jezika, kao i o kontrastivnim odnosima italijanskog i srpskog prezenta na nivou sintakse, semantike i pragmatike, raspravljaćemo u potpoglavlju 5.1. posvećenom ovom glagolskom obliku.

Treba istaći da je u savremenom italijanskom jeziku upotreba prostog futura prilično ustaljena u pisanom jeziku i formalnom registru, dok je u govornom jeziku umesto njega mnogo zastupljeniji prezent. Naime, govorni italijanski jezik koristi dosta uprošćeniji vremenski sistem u odnosu na standard i, kako navode savremeni istraživači (Berruto 1987, Bozzone Costa 1991, Berretta 1991, 1992, Bazzanella 1994, D'Achille 2003, Lorenzetti 2007), svedoči o opštoj tendenciji savremenog italijanskog jezika ka resistematizaciji i uprošćavanju svog složenog glagolskog sistema indikativa. Pojedina vremena (prost perfekat, anteriorni perfekat) se povlače iz upotrebe i bivaju zamenjena

drugim po vrednostima sličnim, dok su druga (prezent, složeni perfekat, imperfekat) u ekspanziji i šire svoja postojeća značenja. Anteriorni perfekat se potpuno izgubio u govornom jeziku, a u velikoj meri i u pisanom, složeni perfekat u govornom jeziku uveliko zamenjuje prost perfekat, a u porastu je i upotreba prezenta umesto prostog futura. S druge strane, sve je prisutnija tendencija širenja modalnih upotreba prostog futura, a naročito anteriornog futura, kome je iskazivanje epistemičke modalnosti postalo osnovna funkcija u govornog italijanskom jeziku.

3.4. Sintaksička distribucija italijanskog prostog futura i srpskog futura I

I prost futur i futur I imaju široku sintaksičku distribuciju, s obzirom da se mogu upotrebljavati i u prostim, i u nezavisnosloženim, kao i u mnogim vrstama zavisnosloženih rečenica.

Oba futura mogu se sintaksički realizovati u svim vrstama prostih i nezavisnosloženih rečenica, s tim što je njihova upotreba isključena jedino u željnim (optativnim) rečenicama budući da ovaj tip rečenice i ne izražava realnu već željenu radnju. Budući da distribucija prostog futura i futura I u prostim i nezavisnosloženim rečenicama ne predstavlja posebne kontrastivne probleme, ovde ćemo je ilustrovati sa samo nekoliko primera u kojima su prost futur i futur I upotrebljeni u prosto obaveštajnoj (1) i upitnoj rečenici (2) i nezavisnosloženoj sastavnoj (3) i rastavnoj rečenici (4):

(1) Il mese prossimo mi iscriverò a un corso di yoga.

‘Sledećeg meseca ću se upisati na kurs joge.’

(2) Quando arriverai?

‘Kada ćeš stići?’

(3) Marco è stanco e non andrà alla partita.

‘Marko je umoran i neće ići na utakmicu.’

(4) Domenica inviterò gli amici a cena oppure andrò al cinema.

‘U nedelju ću pozvati prijatelje na večeru ili ću ići u bioskop.’

Pre nego što pređemo na analizu distribucije prostog futura i futura I u zavisnosloženim rečenicama, ponovo ćemo se osvrnuti na njihovo vremensko značenje, a ukazaćemo i na različite vremenske odnose koji se mogu uspostaviti između glavne i zavisne rečenice. Kako smo u potpoglavlju 3.3. istakli, osnovna funkcija prostog futura i futura I jeste označavanje radnje čije je vreme vršenja smešteno u budućnost. U prostim i nezavisnosloženim rečenicama futurski oblici su uvek apsolutno upotrebljeni, kao i u zavisnosloženim kada se radnja u zavisnoj rečenici odmerava u odnosu na trenutak govora.⁴⁰ Prethodno dati primeri (1)–(4) jasno ilustruju apsolutno upotrebljen prost futur i futur I u prostoj i nezavisnosloženoj rečenici, dok je u narednim primerima prikazana njihova apsolutna vremenska upotreba u objekatskoj (5), zavisno-upitnoj (6) i relativnoj rečenici (7):

(5) Dice che non uscirà stasera.

‘Kaže da neće izaći večeras.’

(6) Non so quando torneranno.

‘Ne znam kad će se vratiti.’

(7) Gli amici che andrò a trovare sono stranieri.

‘Prijatelji koje ću posetiti su stranci.’

U zavisnosloženim rečenicama prost futur i futur I mogu se naći istovremeno i u glavnoj i u zavisnoj rečenici. U tom slučaju se glagolska radnja iskazana futurskim oblikom u zavisnoj rečenici orijentiše kako prema trenutku govora, u odnosu na koji je buduća, tako prema budućoj radnji u glavnoj rečenici, te se u skladu sa slaganjem vremena u italijanskom jeziku, odnosno njihovom relativnom upotrebom u srpskom, između dve rečenice uspostavljaju različiti vremenski odnosi. Radnja zavisne rečenice

⁴⁰ Kako smo već napomenuli, glagolska radnja označena futurom I može da se odmerava i u odnosu na referencijalnu tačku smeštenu u prošlosti, tako da njime može da se označi i buduća radnja koja zapravo pripada prošlosti.

je i u tom slučaju najčešće posteriorna u odnosu na glavnu (8), ali ona može biti i istovremena sa njom (9), pa čak i anteriorna u odnosu na nju, u slučaju vremenske (10) i pogodbene rečenice (11) u italijanskom jeziku.

(8) Domani comunicheremo ufficialmente che il Congresso si terrà in aprile. (Vanelli 1991: 632)

‘Sutra ćemo zvanično saopštiti da će se Kongres održati u aprilu.’

(9) Ti aiuterò perché sarai stanco. (Ibid)

‘Pomoći ću ti jer ćeš biti umoran.’

(10) Dopo che proverai⁴¹ a fumare una volta non riuscirai più a smettere. (Giusti 1991: 726)

‘Nakon što budeš probao / probaš da pušiš nećeš više uspeti da prestaneš.’

(11) E se troveranno le tue impronte sui fiammiferi, verranno qui ad arrestarti (...)
(Coris: NARRATTrRomanzi)

‘A ako budu pronašli / pronađu tvoje otiske na šibicama, doći će ovde da te uhapsu.’

Pored vremenske tačke u odnosu na koju se odmerava radnja zavisne rečenice, na vremenske odnose u rečenici utiču i drugi faktori, prvenstveno veznik, koji u vremenskim rečenicama eksplicitno ukazuje na odnos glavne i zavisne rečenice, razne vremenske odredbe, širi kontekst, pragmatički faktori, kao i glagolski vid u srpskom jeziku.

I prost futur i futur I se mogu sintaksički realizovati u raznim tipovima zavisnih rečenica. Međutim, imajući u vidu mnoštvo glagola i glagolskih izraza koji uvode dopunske rečenice, različite veznike koji uvode istu vrstu zavisne rečenice, kao i činjenicu da neki od njih unose ograničenja pri upotrebi prostog futura, odnosno futura I, mi nećemo moći da damo iscrpna poređenja za svaku vrstu rečenice, ali ćemo zato

⁴¹ U Giusti (1991: 726) pored prostog futura (*proverai*), naveden je i anteriorni futur (*avràì provato*), koji se inače koristi u vremenskim rečenicama za izražavanje anteriornosti radnje u odnosu na buduću radnju glavne rečenice. Pošto se u ovom poglavlju bavimo sintaksičkom distribucijom prostog futura, u primeru (10) izostavili smo glagol u anteriornom futuru.

nastojati da ukažemo na najbitnije sličnosti i razlike u njihovoj sintaksičkoj distribuciji, kao i na neke specifičnosti u oba jezika. U pojedinim vrstama zavisnih rečenica umesto prostog futura i futura I mogu se javiti i neki drugi glagolski oblici ili načini⁴² koji u datom sintaksičkom okruženju predstavljaju njihove sinonimne oblike. O odnosu prostog futura i futura I prema njihovim sinonimskim oblicima, kao i o kontrastivnim odnosima između različitih sinonimskih oblika prostog futura i futura I govorićemo u poglavljima koji su njima posvećeni.

I prost futur i futur I mogu se upotrebiti u subjekatskim (12), objekatskim (13), zavisno-upitnim (14), odnosnim (15), uzročnim (16), posledičnim (17), dopusnim (18) i poredbenim rečenicama (19):

(12) (...) già si sa che non ci sarà risposta. (Coris: MON2001_04)

‘(...) već se zna da neće biti odgovora.’

(13) Ti garantisco che avrà il tuo denaro (...) (Coris: NARRATTrRacconti)

‘Garantujem ti da ćeš dobiti svoj novac (...)’

(14) Mi chiede se uscirò (...) (NARRATRomanzi)

‘Pita me da li ću izaći (...)’

(15) Voglio fare un certo esperimento, per il quale avrò bisogno della vostra collaborazione. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Hoću da napravim jedan eksperiment, za koji će mi biti potrebna vaša saradnja.’

(16) Scordatevi i compromessi, perché non li accetteranno. (Coris: MON2005_07)

‘Zaboravite na kompromise, jer ih neće prihvatiti.’

(17) Tali ostacoli sono quelle frane che occorrerà molto tempo per riaprire la strada. (Garigliano 2007: 660)

‘Ti odroni su takve prepreke da će biti potrebno mnogo vremena da se put ponovo otvori.’

⁴² Ovde prvenstveno mislimo na upotrebu konjunktiva prezenta u raznim vrstama zavisnih rečenica u italijanskom jeziku, o čemu će biti reči u poglavlju 7.

(18) Anche se stasera andrò a cena fuori, non ho proprio voglia di preoccuparmi del vestito. (Mazzoleni 1991: 788)

‘Iako ću večeras izaći na večeru, uopšte ne želim da brinem o tome šta ću obući.’

(19) Aubrey è più svelto di lingua di quanto tu lo sarai mai. (NARRATTrRomanzi)

‘Obri je brži na jeziku nego što ćeš ti ikad biti.’

Prost futur se jedino ne može javiti u namernoj rečenici, a ni upotreba futura I u njoj nije mnogo uobičajena.⁴³

Premda se u većini zavisnih rečenica upotreba prostog futura i futura I delimično ili potpuno poklapa, najveća i najvažnija razlika u njihovoj distribuciji tiče se pogodbenih i vremenskih rečenica.

3.4.1. Upotreba prostog futura u pogodbenim rečenicama

Za razliku od futura I, prost futur se upotrebljava u protazi hipotetičkog perioda za označavanje realnog budućeg uslova. Bertinetto (1986), Bozzone Costa (1991) i Berretta (1994) ovakvu upotrebu prostog futura svrstavaju u vremensko-modalnu. S obzirom da pogodbene rečenice same po sebi nose modalno značenje jer izražavaju hipotetičku i neizvesnu radnju, deo tog modalnog značenja prenosi se i na prost futur, pri čemu on u njima čuva i svoje osnovno vremensko značenje i izražava realno ostvarljiv uslov čija realizacija je smeštena u budućnost. Upotreba prostog futura u protazi pogodbenih rečenica predstavlja jednu od specifičnosti italijanskog jezika jer se tipološki posmatrano (Dahl 1985, Bybee et al. 1991) futur retko pojavljuje u ovom sintaksičkom položaju.

U srpskom jeziku se realan budući uslov izražava futurum II ili perfektivnim prezentom, koji je u ovom sintaksičkom položaju uglavnom sinonim futuru II

⁴³ S obzirom na modalni karakter ovih rečenica u italijanskom jeziku se upotrebljava konjunktiv prezenta ili infinitiv uveden različitim predlozima ili veznicama, ukoliko su subjekti upravne i zavisne rečenice istovetni. U srpskom jeziku se upotrebljavaju prezent i potencijal. Upotreba futura I nije potpuno isključena iz ovog tipa rečenica, ali je, kako navodi Stevanović, (1974: 847) izuzetno retka i sreće se „u svakodnevnom govornom jeziku u narodu, uglavnom u pripovedanju, kao u primeru: „Ovaj uperi revolver na njih kako će ih prepasti, a ne da ih pobije.“ U ostalim gramatikama srpskog jezika ne navodi se mogućnost upotrebe futura I u namernim rečenicama.

perfektivnih glagola, a po frekvenciji upotrebe i češći u savremenom srpskom jeziku. Imperfektivni prezent je dosta ređi i on može alternirati sa futurom II imperfektivnih glagola, samo ako se radnja njime označena ne odnosi na sadašnjost, već na budućnost.

(20) Se andrò a Roma, cercherai di venire a trovarmi? (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Ako budem otišao / odem u Rim, je l’ ćeš pokušati da me posetiš?’

(21) (...) se perderà, diranno che è un cattivo avvocato. (Coris: STAMPASupplementi)

‘(...) ako bude izgubio / izgubi, reći će da je loš advokat.’

(22) Vedi, non esiterò a ucciderti se non collaborerai, ma se mi aiuterai non avrò alcuna ragione di farti fuori. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Vidi, neću oklevati da te ubijem ako ne budeš sarađivao / ne sarađuješ, ali ako mi budeš pomogao / pomogneš neću imati nijedan razlog da te smaknem.’

(23) Se verrai, non ti pentirai.

‘Ako budeš došao / dodeš, nećeš se pokajati.’

Međutim, i u srpskom jeziku se u pogodbenim rečenicama može javiti futur I, ali sa bitno drugačijim značenjem od futura II i perfektivnog prezenta. Dok futur II i perfektivni prezent izražavaju budući uslov, futur I ima čisto modalno značenje. Kako navode Stevanović (1974: 674) i Klikovac (2010: 38), futur I u pogodbenim rečenicama može označavati htenje i želju, što ilustruju sledeći primeri:

(24) Sad, ako ćete me izviniti (...) valjalo bi da krenem kući. (Kssj: 8Ring_1.xml)

‘Ora, se mi volete scusare (...) dovrei andare a casa.’

(25) Ako ćeš mi verovati, nisam nijednom prešla kućni prag mada sam bila tamo dve nedelje. (Kssj:16.GiP-sve.txt)

‘Se mi vuoi credere, non ho messo piede in quella casa nemmeno una volta anche se sono stata lì per due settimane.’

(26) Meni, ako ćemo pravo govoriti, ni ovi ni oni nisu po volji! (Kssj: 38tihidon2.xml)
'A me, se vogliamo essere sinceri, non piacciono né questi, né quelli.'

Odgovarajući italijanski ekvivalent futura I u primerima (24)-(26) je glagol *volere* 'hteti', 'želeti' i odgovarajući glagol u infinitivu, što svakako ukazuje na njegovo voluntativno značenje u ovoj sintaksičkoj konstrukciji. I u srpskom jeziku futur I može da se zameni glagolima *hteti* ili *želeti* i odgovarajućom dopunom u vidu prezenta ili infinitiva, što konstatuju i Milošević (1970) i Stevanović (1974). Ne zalazeći u dublju analizu ove upotrebe futura I, Milošević (1970: 118) navodi da je on „blizak po značenju opisnim konstrukcijama sa glagolom *hoću* u prezentu i dopunama (u infinitivu ili prezentu)“, a Stevanović (1974: 674) da se može zameniti složenim predikatom s prezentom glagola *želeti*. Očigledno je da futur I u pogodbenim rečenicama i dalje čuva leksičko značenje glagola *hteti* od koga je nastao, i da se upravo iz tog razloga njime može i zameniti.

Stevanović (1974: 674) i Klikovac (2010: 38) takođe navode da futur I u pogodbenim rečenicama može da izražava i spremnost da se radnja učini. Značenje spremnosti je dosta blisko značenju želje i u suštini predstavlja samo malo različitu značenjsku nijansu. Ovo značenje je ilustrovano u sledećem primeru:

(27) Ako ćete se vas dvojica i dalje svađati, odo' ja. (Kssj: 20svt224_n.txt)
'Se voi due avete intenzione di continuare a litigare, io me ne vado.'

Značenje futura I moglo bi da se parafrazira na sledeći način: „Ako ste vas dvojica *spremni / voljni* da se i dalje svađate; ako *nameravate* da se i dalje svađate (...)“. Odgovarajući italijanski ekvivalent futura I u primeru (27) jeste izraz *avere intenzione* 'imati nameru' i infinitiv glagola *litigare* 'svađati se'. Značenje spremnosti koje futur I izražava moglo bi na italijanski jezik da se iskaže i na druge načine, na primer upotrebom modalnog glagola *volere* 'želeti' ili izrazima *avere voglia* 'želeti', *essere disposto* 'biti spreman', 'biti raspoložen' i drugim sličnim, u zavisnosti od toga koji od ovih izraza je u datom kontekstu najviše u duhu italijanskog jezika.

Stevanović (1974) i Klikovac (2010) pominju da futur I može imati i značenje mogućnosti. Pošto nismo našli odgovarajuće primere u korpusu, prikazaćemo primer koji oni navode:

(29) Ako se ja pored vaše Svjetlosti neću pomoći, ko će (Stevanović 1974: 674, Klikovac 2010: 38; Vuk, Prepiska II)

Značenje futura I u ovom primeru (29) Stevanović parafrazira na sledeći način: „Ako se ja *ne mogu pomoći* ...“. Ovo značenje futura I u pogodbenoj rečenici slabo je obrađeno u literaturi i spominju ga samo Stevanović i Klikovac uz navođenje Maretićevih primera, koji su danas prilično arhaični. Stevanović takođe daje i primere nekih drugih rečenica u kojima po njemu futur I izražava mogućnost, mada se u nekima od njih paralelno javljaju i druge značenjske nijanse. S obzirom da modalne upotrebe prostog futura i futura I inače izlaze iz okvira našeg istraživanja, mi se na njima nećemo dalje zadržavati.

Baveći se u jednom delu svog rada razlikom u značenju između futura I i futura II u zavisnosloženim rečenicama u kojima se oba ova glagolska oblika mogu javiti, Milošević (1982: 6) zaključuje da futur I u njima „signalizuje *sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje*, a futur II – samu *realizaciju buduće radnje*.“ Njihovu upotrebu u pogodbenoj rečenici ova autorka ilustruje sledećim primerima: a) „Ako *će doći*, javiće nam se“; b) „Ako *bude došao*, javiće nam se“, a razliku u njihovom značenju ovako objašnjava: „kondicionalna klauza sa futurom I-im (primjer a) može se parafrazirati na sljedeći način: ako *sad* postoji *odluka* o njegovom dolasku, tj. ako postoji *sadašnja volja* za realizaciju budućeg dolaska, odnosno ako postoji *sadašnje znanje* o realizaciji buduće radnje. Kondicionalna klauza sa futurom II-im (primjer b) (...): ako *se ostvari* njegov dolazak, odnosno ako *se desi* njegov dolazak.“ (Milošević 1982: 6). Kako navodi M. Ivić (1983) postoje i rečenice sa *ako* koje nemaju pogodbeno, već motivaciono značenje,⁴⁴ i u kojima se govornik nadovezuje na prethodno stečenu

⁴⁴ Ivić (1983) smatra da bi ove rečenice bilo prikladnije nazivati „motivacionim rečenicama.“ Za ovu vrstu rečenice ona daje i jedan primer s futurom I: „Ako *ćeš već ići* do nje, ne zaboravi da joj knjigu odneseš“ koji parafrazira na sledeći način: „ti *ćeš*, kažeš, *ići* do nje; *kad je već tako*, ne zaboravi da joj knjigu odneseš.“ (Ivić 1983: 155). I u italijanskom jeziku postoje rečenice s veznikom *se* ‘ako’ koje imaju slično značenje, a koje se u literaturi o italijanskom jeziku posmatra kao uzročno: *Avevo in programma di proseguire, ma se mi dici che sei stanca ci fermiamo qui* (Giusti 1991: 746) ‘Planirao sam

informaciju, pa sadržaj svog iskaza iznosi kao konkretnu, objektivnu datost, odnosno „govorno lice polazi od toga da je realno ono o čemu se saopštava, pa s pozivom na tu realnost izriče sadržaj apodoze“ (Ivić 1983: 151). U ovim rečenicama se, kako zapaža, često pojavljuje i rečca *već*, koji upravo služi da se naglasi činjenično stanje. Čini nam se da rečenica s futurum I koju Milošević navodi, pre ima ovakvo motivaciono nego pogodbeno značenje i da zbog toga futur I u njoj izražava „sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje.“ Drugim rečima, s obzirom da je sama semantika realnih pogodbenih rečenica čija se radnja odnosi na budućnost takva da ne dozvoljava da predikat u protazi izražava „sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje“, već pretpostavku, budući uslov, čija se realizacija, iako je donekle neizvesna, ipak može očekivati u budućnosti, po našem mišljenju futur I može nositi obeležje „sadašnjeg znanja o realizaciji buduće radnje“, samo u rečenici sa motivacionim značenjem, a ne u pravoj pogodbenoj rečenici.

3.4.2. Upotreba prostog futura u vremenskim rečenicama

Kao što smo već istakli, osim u pogodbenoj rečenici, najveće razlike u upotrebi prostog futura i futura I, javljaju se u vremenskim rečenicama.⁴⁵ Za razliku od srpskog futura I čija je upotreba u ovom tipu rečenice, uz retke izuzetke, skoro potpuno isključena,⁴⁶ italijanski prost futur se može upotrebiti u većini podvrsta vremenske rečenice, kako u onim s funkcijom vremenske identifikacije, tako u onim s funkcijom vremenske kvantifikacije radnje iz upravne rečenice. Za obeležavanje buduće radnje u vremenskoj rečenici u srpskom jeziku se upotrebljavaju futur II (u obe vidske verzije), perfektivni prezent, kao alternativa futuru II svršenih glagola, i, nešto ređe, imperfektivni prezent. Pored samih glagolskih oblika, na uspostavljanje vremenskih odnosa između radnji glavne i zavisne rečenice veliki uticaj imaju veznik, glagolski vid u srpskom jeziku i akcionalna obeležja glagola u italijanskom jeziku.

da nastavimo dalje, ali ako mi kažeš da si umorna staćemo ovde’. Ova rečenica može da se parafrazira na sledeći način: (...) ma siccome mi dici / visto che mi dici che sei stanca ci fermiamo qui ‘(...) kad mi kažeš / pošto mi kažeš da si umorna staćemo ovde.’ U lingvistici je inače poznato da je kondicionalnost, kao i koncesivnost, semantička kategorija koja proizilaze iz nadređene semantičke kategorije kauzalnosti.

⁴⁵ Vremenska rečenica u savremenom srpskom jeziku detaljno je obrađena u Antonić (2001).

⁴⁶ Kako navodi Kovačević (2008: 206) veznik *pre nego što* je jedini vremenski veznik uz koji se pored futura II i perfektivnog prezenta može upotrebiti i futur I: „Pre nego što počnete (pre nego što ćete početi / pre nego što budete počeli) s pripremom proje, uključite rernu.”

U narednim primerima (30)-(32) prost futur u vremenskoj rečenici označava radnju koja je istovremena sa budućom radnjom upravne rečenice:

(30) Io canterò, mentre tu suonerai. (Maiden 2007: 289)

‘Ja ću pevati, dok ti budeš svirao / sviraš.’

(31) Vieni a trovarmi, quando sarai di ritorno. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Poseti me, kad se budeš vraćao.’

(32) Padre, Lei deve venire con me, deve essere lì quando torneranno a casa i miei figli.

(Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Oče, morate poći sa mnom, morate biti tu kad se moja deca budu vratila / vrate kući.’

Odgovarajući srpski ekvivalent prostog futura u svim primerima jeste futur II. U primeru (30) njegov ekvivalent je i imperfektivni prezent, a u primeru (32) perfektivni prezent.

Prost futur može da izrazi i radnju koja je anteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice:

(33) Dopo che partirai, la casa rimarrà vuota. (Giusti 1991: 728)⁴⁷

‘Nakon što budeš oputovala / otputuješ, kuća će biti prazna.’

(34) Non mi riesce assolutamente di trovare l'altra lettera, peccato perché era piena di notizie, appena la troverò, ve la manderò. (Coris: EPHEMLettere)

‘Nikako ne mogu da pronađem drugo pismo, šteta jer je bilo puno vesti, čim ga budem pronašao / pronađem, poslaću vam ga.’

(35) Suona la chitarra e forse, quando finirà il servizio militare, si iscriverà ad Architettura. (Coris: MON2005_07)

‘Svira gitaru i možda će se, kad bude odslužio / odsluži vojsku, upisati na Arhitekturu.’

⁴⁷ Kao u primeru (10), tako i u primeru (33) koji je preuzet od Giusti (1991: 728) pored oblika prostog futura stoji i oblik anteriornog futura, koji ovde nismo naveli jer ćemo o upotrebi anteriornog futura govoriti u sledećem poglavlju.

(36) Spero solo che tu sia felice e che, quando tornerai, ti verrà il desiderio di rivedermi (...). (Coris: NARRATRomanzi)

‘Nadam se samo da si srećna i da ćeš, kad se budeš vratila / vратиш, poželeti da me ponovo vidiš (...)’

U ovom tipu vremenske rečenice prost futur se uglavnom nalazi u službi anteriornog futura. U primeru (33) na vremensku prethodnost radnje zavisne rečenice ukazuje i *dopo che* ‘nakon što’, ‘pošto’, koji je, kao i njegovi srpski ekvivalenti, semantički obeležen značenjem anteriornosti. Premda sam ovaj veznik eksplicitno ukazuje na vremenski redosled radnje upravne i zavisne rečenice, za obeležavanje buduće radnje umesto prostog futura uz njega se mnogo češće javlja anteriorni futur. Prost futur može iskazati anteriorne buduće radnje i u vremenskim rečenicama uvedenim veznicima *quando* ‘kad’ i *appena* ‘čim’. I u primerima (34)-(36) umesto njega mogao bi da se upotrebi anteriorni futur. Za razliku od prostog futura koji naglasak stavlja na samu buduću radnju, anteriorni futur, u skladu sa svojom aspektualnom komponentom rezultativnosti, naglasak stavlja i na rezultativno stanje koje iz nje proističe. O ovoj razlici između italijanskog prostog i anteriornog futura biće više reči u sledećem poglavlju.

Odgovarajući srpski ekvivalenti prostog futura za obeležavanje anteriornosti buduće radnje su futur II i perfektivni prezent.

Prost futur se jedino ne može sintaksički realizovati u vremenskim rečenicama čija radnja je posteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice budući da ih uvodi veznik *prima che* ‘pre nego što’ koji obavezno zahteva upotrebu konjunktiva. Za obeležavanje buduće radnje uz ovaj veznik upotrebljava se konjunktiv prezenta. U srpskom jeziku i posteriornost buduće radnje iskazuje se futurom II i perfektivnim prezentom.

(37) Me ne andrò prima che mi gettino via. (Coris: STAMPAPeriodici)

‘Otići ću pre nego što me budu izbacili / izbace.’

(38) Maria otterrà il lavoro prima che Giovanni glielo ruba. (Giusti 1991: 726)

‘Marija će dobiti posao pre nego što joj ga Đovani bude oteo / otme.’

Italijanski prost futur se može javiti i u vremenskim rečenicama s funkcijom vremenske kvantifikacije radnje upravne rečenice. U narednim primerima ilustrovana je njegova upotreba u vremenskim rečenicama sa značenjem terminativnosti uvedenim veznicima *finché*, *fino a che*, *fino a quando*, *fin quando*, *fintantoché* ‘dok’, ‘sve dok’, ‘dok god’, ‘dokle god’⁴⁸, koje označavaju dokle ili koliko dugo će trajati radnja iskazana upravnom rečenicom:

(39) Continuerò a denunciare fino a che avrò forza. (MON2008_10)

‘Nastaviću sa tužbama, dok god budem imao / imam snage.

(40) Temo che dovremo lasciarlo qui finché non verrà la polizia. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Bojim se da ćemo morati da ga ostavimo ovde (sve) dok ne bude došla / ne dođe policija.’

(41) Non ce ne andremo fino a quando non avremo risposte. (Coris: MON2008_10)

‘Nećemo otići dok ne budemo dobili / ne dobijemo odgovore.’

Značenje terminativnosti u sferi budućnosti u srpskom jeziku izražava se futurom II, perfektivnim prezentom i nešto ređe imperfektivnim, tako da ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajuće ekvivalente prostog futura.

Prost futur se može javiti u vremenskoj rečenici sa značenjem ingresivnosti uvedenoj veznicima *dacché*, *da quando* ‘od kad(a)’ ‘otkad(a)’, ‘otkako’, da označi početnu granicu vršenja radnje upravne rečenice:

⁴⁸ Vremenske rečenice uvedene ovim veznicima različito se klasifikuju i analiziraju u italijanskim gramatikama. Giusti (1991) ih svrstava u vremenske rečenice sa značenjem delimične istovremenosti, kao i Serianni (1989), koji navodi da one imaju i terminativno značenje. Garigliano (2007) ih svrstava i u okviru vremenskih rečenica koje označavaju istovremenost s radnjom upravne, i u okviru rečenica koje označavaju posteriornost. Patota (2006) i Sensini (1997) samo navode da vremenske rečenice uvedene ovim veznicima označavaju dokle ili koliko dugo će se vršiti radnja upravne rečenice. Dardano & Trifone (1997) vremenske odnose posmatraju iz perspektive upravne rečenice, te ovoj vrsti vremenskih rečenica pripisuju značenje anteriornosti, što bi, posmatrano iz perspektive zavisne rečenice, bila posteriornost. Inače, i u italijanskom i u srpskom jeziku se uz navedene veznike može javiti negacija, koja je negde ekspletivna, a negde obavezna. O upotrebi negacije uz navedene veznike u italijanskom jeziku v. Manzotti & Rigamonti (1991), a o upotrebi negacije u srpskom jeziku v. Antičić (2001).

(42) Da quando me lo chiederai, smetterò di scriverti. (Patota 2006: 282)

‘Kad to budeš zatražila od mene / zatražiš od mene, prestaću da ti pišem.’

Kako navodi Antonić (2001: 263), u srpskom jeziku se u sferi budućnosti ne može iskazati značenje ingresivnosti jer „u glagolskom sistemu srpskog jezika ne postoji oblik u kojem bi se našla predikacija subordinirane klauze s veznikom OD KAD(A) / OTKAD(A) / OTKAKO koja determiniše, u smislu ingresivnosti (kvantifikacija + posteriornost),⁴⁹ rečeničnu predikaciju koja se smešta u sferu budućnosti. Futur II je inkompatibilan sa navedenim veznicima i može pokazivati odnos posteriornosti u sferi budućnosti samo kada se radi o identifikaciji vremena (...).“ Srpski ekvivalenti prostog futura u primeru (42) jesu futur II i perfektivni prezent, a vremenska rečenica je uvedena veznikom *kad* i ona iskazuje radnju koja je anteriorna u odnosu na radnju upravne.

3.5. Zaključak

Kao što smo već istakli, osnovna vremenska funkcija prostog futura i futura I potpuno se podudara u italijanskom i srpskom jeziku, kao i razna semantička obeležja koja se njima mogu izraziti. Razlike između ova dva oblika ogledaju se najpre u njihovoj sintaksičkoj distribuciji jer se prost futur može realizovati i u vremenskim rečenicama, gde je upotreba futura I isključena, kao i u pogodbenim, gde se futur I retko javlja i to sa specifičnim značenjem. S druge strane, kao što ćemo u poglavlju 7. videti, futur I se javlja u nekim tipovima zavisnih rečenicama u kojima upotreba prostog futura nije moguća jer odgovarajući veznici u italijanskom jeziku zahtevaju upotrebu konjunktiva. Razlike između ova dva oblika ogledaju se i na pragmatičkom planu, o čemu će biti više reči u potpoglavlju 5.1., kao i u njihovoj frekvenciji upotrebe jer se u italijanskom jeziku za obeležavanje budućnosti mnogo češće može upotrebiti prezent.

⁴⁹ Antonić (2001) vremenske odnose posmatra iz perspektive upravne rečenice. Ukoliko bi se, kao u ovom istraživanju, oni posmatrali iz perspektive zavisne rečenice, u pitanju bi bila anteriornost.

4. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI ITALIJANSKIM ANTERIORNIM FUTUROM I SRPSKIM FUTUROM II

Pored prostog futura i futura I, italijanski i srpski jezik poseduju još jedan morfologizovan futurski oblik. U italijanskom jeziku to je anteriorni (složeni)⁵⁰ futur, a u srpskom futur II. Oba glagolska oblika su složenog morfološkog sastava. Kao i prost futur, i anteriorni futur pripada glagolskom načinu indikativa, a gradi se od prostog futura pomoćnih glagola *avere* ‘imati’ ili *essere* ‘biti’ i participa prošlog. Srpski futur II sastoji se od prezenta pomoćnog glagola *biti* i radnog glagolskog prideva.

U ovom poglavlju opisaćemo sintaksičko-semantičke osobine ova dva glagolska oblika i ispitati njihov kontrastivni odnos. S obzirom da postoje značajne razlike u njihovoj upotrebi, mi ćemo ih, u našoj analizi, odvojeno razmatrati.

4.1. Anteriorni futur: opšte karakteristike

Pre nego što pređemo na opisivanje značenja i upotrebe anteriornog futura i na utvrđivanje njegovih srpskih ekvivalenata, osvrnućemo se ukratko na njegov tretman u literaturi o italijanskom jeziku.

Anteriorni futur je glagolsko vreme koje je u nedovoljnoj meri obrađeno u gramatičkoj i naučnoj literaturi. Najviše podataka o njemu nudi Bertinetto (1986) u svojoj studiji o glagolskim vremenima indikativa, dok mu je u većini gramatika italijanskog jezika (Serianni 1989, Fogliato & Testa 1996, Sensini 1997, Dardano & Trifone 1997, Salvi & Vanelli 2004, Patota 2006) posvećeno malo pažnje i prostora. U njima se uglavnom kratko navodi da on izražava anteriornost u odnosu na drugu buduću radnju i po pravilu razmatra isključivo njegova upotreba u vremenskoj rečenici. Jedini izuzetak u tom pogledu predstavljaju gramatike čiji su autori Moretti & Orvieto (1984) i Garigliano (2011) u kojima se obrađuje i njegova upotreba u nezavisnoj rečenici. U svim gramatikama opisana je i njegova veoma raširena (modalna) epistemička

⁵⁰ Pored tradicionalnog naziva *anteriorni futur*, u kome pridev „anteriorni” upućuje na sintaksičko-semantička svojstva ovog glagolskog oblika, u literaturi se sreće i termin *složeni futur*, koji je predložio Bertinetto (1986) a koji opisuje njegov morfološki oblik.

upotreba.⁵¹ Što se naučnih radova tiče, ne postoji nijedan posvećen isključivo sintaksičko-semantičkim vrednostima ovog glagolskog oblika. Bozzone Costa (1991), Berretta (1994) i Bazzanella i Wiberg (2002) se u svojim radovima samo osvrću na anteriorni futur, i to isključivo na njegovu epistemičku upotrebu.

Anteriorni futur je glagolsko vreme čija je osnovna funkcija iskazivanje radnje koja će se izvršiti u budućnosti posle trenutka govora, a pre neke druge buduće radnje ili nekog drugog trenutka u budućnosti. Pošto se radnja koju iskazuje ne orijentiše direktno prema trenutku govora, već prema referencijalnoj tački određenoj drugom budućom radnjom ili kakvom priloškom odredbom za vreme, anteriorni futur spada u relativna (anaforička) vremena. Što se njegovih aspektualnih odlika tiče, anteriorni futur je perfektivno vreme koje u sebi sadrži i aspektualnu komponentu rezultativnosti. Njime se, dakle, označava svršena buduća radnja čiji rezultat je aktuelan u trenutku (iz)vršenja neke druge buduće radnje ili u nekom drugom momentu u budućnosti.⁵² Ovo temporalno i aspektualno značenje anteriornog futura enkodirano je i u njegovom morfološkom obliku. Dok particip prošli signalizuje da je data radnja završena i ukazuje na stanje odnosno rezultat koji je iz nje proistekao, pomoćni glagol u prostom futuru obeležava vezu te radnje sa budućnošću.

4.1.1. Anteriorni futur u vremenskim rečenicama

Tipično sintaksičko okruženje u kome se javlja anteriorni futur jesu vremenske rečenice uvedene veznicima *dopo che* ‘nakon što’, ‘pošto’ *una volta che* ‘nakon što’, ‘pošto’, (*non*) *appena (che)* ‘čim’ i *quando* ‘kad’. U upravnoj rečenici, čija radnja funkcioniše kao referencijalna tačka, mogu se naći prost futur, prezent, imperativ i kondicional sadašnji. Sledeći primeri ilustruju njegovu upotrebu u vremenskoj rečenici:

(1) D'accordo, mi arrabbierò dopo che avremo parlato. (Coris: MON2008_10)

‘Važi, naljutiću se nakon što budemo razgovarali / razgovaramo.’

⁵¹ Kao i prost futur, i anteriorni futur može izraziti različita epistemička značenja, od pretpostavke do zaključka, samo u vezi sa radnjom koja pripada prošlosti: *Avrà pensato che sei matto* ‘Verovatno je pomislio da si lud’.

⁵² O rezultativnom značenju italijanskih složenih vremena v. Bertinetti (1986), a o složenim vremenima u srpskom v. Tanasić (2005). U serbokroatističkoj literaturi o kategoriji „gotovosti” govori i Katičić (1981).

(2) Lo (il cellulare) accenda solo dopo che avrà passato la frontiera. (Coris: MON2008_10)

‘Upalite ga (mobilni) tek nakon što budete prešli / pređete granicu.’

(3) Troverai sicuramente un lavoro, una volta che avrà imparato un mestiere. (Garigliano 2007: 801)

‘Sigurno ćeš naći posao, kad budeš naučio / naučiš neki zanat.’

(4) Appena avrò guadagnato abbastanza soldi per venire a Bruxelles, verrò. (Coris: NARRATTrVaria)

‘Čim budem zaradio / zaradim dovoljno novca da dođem u Brisel, doći ću.’

(5) Comincerò a vivere davvero solo quando avrò raggiunto il peso che mi sono prefisso. (Coris: PRACCVolumi)

‘Počecu zaista da živim tek kad budem dostigao / dostignem težinu koju sam sebi zacrtao.’

(6) Voi ve ne andrete quando avremo finito! (Coris: NARRATRomanzi)

‘Vi ćete otići kad budemo završili / završimo!’

Upotreba italijanskog anteriornog futura u vremenskim rečenicama za označavanje radnje koja prethodi radnji upravne rečenice potpuno se poklapa s upotrebom srpskog futura II, koji samim tim predstavlja njegov odgovarajući prevodni ekvivalent. S obzirom da se perfektivni prezent često upotrebljava kao zamena za futur II svršenih glagola,⁵³ i ovaj glagolski oblik se podjednako javlja kao odgovarajući ekvivalent anteriornog futura.

Na samom početku valja istaći da je anteriorni futur glagolsko vreme koje se sve ređe koristi u savremenom italijanskom jeziku. Njegova upotreba u vremenskoj rečenici se sve više ograničava na pisani jezik, dok se u svakodnevnom govornom jeziku umesto njega koriste prost futur, prezent i složeni perfekat, koji preovlađuje u kolokvijalnom

⁵³ U srpskom ekvivalentu primera (1) nalazi se dvovidski glagol „razgovarati” koji je u datoj vremenskoj rečenici svršenog vida.

registru. S obzirom da njegovu funkciju mogu vršiti i druga glagolska vremena, on se sve više specijalizuje za izražavanje modalnih značenja, naročito u govornom jeziku, u kom iskazivanje epistemičke modalnosti gotovo već postalo njegova primarna funkcija. Podsećamo da su u dva različita korpusa govornog jezika, o kojima je bilo reči u potpoglavlju 3.1.2., Bozzone Costa (1991) i Berretta (1994) pronašle veoma mali broj glagola u anteriornom futuru, a analizom njihove upotrebe utvrdile da skoro svi imaju epistemičko značenje. Širenje modalne upotrebe anteriornog futura u govornom italijanskom jeziku, a povlačenje vremenske, odražava opštu tendenciju savremenog italijanskog jezika ka uprošćavanju i resistematizaciji svog složenog glagolskog sistema indikativa, o čemu je bilo reči u prethodnom poglavlju.

Osim prostim futurom, prezentom i složenim perfektom, anteriorni futur se može zameniti i složenim infinitivom uz veznik *dopo* ‘nakon što’, ukoliko su subjekat glavne i zavisne rečenice isti, kao i participom prošlim, samostalno upotrebljenim ili uz veznike *appena* ‘čim’ i *una volta* ‘pošto’, ‘nakon što’, ‘kad’ bilo da je subjekat glavne i zavisne rečenice isti, bilo da je particip upotrebljen u apsolutnoj konstrukciji sa sopstvenim subjektom. Ukoliko se buduća radnja posmatra kao moguća i neizvesna ponekad se može upotrebiti i konjunktiv prezenta. O upotrebi svih ovih glagolskih oblika umesto anteriornog futura govorićemo u poglavljima njima posvećenim, a ovde ćemo se osvrnuti na njegovu supstituciju prostim futurom.

U mnogim od analiziranih gramatika italijanskog jezika (Moretti & Orvieto 1984, Serianni 1989, Sensini 1997, Fogliato & Testa 1996, Patota 2006, Garigliano 2011) ističe se da se anteriori futur u vremenskim rečenicama često može zameniti prostim futurom, kao sinonimskim oblikom. Međutim, mogućnost njegove supstitucije prostim futurom se, u navedenim gramatikama, samo konstatuje i potkrepljuje malobrojnim primerima, bez dublje analize. Nijedan autor, naime, ne ukazuje na eventualne razlike u njihovom značenju, niti pokušava da odredi koji bi tačno uslovi morali biti zadovoljeni da bi oni u ovoj sintaksičkoj poziciji bili međusobno zamenljivi.

U svim primerima koje smo prethodno naveli, osim u primeru (1) anteriori futur se može zameniti prostim futurom:

(2a) Lo (il cellulare) accenda solo dopo che passerà la frontiera. (Coris: MON2008_10)
‘Upalite ga (mobilni) tek nakon što budete prešli / pređete granicu.’

(3a) Troverai sicuramente un lavoro, una volta che imparerai un mestiere. (Garigliano 2007: 801)

‘Sigurno ćeš naći posao, kad budeš naučio / naučiš neki zanat.’

(4a) Appena guadagnerò abbastanza soldi per venire a Bruxelles, verrò. (Coris: NARRATTrVaria)

‘Čim budem zaradio / zaradim dovoljno novca da dođem u Brisel, doći ću.’

(5a) Comincerò a vivere davvero solo quando raggiungerò il peso che mi sono prefisso. (Coris: PRACCVolumi)

‘Počeću zaista da živim tek kad budem dostigao / dostignem težinu koju sam sebi zacrtao.’

(6a) Voi ve ne andrete quando finiremo! (Coris: NARRATRomanzi)

‘Vi ćete otići kad budemo završili / završimo!’

I u primerima od (2) do (6) i u primerima od (2a) do (6a) prostim futurom i anteriornim futurom iskazuje se radnja koja vremenski prethodi radnji upravne rečenice. Iako su oni ovde manje-više sinonimni, izvesna razlika među njima ipak postoji, a ona je zasnovana na aspektualnim vrednostima ova dva vremena. Naime, dok se kod upotrebe prostog futura naglasak stavlja isključivo na samu radnju, kod upotrebe anteriornog futura se, u skladu sa njegovom rezultativnom semantikom, naglasak stavlja i na radnju i na rezultat koji iz nje proizilazi. Drugim rečima, anteriornim futurom se označava i da su posledice radnje koje uvodi aktuelne u trenutku (iz)vršenja druge buduće radnje. Tako se u primeru (2) upotrebom anteriornog futura implicira da će se u vreme vršenja radnje glavne rečenice subjekat nalaziti s druge strane granice, u primeru (3) da će subjekat znati određeni zanat, u primeru (4) da će govornik u trenutku odlaska imati zarađen novac, u primeru (5) da će imati željenu težinu u trenutku kada počinje da se vrši radnja upravne rečenice, a u primeru (6) da je, u trenutku (iz)vršenja glavne radnje na snazi rezultativno stanje „biti gotovo / završeno“. S druge strane, kao što smo već istakli, prostim futurom se naglasak stavlja na samu radnju, što se vidi na osnovu

primera od (2a) do (6a). Na istu ovu razliku, samo u vezi sa francuskim prostim i anteriornim futurom, ukazuje i Stanojević (2013: 39) i navodi „u slučajevima u kojima je alternacija francuskih budućih vremena moguća, sinonimija nikada nije potpuna, jer, iako se rezultativnost kao semantička konstanta anteriornog futura eventualno može staviti u drugi plan, ona se nikada ne može u potpunosti eliminisati pri interpretaciji rečenice.“ Možemo da konstatujemo da isto to važi i za italijanski prost i anteriorni futur.

Pitanje pod kojim tačno uslovima je moguća njihova međusobna supstitucija (pored uslova da se nalaze u vremenskoj rečenici) zahteva detaljno i posebno proučavanje, a budući da prevazilazi okvire ovog istraživanja, mi se na njemu ne možemo duže zadržati. U svakom slučaju, na osnovu navedenih primera, a i drugih koje smo sakupili i analizirali, a koje ovde ne navodimo, mišljenja smo da je zamena anteriornog futura prostim futurom uslovljena veznikom koji uvodi vremensku rečenicu, kao i akcionalnim obeležjima glagola vezanim prvenstveno za opoziciju durativno-nedurativno i telično-atelično. U svim analiziranim primerima u kojima se anteriori futur može zameniti prostim futurom upotrebljen je telični glagol. U primerima (1) i (2) vremenska rečenica je uvedena veznikom *dopo che* ‘nakon što’, ‘pošto’, koji najčešće zahteva upotrebu složenog vremena (Bertinetto 1986: 201). Međutim, dok je uz njega moguće upotrebiti prost futur (2a) rezultativnog glagola *passare la frontiera* ‘preći granicu’ koji nosi obeležje [+ durativno], [+ telično], uz isti ovaj veznik ne bi bilo moguće upotrebiti prost futur kontinuativnog glagola *parlare* ‘pričati’, ‘razgovarati’ s obeležjima [+ durativno], [– telično]: **D’accordo, mi arrabbierò dopo che parleremo.*

Anteriori futur se može upotrebiti i u glavnoj rečenici da označi radnju koja hronološki prethodi radnji vremenske rečenice. U tom slučaju radnja vremenske rečenice iskazuje se prostim futurom ili prezentom:

(5) Mia cara mamma, sarò già partita, quando riceverai questa lettera. (Coris: STAMPAPeriodici)

‘Draga moja mama, ja ću već otputovati, kad ti budeš primila / primiš ovo pismo.’

(6) Respira tranquillamente, non ti spaventare, e quando ti sveglierai, avremo finito. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Diši polako, nemoj se uplašiti, a kada se budeš probudio / probудиš, mi ćemo već završiti.’

‘Diši polako, nemoj se uplašiti, a dok se ti budeš probudio / probудиš, mi ćemo (već) završiti.’

(7) Quando tu tornerai dal lavoro, avrò (già) messò in ordine la casa.

‘Kad se ti budeš vratio / vratiš s posla, ja ću već srediti kuću.’

‘Dok se ti budeš vratio / vratiš s posla, ja ću (već) srediti kuću.’

U navedenim i njima sličnim slučajevima javlja se potpuno nepoklapanje u upotrebi između italijanskog anteriornog futura i srpskog futura II, budući da se futur II može sintaksički realizovati samo u zavisnoj rečenici. Srpski ekvivalent anteriornog futura ovde je futur I, dok se u vremenskoj rečenici, kao ekvivalenti prostom futuru, javljaju futur II i perfektivni prezent. Pošto su oba predikata svršenog vida, a vremenska rečenica je uvedena veznikom *kad*, sam futur I nije dovoljan da označi anteriornost buduće radnje u odnosu na radnju iskazanu futurom II, te se on mora upotrebiti u kombinaciji s rečom *već*. Bez ove reče radnja upravne rečenice bila bi posteriorna u odnosu na radnju zavisne. Vremenski odnos između radnje glavne rečenice s anteriornim futurom i zavisne s prostim futurom, može se na srpskom izraziti i upotrebom veznika *dok*, koji uz dve svršene predikacije eksplicitno upućuje na posteriornost radnje vremenske rečenice koju uvodi. U tom slučaju rečca *već* ne mora biti neophodna, jer je redosled radnji jasan na osnovu samog veznika i glagolskog vida. S obzirom na rezultatивно značenje anteriornog futura, ponekad u prevodu na srpski akcenat ne mora biti na samoj radnji koju on označava, već na rezultativnom stanju koje iz nje proizilazi. Tako bi srpski prevod primera (6) mogao biti: ‘Diši polako, nemoj se uplašiti, a kad se budeš probudio / probудиš, mi ćemo već biti gotovi’, odnosno ‘Diši polako, nemoj se uplašiti, a dok se ti budeš probudio / probудиš, mi ćemo (već) biti gotovi’, a primer (7): ‘Kad se ti budeš vratio / vratiš s posla, kuća će već biti sređena.’ odnosno ‘Dok se ti budeš vratio / vratiš s posla, kuća će (već) biti sređena.’

Ukoliko bi se u ovom slučaju anteriorni futur zamenio prostim futurom, promenio bi se i redosled radnji. Radnja upravne rečenice ne bi više bila anteriorna u odnosu na radnju zavisne, već neposredno posteriorna ili istovremena sa njom.

Anteriorni futur se može sintaksički realizovati i u vremenskim rečenicama sa značenjem terminativnosti uvedenim veznicima *finché, fino a che, fino a quando, fin quando, fintantoché* ‘dok’, ‘sve dok’, ‘dok god’, ‘dokle god’. U gramatikama italijanskog jezika se u odeljku o anteriornom futuru uglavnom ne navodi ova upotreba, ali se zato u odeljku o vremenskim rečenicama neretko mogu naći primeri u kojima je uz ove veznike on upotrebljen. Sledeći primeri ilustruju ovu njegovu upotrebu:

(10) Ti ascolto finché non avrò vuotato questo bicchiere. (Coris: MON2008_10)

‘Slušaću te dok ne budem ispraznio / ne ispraznim ovu čašu.’

(11) “Quanto tempo si fermerà?” “Fintanto che nonavrà trovato un posto dove vivere.”

(Coris: NARRATTrRomanzi)

‘„Koliko dugo će ostati?“ „Sve dok ne bude pronašao / ne pronađe mesto na kom bi živeo.’

(12) Prometto che avrò cura dell’uovo finché non sarà nato il piccolo. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Obećavam da ću brinuti o jajetu dok se ne bude rodilo / se ne rodi mladunče.’

Upotreba anteriornog futura u ovom tipu vremenske rečenice potpuno je u suprotnosti s njegovom prototipičnom funkcijom iskazivanja anteriornosti, s obzirom da on ovde označava završnu granicu trajanja radnje iz upravne rečenice, odnosno radnju čija je realizacija smeštena posteriorno u odnosu na glavnu buduću radnju. Međutim, kako navodi Bertinetto (1986: 471), italijanski terminativni veznici poseduju jedinstvena temporalna i aspektualna svojstva. U kombinaciji sa složenim vremenima ovi veznici mogu da ukinu odnos anteriornosti koji ona obično uspostavljaju i da neutrališu njihov svršeni aspekt, čime poništavaju i razliku između prostih i složenih vremena. Stoga se paralelno sa anteriornim futurom u ovoj sintaksičkoj poziciji mogu upotrebiti i prost futur i prezent, s tim što su po frekvenciji upotrebe ova dva glagolska oblika učestalija.⁵⁴

⁵⁴ Uz ove veznike ponekad je moguće upotrebiti i konjunktiv prezenta, ukoliko se buduća radnja posmatra kao moguća ili neizvesna. O izražavanju budućnosti konjunktivom biće reči u poglavlju 7.

Srpski ekvivalenti anteriornog futura, kao uostalom i prostog futura i presenta, jesu futur II i perfektivni prezent.

4.1.2. Anteriorni futur u ostalim vrstama zavisnih rečenica

Osim u vremenskim rečenicama, za koje je tipična upotreba anteriornog futura, ovaj glagolski oblik se može javiti i u drugim vrstama zavisnih rečenica da označi radnju koja prethodi budućoj radnji upravne rečenice. Međutim, ovakva upotreba anteriornog futura nije naročito učestala jer se, za obeležavanje anteriorne buduće radnje, u ovim rečenicama najčešće upotrebljavaju složeni perfekt ili prost futur.

Vanelli (1991: 631) navodi da se anteriorni futur može javiti u svim vrstama zavisnih rečenica sa indikativom, osim u dopunskim, u kojima se, na osnovu pravila o slaganju vremena, za označavanje anteriornih budućih radnji mora upotrebiti složeni perfekt.⁵⁵ Nemogućnost upotrebe anteriornog futura u dopunskim rečenicama ova autorka ilustruje sledećim primerima: a) *Gli dirò che sarai andato dal dottore; b) *Giurerà che sarò già partito. Činjenica je da se anteriorni futur ne može upotrebiti u primerima koje ona navodi, kao ni u dopunskim rečenicama uvedenim mnogim drugim glagolima i izrazima, ali primeri od (1) do (3) predstavljaju očigledan dokaz da njegova upotreba nije potpuno isključena iz ovog tipa rečenica:

(1) Smetterò di parlare con i giornalisti quando avrò la certezza che lui avrà accettato di incontrarmi. (Coris: MON2008_10)

‘Prestaću da razgovaram s novinarima kad budem siguran da je on prihvatio da se sretne sa mnom.’

(2) Quando mi renderò conto che avremo portato a termine tutte le fasi militari, allora lo riferirò al segretario Rumsfeld (...). (Coris: MON2001_04)

‘Kad budem shvatio da smo završili sve vojne faze, onda ću izvestiti o tome sekretara Ramsfelda (...).’

⁵⁵ Iako Vanelli (1991) to eksplicitno ne pominje, anteriorni futur se ne može sintaksički realizovati ni u posledičnim rečenicama, s obzirom da posledica vremenski uvek sledi uzroku ili je istovremena sa njim (v. Kovačević: 1988).

(3) Quando ti bacerò come si deve, è segno che avrò deciso di venirti dietro sino in fondo. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Kad te budem poljubio kako treba, to će biti znak da sam odlučio da te pratim do kraja.’

Navedeni primeri upućuju na zaključak da upotreba anteriornog futura u dopunskim rečenicama u velikoj meri zavisi od vrste upravnog glagola odnosno izraza koji ih uvodi,⁵⁶ kao i od bliskog sintaksičkog okruženja. U primerima (1) i (2) dopunska rečenica s anteriornim futuroom sintaksički je podređena vremenskoj rečenici s predikatom u prostom futuru, dok je u primeru (3) ona uvedena glavnom rečenicom, koja takođe stoji u sintaksičko-semantičkoj vezi s vremenskom rečenicom u bliskom okruženju. S obzirom da se anteriorni futur ipak može pojaviti i u dopunskim rečenicama, svakako treba dodatno ispitati i ustanoviti koji sintaksički i semantički uslovi moraju biti ispunjeni da bi ovaj glagolski oblik u njima mogao da se realizuje.

Kao što se vidi na osnovu primera (1)-(3), srpski ekvivalent anteriornog futura je perfekat. On je ovde relativno upotrebljen i označava radnju koja je buduća u odnosu na trenutak govora, a prošla u odnosu na drugu buduću radnju. I u italijanskom jeziku se, kao što smo već napomenuli, za označavanje anteriorne buduće radnje u dopunskim rečenicama upotrebljava složeni perfekat. I u primerima od (1) do (3) on bi mogao da zameni anteriorni futur.

Anteriorni futur se može javiti i u zavisno-upitnoj rečenici:

(4) Se pianterai quegli alberi, solo fra vent’anni si saprà quanti avranno attecchito. (Vanelli & Renzi 1991: 321)

‘Ako posadiš to drveće, tek za dvadeset godina će se znati koliko ih se primilo.’

(5) Tu dimmi quel che hai da dire, e poi vediamo se sarai stato tanto bravo da meritare la ricompensa. (Coris: MON2008_10)

‘Ti mi reci šta imaš, a onda ćemo videti da li si bio toliko dobar da zaslužiš nagradu.’

⁵⁶ U primerima (1) i (2) umesto izraza *avere la certezza* ‘biti siguran’ i *rendersi conto* ‘shvatiti’, ‘uvideti’, mogli bi da budu upotrebljeni glagoli *vedere* ‘videti’, *capire* ‘shvatiti’ ili izraz *essere sicuro* ‘biti siguran’. U primeru (3) izraz *è segno che* ‘to će biti znak da’ mogao bi da se parafrazira sa *ciò significa / vuol dire* ‘to znači’.

Srpski ekvivalent anteriornog futura je i ovde perfekat. I u italijanskom jeziku se, na osnovu pravila o slaganju vremena, u zavisno-upitnoj rečenici umesto anteriornog futura može upotrebiti složeni perfekat, koji je češći i uobičajeniji. Međutim, valja istaći da se sa složenim perfektom u dopunskim, zavisno-upitnim, kao i drugim vrstama zavisnih rečenica, ponekad mogu javiti nedoumice u vezi s tim da li je radnja koju iskazuje već izvršena u prošlosti, pre trenutka govora. Iste te nedoumice javljaju se i kod srpskog perfekta. U tom slučaju se obično na osnovu šireg konteksta razaznaje da li je radnja smeštena pre ili posle trenutka govora. Inače, u zavisno-upitnoj rečenici, ni anteriorni futur ni složeni perfekat ne bi mogli da se zamene prostim futurom, kao uostalom ni u primerima s dopunskom rečenicom koje smo naveli, niti bi u srpskom jeziku mogao da se upotrebi futur I, jer bi i prost futur i futur I i u jednom i u drugom tipu rečenice označavali radnju koja je posteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice.

Anteriorni futur se može javiti i u relativnim rečenicama, kao što ilustruju sledeći primeri:

(6) Chiederò questo libro a qualcuno. Ma prometto che lo restituirò al più presto alla persona che me l'avrà prestato. (Vanelli 1991: 611)

‘Tražiću tu knjigu od nekoga. Ali obećavam da ću je vratiti što pre onome ko mi je bude pozajmio / pozajmi.’

(7) “Basta, per un’ora non voglio sentire o dire una parola d’italiano.” “E come farai a ordinare?” “Mangerò quello che avrà ordinato tu.” (Coris: MON2005_07)

‘„Dosta, sat vremena neću da čujem ili kažem reč na italijanskom.“ „A kako ćeš onda da naručiš?“ „Ješću ono što ti budeš naručio / naručiš / ćeš ti naručiti.“’

(8) Domani a mezzogiorno scenderò io stesso alla vostra cella e leggerò i nomi dei vostri figli, che voi avrete scritto su di un foglio di carta. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Sutra u podne ću lično ja sići u vašu ćeliju i pročitacu imena vaše dece, koja ćete vi (prethodno) napisati na listu papira.’

Odgovarajući srpski ekvivalent anteriornog futura u primeru (6) jesu futur II i perfektivni prezent. U primeru (7), pored njih, ekvivalent može biti i futur I. Pošto se futur II i perfektivni prezent ne mogu javiti u relativnoj apozitivnoj rečenici, ekvivalent anteriornog futura u primeru (8) samo može biti futur I. Kako bi se bolje dočaralo značenje anteriornog futura i jače naglasilo da radnja relativne rečenice prethodi radnji upravne, uz futur I se u ovom primeru može dodati i neka priloška odredba za vreme poput ‘prethodno’, ‘pre toga’, mada ona nije neophodna jer je redosled radnji jasan na osnovu samih pragmatičkih faktora, pošto neko prvo nešto mora da napiše da bi neko drugi to mogao da pročita. Iz istog razloga bi umesto anteriornog futura i u primerima (6) i (7) mogao da se upotrebi prost futur. I u restriktivnim relativnim rečenicama (6), (7) se, na osnovu pravila o slaganju vremena, umesto anteriornog futura može upotrebiti složeni perfekt, dok je u apozitivnim (8) njegova upotreba isključena budući da on u njima uvek ima deiktičko značenje, te nikada ne može da označi radnju koja je posteriorna u odnosu na trenutak govora, a anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju (Vanelli 1991: 631).

Anteriorni futur se može sintaksički realizovati i u uzročnoj rečenici, kao što ilustruju sledeća dva primera:

(9) Lei sa che un giorno io la ucciderò? Non l’ucciderò perché avrò smesso di amarla o per gelosia, ma semplicemente così, perché certe volte mi viene voglia di divorarla. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Je l’ ona zna da ću je ja jednog dana ubiti? Neću je ubiti zato što ću (prethodno) prestati da je volim ili iz ljubomore, već jednostavno tako, zato što mi ponekad dođe da je rastrgnem.’

(10) Aprirò anche nel deserto una strada, immetterò fiumi nella steppa. Mi glorificheranno le bestie selvatiche, sciacalli e struzzi, perché avrò fornito acqua al deserto, fiumi alla steppa (...), per dissetare il mio popolo, il mio eletto. (Coris: MISCVolumi)

‘Napraviću put i u pustinji, dovešću reke u stepu. Slaviće me divlje zveri, šakali i nojevi, jer ću pustinju snabdeti / jer sam pustinju snabdeo vodom, stepe rekama (...) da napojim narod svoj, izabranika svog.’

S obzirom da je u pitanju uzročna rečenica i da uzrok, po pravilu, obično sledi posledici,⁵⁷ umesto anteriornog futura može se upotrebiti i prost futur. Anteriornim futuroom se samo jače ističe vremenska prethodnost buduće radnje. Njegov odgovarajući srpski ekvivalent je futur I. Da bi se na srpskom jeziku bolje dočaralo značenje anteriornog futura, uz futur I se eventualno može upotrebiti neka priloška odredba za vreme sa značenjem anteriornosti, mada ona nije neophodna. Odgovarajući ekvivalent anteriornog futura može biti i perfekat, kao što je slučaj kod primera (10), ali samo onda kada se na osnovu šireg konteksta jasno vidi da on označava radnju koja je locirana posteriorno u odnosu na trenutak govora, a anteriorno u odnosu na drugu buduću radnju.

Pored prethodno navedenih vrsta rečenica, anteriorni futur se može javiti i u hipotetičkoj i poredbenoj rečenici:

(11) (...) subirai le tue punizioni esattamente come i tuoi compagni, se le avrai meritate.
(Coris: NARRATTrRomanzi)

‘(...) trpećeš svoje kazne isto kao i tvoji drugovi, ako ih budeš zaslužio / zaslužiš.’

(12) Sarete sicuramente promossi se avrete studiato con diligenza e costanza.
(Garigliano 2011: 552)

‘Sigurno ćete položiti ispit ako budete marljivo i uporno učili / ako marljivo i uporno učite.’

(13) Se non si sarà costituito entro il 14 luglio, verrà arrestato. (Maiden 2007: 398)

‘Ako se ne bude predao / se ne preda do 14. Jula, biće uhapšen.’

(14) Come li avrai trattati, così sarai trattato. (Garigliano 2011: 551)

‘Kako se budeš ophodio prema njima, tako će se oni ophoditi prema tebi.’

S obzirom da se u hipotetičkoj i poredbenoj rečenici za označavanje buduće radnje najčešće upotrebljava prost futur, pojava anteriornog futura u njima je prilično retka. I ovde on samo služi da jače naglasi anteriornost radnje. Njegovi srpski

⁵⁷ Osim što uzrok može biti vremenski anterioran u odnosu na posledicu, uzrok i posledica mogu biti i u odnosu vremenske simultanosti: „Pomoći ću ti jer ćeš biti umoran“. (v. detaljnije u Kovačević 1988)

ekvivalenti su futur II i perfektivni prezent, kao i imperfektivni, onda kada u ove dve vrste rečenica on može biti odgovarajuća zamena za futur II nesvršenih glagola.

Ni u korpusu, ni u literaturi nismo pronašli primere vremenske upotrebe anteriornog futura u dopusnoj rečenici, što ne znači da on u njima ne bi mogao da se realizuje već pre da je mogućnost njegovog pojavljivanja u ovom tipu zavisne rečenice očigledno vrlo retka.

4.1.3. Anteriorni futur u nezavisnim rečenicama

Za razliku od srpskog futura II, italijanski anteriorni futur nije ograničen samo na zavisne rečenice. On se može upotrebiti i u nezavisnim rečenicama uz različite priloške odredbe za vreme, koje funkcionišu kao referencijalna tačka. Ove priloške odredbe mogu biti kako punktualne poput *a x tempo* 'u x vreme', *fra x tempo* 'za / kroz x vreme' i sl., tako durativne *domani* 'sutra', *entro x tempo* 'do x vremena', 'u roku od x vremena' i sl.

(1) Se parti subito, alle 11 sarai arrivato. (Andorno 2003: 78)

'Ako odmah kreneš, do 11 ćeš stići.'

(2) Alla fine del corso avrà imparato a preparare molti piatti italiani.

'Do kraja kursa naučićeš da pripremaš mnoga italijanska jela.'

(3) È meglio che aspettiamo quest'estate quando saranno finite le scuole. Adesso dovete prepararvi all'esame. E anch'io allora avrò risolto certi miei problemi. (Coris: NARRATRomanzi)

'Bolje je da sačekamo ovo leto dok se završi škola. Sad treba da se spremate za ispit. A i ja ću do tada rešiti neke svoje probleme.'

(4) Va bene, Franz, fra qualche mese avrò terminato il mio lavoro e lei sarà il primo a leggerlo. (Coris: NARRATRomanzi)

'U redu, Franc, za koji mesec ću završiti svoj rad i vi ćete ga prvi pročitati.'

(5) Entro una settimana la situazione sarà tornata alla normalità. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘U roku od nedelju dana situacija će se vratiti na normalu.’

Anteriornim futurom se ovde kazuje da će radnja o kojoj je reč biti završena do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme. U završnoj tački datog vremenskog intervala i po njegovom isteku aktuelne su posledice radnje koju označava. Tako u primeru (1) upotrebom anteriornog futura govornik naglasak stavlja na činjenicu da će do 11 sati njegov sagovornik stići na određeno mesto, a rezultat koji proističe iz date radnje jeste da će se u 11 sati on nalaziti na tom mestu. I u svim ostalim primerima njime se potencira završenost radnje do isteka datog vremenskog perioda, kada je na snazi rezultativno stanje nastalo njenim izvršenjem.

Srpski ekvivalent ovako upotrebljenog anteriornog futura jeste futur I. Da bi se na srpskom jeziku označilo da će se radnja završiti do kraja datog vremenskog intervala, ponegde dolazi do promene u uobičajenim ekvivalentima italijanskih vremenskih adverbijala. U ovom slučaju to se odnosi na primere (1) i (2) u kojima su upotrebljene predloške konstrukcije uvedene predlogom *a* ‘u’, ‘na’⁵⁸, i na primer (3) u kome se nalazi prilog *allora* ‘tada’. Umesto uobičajenog prevoda ‘u 11 sati’ u primeru (1) on će biti ‘do 11 sati’, u primeru (2) umesto ‘na kraju kursa’ – ‘do kraja kursa’, a u primeru (3) umesto ‘tada’ u prevodu će se javiti ‘do tada’. U srpskom jeziku potrebno je, naime, upotrebiti prilošku odredbu za vreme sa terminativnim značenjem kako bi se označila vremenska granica do koje će se data radnja izvršiti. Premda se u primerima (1), (2), (3) i (5) s futurom I i odgovarajućim temporalnim adverbijalom realizuje značenje završenosti radnje do isteka datog vremenskog intervala, njegova značenjska ekvivalentnost sa anteriornim futurom je ipak samo delimična, budući da futur I ne može u potpunosti da prenese njegovo rezultativno značenje. U primeru (4) upotrebljena je priloška odredba za vreme *fra qualche mese* ‘za / kroz nekoliko meseci’ koja, kao i njen srpski ekvivalent, upućuje na posteriornost radnje. Upravo zbog takvog značenja ove vremenske odredbe, futur I uz nju može samo da iskaže radnju koja će se desiti u budućnosti, onog trenutka kad istekne nekoliko meseci od trenutka u kome govornik vrši svoj iskaz, tako da se u ovom slučaju na srpski jezik ne može dosledno preneti

⁵⁸ Sveobuhvatna i iscrpna analiza italijanskih predloških konstrukcija i njihovih srpskih ekvivalenata prikazana je u Radojević (2014).

vremensko značenje anteriornog futura, a to je da će se data radnja završiti do isteka perioda od nekoliko meseci, a ne posle njega.

U nezavisnim rečenicama anteriorni futur se ne može zameniti prostim futurom uz punktualne odredbe za vreme jer bi prost futur označio da će se radnja izvršiti upravo u trenutku izraženom datom odredbom za vreme. Uz durativne odredbe uglavnom je moguća supstitucija anteriornog futura prostim futurom jer uz njih oba ova glagolska oblika označavaju da će se radnja izvršiti do kraja datog vremenskog perioda, ali zbog njihovih različitih aspektualnih vrednosti, oni nisu potpuno značenjski ekvivalentni, što se vidi i na osnovu poređenja primera (5) i (5a) u kome je anteriorni futur zamenjen prostim futurom:

(5) Entro una settimana la situazione sarà tornata alla normalità. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘U roku od nedelju dana situacija će se vratiti na normalu.’

(5a) Entro una settimana la situazione tornerà alla normalità. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘U roku od nedelju dana situacija će se vratiti na normalu.’

U oba primera i anteriorni futur i prost futur označavaju radnju koja će se završiti do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme. Međutim, i ovde i u sličnim kontekstima u kojima mogu alternirati, upotrebom anteriornog futura naglasak se stavlja i na rezultat date radnje, a upotrebom prostog futura na samu buduću radnju. Tako se npr. u primeru (5) anteriornim futurom ističe da će u roku od nedelju dana situacija ponovo „biti na normali“, dok se prostim futurom u primeru (5a) samo označava radnja koja će se desiti u roku od nedelju dana.

Na sličan način bi mogli da se protumače i sledeći primeri (6), (6a), (7) i (7a) u kojima anteriorni i prost futur stoje uz durativne priloške odredbe za vreme *entro domattina* ‘do sutra ujutru’ i *domani* ‘sutra’:

(6) Benissimo, stia a sentire. Entro domattina avrò organizzato ogni cosa. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Odlično, čujte. Do sutra ujutru ću sve organizovati.’

(6a) Benissimo, stia a sentire. Entro domattina organizzerò ogni cosa. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Odlično, čujte. Do sutra ujutru ću sve organizovati.’

(7) Domani avrò finito, te lo prometto. (Bertinetto 1986: 509)

‘Sutra ću završiti, obećavam ti.’

(7a) Domani finirò, te lo prometto. (Bertinetto 1986: 509)

‘Sutra ću završiti, obećavam ti.’

S obzirom da je predikat u prvom licu jednine i anteriornim i prostim futurom se iskazuje buduća radnja koju govornik namerava da izvrši. Međutim, kao u primeru (5), tako u primerima (6) i (7) s anteriornim futurom za govornika nije toliko relevantna sama radnja koju će izvršiti, kao što je to slučaj s prostim futurom u primerima (6a) i (7a), koliko njene posledice, tj. činjenica da će sve biti organizovano, odnosno da će sve biti završeno. Kao što navodi Stanojević (2013: 38) za francuski jezik, i u italijanskom je u načelu moguća upotreba prstog futura umesto anteriornog, kad god se iz komunikativnih razloga može zanemariti rezultat neke buduće radnje.

Srpski ekvivalent i anteriornog futura i prostog futura jeste futur I.

Pošto smo opisali upotrebe i značenja italijanskog anteriornog futura i ukazali na njegove srpske ekvivalente, preći ćemo na analizu srpskog futura II i na utvrđivanje njegovih italijanskih ekvivalenata, kako bismo dobili kompletniju sliku o kontrastivnim odnosima ova dva glagolska vremena.

4.2. Futur II: opšte karakteristike

Pitanju značenja i upotrebe futura II poklonjena je znatna pažnja u literaturi o srpskom jeziku. Osim podataka koji se o njemu mogu naći u gramatikama (Stevanović 1974, Stanojević & Popović 1989, Klajn 2006, Tanasić 2005 Mrazović & Vukadinović 2009, Piper & Klajn 2013), futuru II je posvećeno i nekoliko posebnih radova (Grickat

1956, Vuković 1957/58, Kravar 1959/60, Stevanović 1967), kao i jedna monografija, proistekla iz doktorske disertacije K. Milošević (1970). U njoj je izložen opširan i kritički pregled navedenih radova, kao i ostale dotadašnje stručne i naučne literature u kojoj je ovaj glagolski oblik u manjoj ili većoj meri obrađivan. O futuru II je pisao i Simić (1974), a u novije vreme može se izdvojiti Kovačevićev rad (2008) čija tema su konkurentski odnosi futura I, futura II i perfektivnog prezenta.

U literaturi se javljaju dva oprečna shvatanja značenjske prirode ovog glagolskog oblika, odnosno razmimoilaze se mišljenja istraživača o tome da li je futur II vremenski ili modalni glagolski oblik. Milošević (1970), na osnovu ranijih tumačenja i sopstvenih proučavanja u svojoj monografiji zaključuje da je futur II vremenski glagolski oblik kome može biti svojstveno modalno značenje. Nasuprot većini istraživača koji ga tretiraju kao glagolsko vreme, Stevanović (1967, 1974) smatra da je futur II prevashodno modalni glagolski oblik, premda ga i on u svojoj gramatici obrađuje u odeljku sa ostalim glagolskim vremenima. Svoje viđenje futura II kao modalnog glagolskog oblika Stevanović (1974: 680) obrazlaže tvrdnjom da on ne samo u uslovnim nego i u drugim rečenicama u kojima se upotrebljava „nikad, ili skoro nikad, ne označava realizovanu već samo hipotetičku (opet dakle uslovnju) radnju, pa i tamo ima modalni karakter“, na osnovu čega zaključuje „da je futur II više modus nego vreme“. Pošavši od Stevanovićevih stavova, i Stanojčić i Popović (1989) u svojoj gramatici futur II uvršćuju u glagolski način i obrađuju u odeljku sa imperativom i potencijalom. Po njima, uz svoje osnovno (modalno) značenje, futur II ima i elementa vremenskog značenja na koje prevashodno ukazuju vremenski veznici *kad, čim, dok*. Autori novijih gramatika srpskog jezika (Tanasić 2005, Klajn 2006, Mrazović & Vukadinović 2009, Piper & Klajn 2013) futur II posmatraju kao glagolsko vreme.

U svojoj osnovnoj funkciji futur II označava radnju koja će se vršiti ili izvršiti u budućnosti istovremeno, pre ili posle druge buduće radnje iskazane najčešće futurom I ili drugim glagolskim oblicima (prezentom, imperativom, potencijalom) čija je radnja u datom kontekstu vremenski orijentisana ka budućnosti. S obzirom da nije obeležen specifičnim odnosom prema trenutku govora, nego prema drugoj budućoj radnji, koja može biti buduća bilo u odnosu na trenutak govora, bilo u odnosu na neki prošli

trenutak,⁵⁹ futur II se uvek ostvaruje u sintaksičkom relativu. On se po pravilu javlja isključivo u zavisnim rečenicama,⁶⁰ i to samo u određenim vrstama, najčešće vremenskim, pogodbenim, relativnim i, u nešto manjoj meri, u nekim drugim tipovima zavisnih rečenica. Kao sinonimski oblici futura II javljaju se perfektivni prezent,⁶¹ koji je u savremenom srpskom jeziku neuporedivo češći, kao i imperfektivni prezent koji, kako navodi Milošević (1970: 163), dolazi u ulozi futura II „samo kad je drugim elementima konteksta značenje budućnosti označeno, tj. značenje prave sadašnjosti isključeno“. S obzirom da je u literaturi upotreba perfektivnog prezenta u funkciji futura II iscrpno i temeljno obrađena, ovde je nećemo detaljnije analizirati.

U razmatranju sintaksičko-semantičkih vrednosti futura II i utvrđivanju njegovih italijanskih ekvivalenata krenućemo od njegove upotrebe u vremenskoj rečenici, u kojoj, pored pogodbene, ima najširu primenu.

4.2.1. Futur II u vremenskim rečenicama

U vremenskim rečenicama futur II može uspostaviti sve vrste vremenskih odnosa s budućom radnjom upravne rečenice. Drugim rečima, radnja koju iskazuje može biti kako istovremena s glavnom budućom radnjom, tako i anteriorna ili posteriorna u odnosu na nju. Kao što se na više mesta u literaturi navodi, u uspostavljanju različitih vremenskih odnosa, futur II ne deluje samostalno već u

⁵⁹ Kao futur I, i futur II može označavati buduću radnju koja pripada sferi prošlosti: „Rekao je da će nas posetiti kad se bude vratilo, i nije to učinio.“ Njegova radnja može pripadati i sferi svagdašnjosti: „Kad se svi žeteoci uhvate, onda onaj pusti slamke, pa se ljube, ko se s kim bude uhvatio.“ (Klikovac 2010: 39). Kako navodi Klikovac (2010: 39) „ovde ni radnja prema kojoj se radnja futura II označava kao prošla ne pada u budućnost. Veza, između te dve radnje, prema tome, nije uopšte futurska – ne pripada budućnosti.“ U skladu sa postavkom ovog istraživanja, razmatraćemo samo one upotrebe u kojima je futur II vezan za buduću radnju čija realizacija je smeštena posteriorno u odnosu na trenutak govora.

⁶⁰ Kako navode Piper & Klajn (2013: 402) „upitne rečenice s futurum drugim tipa *Da ne budu to zaboravili kod kuće?* Ili *Da ne bude kuda utekao s onim novcem?*, koje znače pretpostavku o izvršenosti neke radnje u prošlosti, predstavljaju gramatiki arhaizam i regionalizam u savremenom srpskom književnom jeziku.“ Umesto futura II danas je uobičajeniji oblik perfekta (up. Tanasić 2005). O upotrebi futura II u prosto rečenici v. Kovačević 2009.

⁶¹ Kako navodi Milošević (1970: 163) u obeležavanju buduće radnje zavisne od druge buduće radnje „rezultativno značenje radnog pridjeva daje posebne stilističke mogućnosti futuru II-om, a potpuno odsustvo vremenske obilježnosti – veće mogućnosti vremenskog kombinovanja perfektivnom prezentu.“ Ova autorka takođe zapaža da „perfektivni prezent ne može da izrazi apsolutno prošlu radnju zavisnu od apsolutno buduće radnje (u uslovnim, dopusnim i relativnim rečenicama), zatim radnju koja zavisi od buduće radnje a u odnosu prema sadašnjosti je neizdiferencirana – i anteriornu diferencijalnu zavisnu buduću radnju. Sve ove mogućnosti poseduje futur II.“

kombinaciji sa vremenskim veznikom i vidskim značenjem glagola u upravnoj i zavisnoj rečenici.

U vremenskim rečenicama uvedenim veznicima *kad* i *dok* futur II označava radnju koja je istovremena s budućom radnjom upravne rečenice. Predikat u futuru II po pravilu je nesvršenog vida.

(1) Ne znam koliko ćeš godina imati kad budeš čitao ovo pismo. (Kssj: Mark Levi.xml)

‘Non so quanti anni avrai quando leggerai questa lettera.’

(2) Unutra je nekoliko slika. Pogledaj ih kad budeš imao vremena. (Kssj: pek-besnilo.xml)

‘Dentro ci sono alcune foto. Dacci un’occhiata quando avrai tempo.’

(3) Dok majke budu razgovarale, deca će se igrati. (Kssj: Grama-bezA.xml)

‘Mentre le madri parleranno, i bambini giocheranno.’

(4) Spremiću stan dok ti budeš spavao. (Piper & Klajn 2013: 401)

‘Metterò in ordine la casa mentre tu dormirai.’

U italijanskom jeziku se značenje istovremenosti sa drugom budućom radnjom iskazuje prostim futurum, tako da se ovaj glagolski oblik javlja kao odgovarajući ekvivalent ovako upotrebljenog futura II.

U vremenskim rečenicama uvedenim veznicima *kad*, *čim*, *nakon što*, *pošto*, futur II iskazuje radnju koja je anteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice. Da bi se realizovalo značenje anteriornosti, glagol u futuru II mora po pravilu biti svršenog vida, naročito uz semantički neobebežen veznik *kad*. Uz semantički specifikovane veznike *nakon što* i, dosta ređe, *pošto* moguća je i upotreba imperfektivnog glagola jer na redosled dveju radnji eksplicitno ukazuje sam veznik.⁶² Buduća radnja upravne rečenice može biti i perfektivna i imperfektivna.

⁶² Za razliku od veznika *nakon što* i *pošto* koji su obeleženi značenjem opšte anteriornosti, veznik *čim* ukazuje daradnja zavisne rečenice neposredno prethodi radnji upravne i uglavnom zahteva glagol u svršenom obliku. Na osnovu primera iz svoje građe, Milošević (1970: 37) zaključuje da su imperfektivni glagoli uz ovaj veznik glagoli stanja (hteti, moći, imati) i da „početak ili završetak stanja vremenski određuje pf-u radnju futura prvog“, kao i da svi ovi glagoli „imaju ograničene morfološke mogućnosti

(5) Kad budemo shvatili gde se trenutno nalazimo, sve ostalo će biti lakše. (Kssj: poli061011.txt)

‘Quando avremo capito / capiremo dove ci troviamo adesso, tutto il resto sarà più facile.’

(6) Kada bude čuo da je napustila muža, on će po nju doći. (Kssj: seobe2.txt)

‘Quando avrà sentito / sentirà / sente che ha lasciato suo marito, lui verrà a prenderla.’

(7) Čim budemo završili posao, izaći ćemo u šetnju. (Kssj: Grama-bezA.xml)

‘Appena avremo finito / finiremo il lavoro, usciremo a fare una passeggiata.’

‘Appena finiamo / finito / abbiamo finito il lavoro, usciamo a fare una passeggiata.’

(8) Čim budemo našli najbolje rešenje, sačinićemo novi logo stranke. (Kssj: rts080914.txt)

‘Appena avremo trovato / troveremo / troviamo / trovata / abbiamo trovato la migliore soluzione, creeremo un nuovo logo del partito.’

(9) Nadam se da će naš predlog biti usvojen od strane zemalja EU, nakon što budemo konsultovali Evropski parlament. (Kssj: rts090715.txt)

‘Spero che la nostra proposta sarà accettata dai paesi dell’Ue, dopo che avremo consultato il Parlamento europeo.’

Ovakva upotreba futura II poklapa se sa upotrebom anteriornog futura, tako da ovaj glagolski oblik predstavlja njegov odgovarajući italijanski ekvivalent. Kao što smo već napomenuli, a što ćemo videti i u drugim poglavljima ovog rada, u zavisnosti od toga da li je reč o pisanom ili govornom jeziku, s anteriornim futurom često mogu alternirati drugi glagolski oblici, koji se takođe mogu javiti kao odgovarajući ekvivalenti

perfektivizacije i zato, kao imperfektivni, lako dolaze u kontekstima u kojima je mesto pf-om glagolu.“ Prema njenom mišljenju, sam oblik rečenice s veznikom *čim*, nezavisno od glagolskog vida, uslovljava sukcesivnost radnje upravne rečenice. Tanasić (2005: 447), pak, navodi, da futur II nesvršenih glagola uz ovaj veznik može da uspostavi odnos istovremenosti, što ilustruje primerom: *Čim bude mogla, ona će poći u Dubrovnik*, preuzetim od Stevanovića (1974: 682), koji ove dve buduće radnje takođe tumači kao istovremene.

futura II. U primeru (5) odgovarajući ekvivalent futura II jeste i prost futur, a u primerima (6)-(8), osim njega, odgovarajući ekvivalent može biti i prezent. Za razliku od anterionog futura čija upotreba više odgovara pisanom jeziku i formalnom registru, prost futur i naročito prezent karakterističniji su za govorni jezik. U primeru (7), u kombinaciji s prezentom u vremenskoj rečenici, i u glavnoj, u skladu sa registrom, čak pre dolazi u obzir prezent od prostog futura.⁶³ Osim razlike u registru, kako smo već istakli, razlika između ova tri glagolska oblika vezana je i za njihove aspektualne vrednosti. Kod prostog futura i prezenta naglasak je na samoj budućoj radnji, dok je kod anteriornog futura naglasak i na stanju nastalom njenim izvršenjem. Pošto se u vremenskoj rečenici uvedeno veznikom *appena* 'čim' (7), (8) značenje anteriornosti u italijanskom jeziku može izraziti i upotrebom participa prošlog i ovaj glagolski oblik se može javiti kao ekvivalent futura II. Odgovarajući italijanski ekvivalent futura II može biti i složeni perfekat, s tim što valja istaći da je ovakva njegova upotreba svojstvena najpre kolokvijalnom registru. I u kombinaciji sa složenim perfektom, u primeru (7), u glavnoj rečenici je prikladnija upotreba prezenta.⁶⁴ U primeru (9) jedini odgovarajući ekvivalent futura II jeste anteriorni futur budući da veznik *dopo che* 'nakon što', 'pošto' zahteva njegovu upotrebu u kombinaciji s durativnim glagolima, kakav je upotrebljeni glagol *consultare* 'konsultovati'.

U vremenskim rečenicama uvedenim veznicima *pre nego što* i *dok*, futurom II može se iskazati radnja koja je smeštena posteriorno u odnosu na radnju upravne rečenice. Uz veznik *pre nego što* najčešće se javlja glagol svršenog vida, mada on može biti i nesvršen, jer, kao i ostali semantički markirani veznici, i ovaj veznik svojim značenjem ukazuje na hronološki odnos dve radnje. S obzirom da je veznik *dok* „neobeležen jer samostalno ne nosi podatak o tome da li se radi o identifikaciji ili

⁶³ U primeru (6), u kombinaciji sa sva tri glagolska oblika u zavisnoj rečenici, upotrebljen je prost futur u glavnoj jer je reč o budućoj radnji koja se pretpostavlja, predviđa. Teoretski bi prost futur i ovde mogao da se zameni prezentom, s tim što bi se njime iskazao visok stepen uverenosti u izvršenje buduće radnje. U primeru (7) prezentu u zavisnoj rečenici više odgovara upotreba prezenta od prostog futura u glavnoj, kako zbog registra, tako zbog toga što je u pitanju buduća radnja koja se namerava izvršiti u bliskoj budućnosti i čija realizacija je prilično izvesna. U ekvivalentu primera (8) u glavnoj rečenici je, nezavisno od glagolskog oblika u zavisnoj, buduća radnja koja se namerava izvršiti iskazana prostim futurom. I u ovom primeru bi prost futur mogao da se zameni prezentom, koji bi, u tom slučaju, u iskaz uneo značenje jače namere.

⁶⁴ Upotreba prezenta u glavnoj rečenici u kombinaciji sa složenim perfektom u zavisnoj prikladnija je iz istog razloga kao i s prezentom u zavisnoj. U primeru (8), pak, opet iz istih razloga kao i uz prezent, u kombinaciji sa složenim perfektom u zavisnoj rečenici, u upravnoj je upotrebljen prost futur.

kvantifikaciji vremena“ (Antonić 2001: 195), za obeležavanje posteriornosti radnje koju uvodi i u vremenskoj i u glavnoj rečenici stoji svršeni glagol.

(10) Završićemo posao, pre nego što se budete vratili.

‘Finiremo il lavoro prima che torniate.’

(11) Reci im da ne ulaze pre nego što ih budem pozvao.

‘Digli di non entrare prima che io li chiami.’

(12) Javi se pre nego što budeš oputovao.

‘Fatti vivo prima di partire.’

(13) Dok ti budeš došao, mi ćemo sve završiti.

‘Quando tu verrai, noi avremo finito tutto.’

Italijanski ekvivalent futura II u primerima (10) i (11) jeste konjunktiv prezenta budući da veznik *prima che* ‘pre nego što’ obavezno zahteva upotrebu ovog glagolskog načina. Ukoliko je subjekat u obe rečenice isti, vremenska rečenica može imati i implicitni oblik izražen strukturom *prima di* i infinitivom (12). U primeru (13) odgovarajući ekvivalent futura II je prost futur. S obzirom da veznik *quando* ‘kad’ po pravilu izražava istovremenost ili anteriornost zavisne radnje u odnosu na glavnu, da bi se označilo da se radnja iskazana prostim futurom odigrava posteriorno u odnosu na buduću radnju upravne rečenice, u upravnoj mora stajati anteriorni futur.

Osim u vremenskim rečenicama s funkcijom vremenske identifikacije, futur II se može upotrebiti i u vremenskim rečenicama s funkcijom vremenske kvantifikacije, ali samo u smislu terminativnosti jer se, kako navodi AntoniĆ (2001: 263), u sferi budućnosti ne može izraziti značenje ingresivnosti. Značenje terminativnosti imaju vremenske rečenice uvedene veznicima *dok*, *sve dok*, *dokle god* i sličnim. Predikat u futuru II može biti nesvršenog vida, čime se obeležava da njegova radnja traje koliko i

radnja upravne rečenice, što ilustruju primeri (14) i (15), ili svršenog, kada označava završnu granicu trajanja radnje upravne rečenice, kao u primerima (16) i (17).⁶⁵

(14) Sve dok bude bio u Beču, može upotrebljavati njegova kola. (Kssj: seobe2.txt)
'Finché sarà a Vienna, può usare la sua macchina.'

(15) Odlično se osećam i radiću dok budem mogao. (Kssj: rts080901.txt)
'Mi sento benissimo e lavorerò finché potrò.'

(16) Igraću u Partizanu sve dok ne budem našao neki drugi klub. (Kssj: poli081213.txt)
'Giocherò nel Partizan finché non troverò / non trovo / non avrò trovato un'altra squadra.'

(17) Čekaćemo ih dok se ne budu vratili.
'Li aspetteremo finché non torneranno / non tornano / non saranno tornati.'

Odgovarajući italijanski ekvivalent futura II u primerima (14) i (15) može biti samo prost futur, dok u primerima (16) i (17), pored prostog futura, njegovi ekvivalenti mogu biti prezent i anteriorni futur.

4.2.2. Futur II u pogodbenim rečenicama

Futur II se često upotrebljava i u pogodbenim rečenicama za označavanje realnog budućeg uslova. Različite vidske kombinacije glagola u upravnoj i zavisnoj rečenici imaju slabiju ulogu u uspostavljanju vremenskih odnosa jer na njih, kako navodi Milošević (1970: 75), najviše utiče „karakter zavisne rečenice – funkcija uslova.“

(1) Ako budem imao slobodnog vremena, svratiću do vas.

⁶⁵ Kod ovog tipa vremenske rečenice postoje različite mogućnosti u pogledu vidskih kombinacija glagola u upravnoj i zavisnoj rečenici. Za sve moguće kombinacije aspekatskih oblika u dve rečenične korelacije v. Antonić (2001). Kako ova autorka navodi, ponegde postoje i prelazni slučajevi, tj. oni u kojima nije isključena mogućnost dvostruke interpretacije, i u smislu temporalne identifikacije i u smislu temporalne kvantifikacije.

‘Se avrò tempo libero, farò un salto da voi.’

(2) Ako budete požurili, stići ćete na vreme. (Kssj: Grama-bezA.xml)

‘Se vi sbrigherete / sbrigante, arriverete in tempo.’

(3) Ako budeš došao na proslavu, upoznaćeš Luku.

‘Se verrai / vieni alla festa, conoscerai Luca.’

Kako smo u prethodnom poglavlju videli, u italijanskom jeziku se u realnim pogodbenim rečenicama upotrebljava prost futur, tako da ovaj glagolski oblik predstavlja odgovarajući ekvivalent futura II. Pošto se u italijanskom jeziku budući uslov često može iskazati i prezentom, i ovaj glagolski oblik može biti odgovarajući ekvivalent futura II, što ilustruju prevodi primera (2) i (3). I u pogodbenim rečenicama se, umesto futura II svršenih glagola, mnogo češće upotrebljava perfektivni prezent, dok nesvršeni glagoli obično stoje u futuru II (Milošević 1970, Stanojčić & Popović 1989, Tanasić 2005).

Kritikujući stav K. Milošević (1970, 1982)⁶⁶ da futur I i futur II ni u jednom sintaksičkom položaju nisu semantički ekvivalentni, a generalno i celokupnu srbističku i serbokroatističku literaturu, u kojoj se, kako navodi, odricala ekvivalentnost futura I s futurom II i perfektivnim prezentom, Kovačević (2008: 201) tvrdi da u raznim tipovima zavisnosloženih rečenica ova tri glagolska oblika, pod određenim uslovima, mogu biti relativni sinonimi. Da bi se ostvarila njihova relativna sinonimnost u pogodbenoj rečenici, prema mišljenju Kovačevića (2008: 207), „u predikatu osnovne klauze mora biti upotrebljen glagolski oblik čija radnja ima buduću vremensku orijentaciju (...), i kontekstualno se mora neutralisati značenje izvjesnosti koju subjekat ima prema radnji izraženoj futurom I, tako da značenje neizvjesnosti dođe u prvi plan.“⁶⁷ Po njemu isti ovi uslovi važe i za njihovu konkurentnost u koncesivnim klauzama s veznikom *ako i*.

⁶⁶ O stavovima ove autorke u vezi sa značenjem futura I i futura II u pogodbenim rečenicama bilo je reči u potpoglavlju 3.4.1.

⁶⁷ Valja napomenuti da je i K. Milošević (1982: 8) zapazila da se razlika u značenju između futura I i futura II može, manje ili više, izgubiti u neutralizirajućem kontekstu, što ilustruje primerima: a) „Ako ćete krenuti prema jugu, vidjećete divne predjele“; b) „Ako budete krenuli prema jugu, vidjećete divne predjele“, za koje navodi da „sintaksička razlika ne unosi nikakvu bitniju razliku u komunikativni sadržaj iskaza.“ Međutim, za razliku od Kovačevića, ona ne zalazi dublje u analizu ove pojave već je samo konstatuje.

Kovačević (2008: 207) navodi i veliki broj primera, uglavnom iz štampe, u kojima su po njemu ova tri glagolska oblika ekvivalentna, a neki od njih su: 1) „Do stana možeš doći *samo ako debelo platiš* (samo *ako debelo budeš platio* / *samo ako ćeš debelo platiti*)“ (Pravda);⁶⁸ 2) „*Ako me pustiš* (*ako ćeš me pustiti* / *ako me budeš pustio*), ispunicu ti tri želje“ (Pres); 3) „*Ako nova vlada potraje* (*ako će ... potrajati* / *ako ... bude potrajala*) kolik i njeno formiranje, biće to popriličan mandat“ (Večernje novosti). Iako nema sumnje da, kako u ovim, tako i u ostalim primerima koje Kovačević navodi, futur I ne izražava „sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje“, i da je radnja koju iskazuje podjednako neizvesna kao ona koju izražavaju futur II i perfektivni prezent, između ostalog i zbog samog karaktera pogodbenih rečenica, ipak nam se čini da u primerima (1) i (2), kao i u nekim drugim koje navodi, futur I nosi u sebi voluntativno značenje odnosno značenje spremnosti, u smislu „*ako si spreman da debelo platiš*“, odnosno „*ako želiš / ako si voljan da me pustiš (...)*“, i da on u njima nije sinoniman futuru II i perfektivnom prezentu. Što se tiče primera (3) i njemu sličnih, razlika u značenju između futura I i futura II, odnosno perfektivnog prezenta prilično je neuhvatljiva. Budući da je Kovačevićev rad prvi, a koliko je nama poznato, do sada i jedini u kome se govori o relativnoj sinonimnosti futura I s futurom II i perfektivnim prezentom ne samo u pogodbenim nego i u drugim vrstama zavisnih rečenica, ovo pitanje svakako zaslužuje širu analizu i ono ostaje otvorena tema za dalja proučavanja.

4.2.3. Futur II u relativnim rečenicama

Pored vremenske i pogodbene rečenice, futur II se često može realizovati i u relativnim rečenicama. U zavisnosti od vidske vrednosti glagola, on može da označi radnju koja je istovremena sa radnjom upravne rečenice (1) ili anteriorna u odnosu na nju (2)-(5):

(1) Slaću ti sve što se bude štampalo. (Milošević 1970: 123)

‘Ti manderò tutto quello che si stamperà.’

⁶⁸ U zagradi su dati glagolski oblici koje Kovačević navodi kao ekvivalentne onom koji se nalazi u originalnoj rečenici.

(2) Izbor partnera zavisice, pre svega, od tehnologije koju bude ponudio. (Kssj: poli090305.txt)

‘La scelta del partner dipenderà, innanzitutto, dalla tecnologia che offrirà.’

(3) Moći ćeš da potrošiš sve što budeš zaradio.

‘Potrai spendere tutto quello che guadagnerai / avrà guadagnato.’

(4) Slaviće onaj ko bude napravio manje grešaka. (Kssj: rts091126.txt)

‘Festeggerà colui che farà / avrà fatto meno errori.’

(5) Odmorićemo se gde budemo našli zgodno mesto. (Tanasić 2005: 447)⁶⁹

‘Ci riposeremo lì dove troveremo un posto adatto.’

Odgovarajući italijanski ekvivalent futura II u relativnoj rečenici jeste pre svega prost futur. S obzirom da se uz prost futur ponekad može javiti i anteriorni futur, i ovaj glagolski oblik može biti njegov odgovarajući ekvivalent, što ilustruju primeri (3) i (4). Kao što smo u poglavlju o anteriornom futuru već napomenuli, njegova upotreba u ovom tipu zavisne rečenice nije naročito učestala i on se uglavnom javlja onda kada se želi jače naglasiti vremenska prethodnost radnje koju uvodi. I u relativnim rečenicama futur II svršenih glagola zamenljiv je perfektivnim prezentom. I imperfektivni prezent može alternirati s futurom II imperfektivnih glagola, ali dosta ređe.

Ponekad se, i u srpskom jeziku, u istom sintaksičkom položaju može naći i futur I, ali s različitim semantičkim implikacijama. Upoređujući futur I s futurom II u rečenicama: a) *Čoveka koji će ovamo doći treba lepo da dočekate*; i b) *Čoveka koji ovamo bude došao treba lepo da dočekate*; Grickat (1956: 91) navodi da se u primeru (a) „misli na jednog tačno određenog čoveka“ i da se „iskazuje sigurnost u pogledu njegovog dolaska“, dok u primeru (b) „budući posetilac nije poznat, pa se ne zna sigurno ni to da li će uopšte iko doći; svakome ko bi došao treba prirediti lepo doček.“ Kako ističe i sadržaj reči *čovek* je u ovim primerima različit. U primeru (a) to je „onaj

⁶⁹ U literaturi o futuru II navodi se da se on koristi i u mesnim rečenicama (Milošević 1970, 1982, Tanasić 2005). S obzirom da su mesne rečenice srodne relativnim, mi ih u ovom radu ne izdvajamo kao posebnu vrstu zavisnih rečenica već ih u skladu sa savremenim tokovima u lingvistici posmatramo upravo kao podvrstu relativnih rečenica.

pomenuti čovek“, a u primeru (b) „svaki čovek“. Za razliku od futura I, futur II nosi u sebi komponentu neizvesnosti i hipotetičnosti buduće radnje. Po mišljenju K. Milošević (1970, 1982), i u relativnim rečenicama futur I signalizuje „sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje“, a futur II „samu realizaciju buduće radnje“. Ova autorka takođe navodi da se u praksi često ne može strogo razgraničiti upotreba dva futura u relativnim rečenicama „jer ponekad obuhvataju isto pojmovno značenje“ (...), npr.: „... kažite Banović Strahinji ovo što ću vam sada reći“ sadržajno je isto što i: „... kažite Banović Strahinji ovo što vam sada budem rekao“ (Milošević 1970: 131). Kovačević (2008: 203) smatra da se, od svih zavisnosloženih rečenica, konkurentnost futura I s futurom II i perfektivnim prezentom, najčešće ostvaruje upravo u relativnim rečenicama. Za njihovu ekvivalentnu upotrebu neophodna su, kako navodi, tri uslova: a) „da se neutralizuje značenje „izvjesnosti“ realizacije radnje futura I“, b) „da antecedentna supstantivna rije (bez obzira da li je eksplicirana) nije semantički „individualizovana“, i c) „da u predikatu nadređene klauze bude neki od glagolskih oblika čije radnje imaju buduću vremensku orijentaciju“. Od mnogobrojnih primera kojima ilustruje njihovu ekvivalentnost navešćemo sledeća dva: 1) „Žena koja vam se bude u ponedeljak kasno uveče javila (koja vam se... javi / koja će vam se ... javiti), biće neko u čiju informaciju možete da se pouzdate“ (Večernje novosti); 2) „Od onoga što danas uradite (što ćete danas uraditi / što danas budete uradili) zavisi kako će vam se stvari na poslu odvijati (...“ (Pres). Kao što smo već napomenuli u vezi sa pogodbenim rečenicama, mišljenja smo da i u relativnim rečenicama upotreba futura I kao sinonimskog oblika futura II i perfektivnog prezenta ostaje otvorena tema za dalja proučavanja.

4.2.4. Futur II u poredbenim rečenicama

Futur II se može upotrebiti i u poredbenim rečenicama, što ilustruju sledeći primeri:

(1) Uradiću onako kako me ti budeš posavetovao.

‘Farò così come mi consiglierai / avràì consigliato tu.’

(2) Pomoći ću ti koliko budem mogao.

‘Ti aiuterò quanto potrò.’

(3) Što više budeš radio, to će te više plaćati.

‘Più lavorerai e più ti pagheranno.’

I u poredbenim rečenicama odgovarajući italijanski ekvivalent futura II jeste prost futur. Ponekad se kao ekvivalent može javiti i anteriorni futur (1), koji, kao što smo na nekoliko mesta već istakli, za razliku od prostog futura samo jače ističe vremensko prethođenje radnje koju iskazuje.

4.3. Zaključak

Na osnovu svega što je rečeno o sintaksičko-semantičkim vrednostima italijanskog anteriornog futura i srpskog futura II, možemo zaključiti da se upotreba i značenje ova dva glagolska oblika samo delimično poklapaju. Pored zajedničke karakteristike da se ne orijentišu direktno prema trenutku govora, već prema drugoj budućoj radnji ili, u slučaju anteriornog futura, prema nekom drugom momentu u budućnosti, italijanski anteriorni futur je ipak jače vezan za njega jer on može da izrazi samo radnje koje su smeštene u „realnoj“ budućnosti, dok srpski futur II može da iskaže i radnje koje pripadaju prošlosti. Osim toga, futur II poseduje i širi raspon značenja od anteriornog futura jer on može da označi ne samo radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju, već i onu koja je istovremena s njom ili posteriorna u odnosu na nju. Uz svoje osnovno vremensko značenje, futur II u određenim kontekstima ima i prateću modalnu komponentu neizvesnosti i hipotetičnosti radnje, koju anteriorni futur nema. S druge strane, za razliku od futura II, anteriorni futur poseduje epistemička značenja, koja, imajući u vidu predmet i cilj našeg istraživanja, nisu mogla da budu razmatrana.

Sličnosti i razlike između ova dva glagolska oblika prisutne su i na nivou njihove sintaksičke distribucije. Dok se njihova upotreba poklapa u vremenskim rečenicama za obeležavanje anteriornosti buduće radnje, futur II može da izrazi sve tri vrste vremenskih odnosa i u nekim drugim vrstama zavisnih rečenica u kojima se

anteriorni futur dosta ređe javlja. Za razliku od futura II koji je po pravilu vezan isključivo za zavisne rečenice, anteriorni futur može biti i samostalno upotrebljen.

Što se tiče odgovarajućih srpskih ekvivalenata anteriornog futura, ustanovili smo da, u zavisnosti od vrste rečenice u kojoj je upotrebljen, oni mogu biti futur II, perfektivni i, nešto ređe, imperfektivni prezent, futur I i perfekat. Odgovarajući italijanski ekvivalenti futura II su znatno brojniji jer oni ne zavise samo od vrste rečenice u kojoj je futur II upotrebljen, već i od tipa vremenskog odnosa koji on uspostavlja sa radnjom upravne, kao i od (ne)poklapanja subjekta glavne i zavisne rečenice. Kao njegove odgovarajuće italijanske ekvivalente izdvojili smo anteriorni futur, prost futur, prezent, složeni perfekat, konjunktiv prezenta, particip prošli, prost i složeni infinitiv.

5. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI TRANSPONOVANIM GLAGOLSKIM VREMENIMA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Pored futurskih oblika, kojima je iskazivanje budućih radnji osnovna funkcija, za obeležavanje budućnosti, i u italijanskom i u srpskom jeziku, mogu se upotrebiti i drugi vremenski oblici kojima buduće vreme nije osnovno značenje.

U glagolska vremena podložna vremenskoj transpoziciji u budućnost spadaju pre svega prezent i u italijanskom i u srpskom jeziku, a pod određenim okolnostima, i prošla vremena, i to složeni perfekat u italijanskom jeziku, i perfekat i aorist u srpskom. U svojoj modalnoj upotrebi i italijanski imperfekat može označavati radnje koje se odnose na budućnost, s tim što se on razlikuje od ostalih, kako italijanskih tako i srpskih transponovanih vremena, po tome što buduću radnju fiktivno izmešta u prošlost.

U ovom poglavlju pažnju ćemo posvetiti, dakle, ovim transponovanim (prenesenim) glagolskim vremenima, koja se, izvan svojih osnovnih značenja sadašnje odnosno prošle radnje, u odgovarajućem kontekstu mogu upotrebiti i za iskazivanje budućih radnji. Naš cilj je da ih opišemo, poredimo, ustanovimo njihove međusobne ekvivalente, kao i da ispitamo njihov odnos prema futuru, kao glavnom eksponentu budućnosti u oba jezika. Imajući u vidu sličnosti između italijanskog i srpskog prezenta s futurskim značenjem, kao i složenog perfekta i perfekta kao markera za buduću radnju, ova glagolska vremena ćemo istovremeno analizirati.

5.1. Iskazivanje budućnosti prezentom u italijanskom i srpskom jeziku

I u italijanskom i u srpskom jeziku nailazimo na veoma živu i raširenu upotrebu prezenta u funkciji označavanja budućih radnji. Odmah posle futura, prezent predstavlja osnovno i najuobičajenije jezičko sredstvo za iskazivanje budućnosti u oba jezika.

Mogućnost transponovanja prezenta u budućnost odavno je zabeležena kako u literaturi o italijanskom, tako u literaturi o srpskom jeziku. U literaturi o italijanskom jeziku ovako upotrebljen prezent poznat je pod nazivom *presente pro futuro* ‘prezent za budućnost’ (Bertinetto 1986, Berruto 1987, Serianni 1989, Berretta 1991, 1992, Garigliano 2011), a u literaturi o srpskom za njega se upotrebljavaju termini *prezent za budućnost* (Belić 1969, Stevanović 1974, Stanojčić & Popović 1989), *prezent*

budućnosti (Sladojević 1966) i *futurski prezent* (Vuković 1967, Minović 1987, Tanasić 2005, Piper & Klajn 2013).

Premda je upotreba prezenta za budućnost karakteristična za oba jezika, u italijanskom je ona dosta češća i uobičajenija, jer se u srpskom jeziku, kod transponovanja prezenta u budućnost, javljaju izvesne restrikcije vezane prvenstveno za glagolski vid. Poznato je, naime, da se u prezentu za budućnost mogu javiti samo nesvršeni glagoli. Kada bi se takav prezent zamenio futurom I, najčešće bi se upotrebio glagol svršenog vida: *vraçamo se sutra – vratiçemo se sutra*. Ograničenja u mogućnostima upotrebe prezenta za budućnost tiču se i semantike glagole. Kako navodi Tanasić (1996: 160, 2005: 384) za označavanje budućnosti dolaze u obzir oni glagoli koji iskazuju radnje koje se mogu planirati, predviđati.

Iako se i u italijanskom i u srpskom jeziku prezent za budućnost može javiti u različitim funkcionalnim stilovima, on je karakterističan pre svega za govorni jezik. Kako smo u prethodnom poglavlju istakli, povećana učestalost prezenta s futurskim značenjem posebno je izražena u govornom italijanskom jeziku. Dok je prost futur prilično ustaljen i uobičajen u pisanom jeziku i formalnom registru, u govornom italijanskom prisutna je sve jaća tendencija da se za obeležavanje budućnosti prednost u upotrebi da prezentu.⁷⁰ Iako se u italijanskom jeziku budućnost može iskazati i raznim drugim glagolskim oblicima, nijedan od njih ne predstavlja toliko konkurentni oblik prostom futuru koliko prezent.⁷¹

⁷⁰ U prilog tome govore i rezultati do kojih je došla Berretta (1991) (v. 3.1.2.) analizirajući distribuciju prostog futura i prezenta na uzorku od sto rečenica ekscerpiranih iz pisanog korpusa i sto rečenica iz usmenog. U pisanom korpusu javlja se ukupno 70 primera s glagolom u futuru i 7 s glagolom u prezentu, dok se u usmenom korpusu javlja 64 primera s glagolom u prezentu i 19 s glagolom u futuru. Na osnovu rezultata do kojih je došla Klikovac (2009), pregledom korpusa razgovornog srpskohrvatskog jezika Savićeve i Polovine (Savić & Polovina 1989), može se zaključiti da je i u govornom srpskom jeziku za obeležavanje budućnosti češća upotreba prezenta, ali da on nije toliko učestao u odnosu na futur, kao što je to slučaj u italijanskom jeziku, s obzirom da ukupan broj primera s glagolom u prezentu (67 primera) ne nadmašuje u prevelikoj meri broj primera s futurom (54 primera).

⁷¹ Kao što smo u prethodnom poglavlju napomenuli, prezent se u italijanskom jeziku može upotrebiti i kao zamena za anteriorni futur u vremenskim rečenicama, u kombinaciji s prostim futurom ili prezentom za budućnost u upravnoj: a) *Ci abiterà mia figlia l'anno prossimo dopo che si sposa (si sarà sposata)* (Coris: MON2001_04) 'Tamo će živeti moja ćerka sledeće godine kad se bude udala / uda'; b) *Quando si sveglia (si sarà svegliato), gli farò vedere tutto* (Coris: NARRATTrRacconti) 'Kad se bude probudio / probudi, sve ću mu pokazati'; c) *Fatti sentire, appena torni (sarai tornato)* (Coris: NARRATTrRomanzi) 'Javi se, čim se budeš vratio / vratiš'. Ovakva upotreba prezenta takođe je svojstvena govornom jeziku i neformalnom registru. Valja napomenuti da ovaj prezent nije klasičan *presente pro futuro* jer radnja koju označava nije samo posteriorna trenutku govora nego je istovremeno i anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju. Prezent se ovde ponaša slično kao i prost futur kada se nađe u funkciji anteriornog futura. I jedan i drugi naglasak stavljaju isključivo na buduću radnju, za razliku od anteriornog futura koji ima i

Međutim, kao što ćemo nadalje videti, veća ili manja upotreba prezenta za budućnost nije uslovljena samo razlikama između govornog i pisanog jezika već ona dosta zavisi i od drugih faktora, kako sintaksičke, tako semantičke i pragmatičke prirode. Treba takođe istaći da je, kao kod futura, i kod prezenta za budućnost, vremensko značenje često praćeno raznim modalnim nijansama, koje su negde jače, a negde slabije izražene, što u određenoj meri otežava klasifikaciju svih njegovih značenja i upotreba. S druge strane, pošto i u jednom i u drugom jeziku prezent za budućnost i futur mogu u sličnim kontekstima alternirati, nije uvek lako utvrditi zašto je tačno upotrebljen jedan, a ne drugi glagolski oblik. Čini se, naime, da u takvim kontekstima, često na izbor jednog ili drugog glagolskog oblika jednostavno utiče opredeljenje samog govornika.

Budući da se italijanski i srpski prezent za budućnost u mnogim upotrebama poklapaju, u analizi ćemo krenuti od onih najuobičajenijih i zajedničkih upotreba, a potom ćemo razmotriti one koje su specifične za jedan ili drugi jezik.

Kod upotrebe prezenta za budućnost, i u italijanskom i u srpskom jeziku, neophodno je da se na osnovu vremenskih odredbi ili šireg konteksta jasno vidi da je radnja koju označava vremenski smeštena u budućnost, a ne u sadašnjost.

U oba jezika veoma je česta i uobičajena upotreba prezenta za iskazivanje unapred ugovorenih, dogovorenih i isplaniranih radnji čije se izvršenje smatra izvesnim. Ove radnje se obično odnose na blisku budućnost, mada mogu i na dalju, pod uslovom da je ona obeležena odgovarajućom vremenskom odredbom i da postoji sigurnost da će se radnja ostvariti.

(1) Lo spettacolo comincia alle 8.

‘Predstava počinje u 8.’

(2) Il treno parte domani alle 14.

‘Voz polazi sutra u 14 časova.’

(3) La tessera scade fra vent’anni.

‘Članska karta ističe za dvadeset godina.’

rezultativno značenje. I u srpskom jeziku se prezent, naročito perfektivni, može naći u funkciji futura II. Ni ovaj prezent nije „pravi“ prezent za budućnost.

(4) Domani non sono libero. Mi vengono a trovare i nonni.

‘Sutra nisam slobodan. Dolaze mi baba i deda u posetu.’

(5) Fra due anni vado in pensione.

‘Za dve godine idem u penziju.’

(6) Stasera dormo da mia zia.

‘Večeras spavam kod tetke.’

(7) La settimana prossima partiamo per Roma e torniamo il 20.

‘Sledeće nedelje putujemo za Rim i vraćamo se 20.’

U većini slučajeva ovako upotrebljen prezent može se zameniti prostim futurom odnosno futurom I. Međutim, za razliku od futurskih oblika, prezent je dosta ekspresivniji i njime se postiže veća neposrednost u saopštavanju.

Upotreba prezenta za budućnost poželjna je i u italijanskom i u srpskom jeziku za označavanje budućih radnji koje proističu iz utvrđene konvencije i čije se izvršenje ne dovodi u sumnju (up. Klikovac 2009, 2010 za srpski jezik). U pitanju su najčešće događaji utvrđeni kalendarom.

(8) Domani è giovedì.

‘Sutra je četvrtak.’

(9) Non dimenticare che dopodomani è il mio compleanno. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Nemoj zaboraviti da mi je prekosutra rođendan.’

(10) La luna nuova è tra sei giorni. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Mlad mesec je za šest dana.’

Kako smo već napomenuli, kod prezenta za budućnost neretko se dešava da je vremensko značenje praćeno različitim modalnim nijansama, koje se negde jače osećaju, a negde slabije. Za razliku od primera (1)-(4) i primera (8)-(10), u kojima prezent ima isključivo vremensko značenje, u primerima (5)-(7) uz vremensko značenje provejava i modalna komponenta namere. Naime, pored toga što govornik iskazuje unapred isplaniranu radnju, on ujedno iskazuje i svoju nameru i odluku da je izvrši. U sledećim italijanskim primerima nalazi se ovako upotrebljen prezent. Njegov odgovarajući srpski ekvivalent takođe je prezent.

(11) Stasera esco. Vado a teatro con le mie amiche.

‘Večeras izlazim. Idem u pozorište sa svojim prijateljicama.’

(12) Ricordati che tra un mese mi trasferisco a Milano. (Coris: MON2001_04)

‘Zapamti da se za mesec dana selim u Milano.’

(13) Ermes mi ha detto: “Cati, presto la lascio, mi sposo e apro una palestra a San Lazzaro (...).” (NARRATRomanzi)

‘Ermes mi je rekao: „Kati, uskoro vas napuštam, ženim se i otvaram teretanu u San Lazaru (...).“

U svim navedenim primerima prezent se može zameniti futurom, kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku. Međutim, za razliku od futura koji samo označava radnju koja će se izvršiti u budućnosti, prezent buduću radnju prikazuje kao aktuelnu, poznatu i istinitu u trenutku govora. Njegovom upotrebom govornik pokazuje da radnju doživljava i kao vremenski, i kao psihološki bližu. Što je buduća radnja iskazana prezentom udaljenija od trenutka govora, kao u primerima (12) i (13), to je njegova ekspresivnost i slikovitost jača. Za ovakvu upotrebu prezenta u srpskom jeziku Klikovac (2010: 19) navodi da „psihološki gledano kao da nema selidbe TG iz sadašnjosti u budućnost nego se domen sadašnjosti širi tako da obuhvata i deo budućnosti. Time bi se impliciralo da budućnost nije daleko – praktično je na dohvat ruke, „može se dosegnuti iz TG“, sa gledišta govornika već je svojina sadašnjeg trenutka. Nasuprot tome, futur prvi označava radnju koja se razume kao da će se desiti u budućnosti – drugim rečima

„iza“, „preko“ granice koja razdvaja sadašnjost i budućnost.“ Isto tumačenje važi i za italijanski prezent i futur.

Ova razlika između prezenta i futura može se uočiti u sledećem italijanskom primeru. Njihovi odgovarajući srpski ekvivalenti takođe su prezent i futur I:

(14) A fine mese vado a vederlo a Losanna: partecipa a un match in onore di Samaranch. E una volta andrò pure a Madrid. Lo merita. (Coris: MON2001_04)

‘Krajem meseca idem u Lozanu da ga vidim: učestvuje na utakmici u čast Samarancha. A jednom ću otići i u Madrid. On to zaslužuje.’

Prezentom govornik saopštava jasno isplaniranu radnju koju namerava da izvrši. Ona je za njega toliko izvesna da je već u sadašnjosti prikazuje kao aktuelnu, kao činjenično stanje. S druge strane, za radnju koju namerava da izvrši govornik upotrebljava futur. Za njega je ova radnja u datom trenutku i vremenski i psihološki udaljenija, pa je za razliku od buduće radnje iskazane prezentom, predstavlja kao sekundarnu i neaktuelnu. U ovom primeru upotrebljen je i prezent *partecipa* ‘učestvuje’ da označi buduću radnju koja je ugovorena i čije se izvršenje ne dovodi u sumnju.

Za razliku od prethodnih primera u kojima preovlađuje vremensko značenje, dok se modalno značenje namere javlja kao prateće, prezent se, u oba jezika, može upotrebiti i za označavanje buduće radnje koju govornik čvrsto namerava i želi da izvrši. Takvu upotrebu prezenta ilustruju sledeći primeri:

(15) Ho deciso: da stamattina non fumo più. (Coris: NARRATVaria)

‘Odlučio sam: od jutros više ne pušim.’

(16) D’ora in poi risparmio tutti i soldi che guadagno.

‘Od sada pa nadalje štedim sve pare koje zaradim.’

(17) Io appena ho i soldi me ne torno a casa e apro il più bel negozio della città. (Coris: STAMPAQuotidiani).

‘Čim budem imao pare, vraćam se kući i otvaram najlepšu radnju u gradu.’

(18) Adesso ho deciso: torno all'Università e mi iscrivo a Psicologia. (Coris: STAMPASupplementi)

‘Sad sam odlučio: vraćam se na fakultet i upisujem se na Psihologiju.’

(19) Se vinco, compro una villa, se vinco, non vado più in fabbrica. (Coris: MON2008_10)

‘Ako pobedim, kupujem vilu, ako pobedim, ne idem više u fabriku.’

Pored vremenske reference na budućnost ovako upotrebljen prezent karakteriše i jaka modalna komponenta. Njime govornik izražava čvrstu nameru, rešenost i spremnost da izvrši radnju, a uz to i veliku dozu uverenosti da će se ona ostvariti. I ovde se prezent može zameniti futurom. Međutim, prezent je dosta uverljiviji od futura, on iskazuje mnogo jaču odlučnost i sigurnost u izvršenje buduće radnje. S futurom se ne oseća tako jak subjektivni stav prema radnji i on je dosta neutralniji.

Zbog semantičke, a pre svega vidske ograničenosti glagola u prezentu za budućnost, odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog prezenta često može biti i futur I, kao što ilustruju sledeći primeri:

(20) Ti prometto che prima o poi Ricky Joe Simmons lo inchiodo! (Coris: MON2005_07)

‘Obećavam ti da ću kad-tad priiterati uza zid Rikija Džoa Simonsa!’

(21) In galera lo devono mettere. Se non lo mettono loro, lo metto io! (Coris: MON2008_10)

‘Moraju da ga strpaju u zatvor. Ako ga ne strpaju oni, strpaću ga ja.’

(22) Vedrai, vedrai, lo faccio pentire io di andare per le case a dare la “benedizione”. (Coris: NARRATRacconti)

‘Videćeš, videćeš, nateraću ga ja da se pokaje što ide po kućama da daje „blagoslov”.’

(23) Un giorno o l'altro io riferisco tutto al direttore. (Terić 2005: 26)

‘Jednog dana ću ja o svemu izvestiti direktora.’

Treba istaći da je upotreba prezenta za iskazivanje namere danas toliko raširena i uobičajena u italijanskom jeziku da je ovakav prezent donekle izgubio svoju ekspresivnost. On se često koristi i onda kada se ne insistira na jačini namere, odluke, želje i sl., naročito kada je u pitanju bliska budućnost i najčešće u neformalnom kontekstu. Kako navodi Berruto (1987: 70), u takvom kontekstu *Verrò domani* 'Doći ću sutra' gotovo da predstavlja enfatički oblik u odnosu na *Vengo domani* 'Dolazim sutra'.

(24) Resta ancora un po', dai. Ti faccio assaggiare una cosa che ti piacerà. (Coris: MON2008_10)

'Ostani još malo, daj. Daću ti da probaš nešto što će ti se dopasti.'

(25) Domani faccio una passeggiata.

'Sutra ću da se prošetam.'

(26) Passa da me più tardi. Ti faccio vedere la mia nuova macchina.

'Svrati kasnije do mene. Pokazaću ti svoj novi auto.'

(27) "Ceni con me?" le chiese. "Dobbiamo festeggiare." "Certo!" "Prenoto e poi ti faccio sapere." (Coris: NARRATTrRomanzi)

'„Hoćeš da večeraš sa mnom?“ upitao je. „Moramo da proslavimo.“ „Naravno!“ „Rezervisaću pa ti javljam / pa ću ti javiti.““

(28) "Ho i biglietti per un concerto. Le piacerebbe venire?" "Ne sarei felice." "Allora vengo a prenderla. Verso le sette." (Coris: NARRATTrRomanzi)

'„Imam karte za jedan koncert. Je l' biste hteli da idete?“ „Bilo bi mi drago.“ „Onda ću doći po vas. Oko sedam.““

(29) Se vuoi lavorare, io ho un fratello a Cervia che ha un albergo. Prima ci parlo e poi ti porto da lui. (Coris: NARRATVaria)

'Ako hoćeš da radiš, imam brata u Červiji koji ima hotel. Prvo ću razgovarati s njim, a posle ću te odvesti kod njega.'

Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog prezenta najčešće je futur I. Present se ređe javlja, ne samo zbog ograničenja vezanih za glagolski vid već zato što je u srpskom jeziku u ovakvom kontekstu uobičajenija i prirodnija upotreba futura I. Za razliku od prezenta, futur I služi da na jedan neutralan način izrazi buduću radnju koju govornik namerava da ostvari. Ukoliko bi se, onda kada glagolski vid to dopušta, u nekim od ovih primera futur I zamenio presentom: (28) ‘(...) Onda dolazim po vas. (...)’ ili (29) ‘(...) Prvo ću razgovarati s njim, a posle te vodim kod njega’, komunikativna namera iskaza ostala bi ista, ali bi se dosta pojačala njegova ilokucijska snaga. S presentom bi se izrazila jača namera i spremnost da se radnja ostvari, a on bi u iskaz uneo i veći stepen uveravanja sagovornika u izvršenje buduće radnje. Uz to, u primeru (28) i stepen formalnosti iskaza utiče na izbor futura I. U primeru (27), u datoj komunikativnoj situaciji, odgovarajući srpski ekvivalenti italijanskog prezenta mogu biti i present i futur I.

U italijanskom jeziku sasvim je uobičajena, a uglavnom i poželjna upotreba prezenta za označavanje radnje koja će se izvršiti neposredno nakon trenutka govora. Present se ovde obično nalazi u kombinaciji s prilozima *ora* ‘sad’, *adesso* ‘sad’, *subito* ‘odmah’ i sl. Ovakav present Bertinetto (1986: 338) označava terminom *presente imminente* ‘present za neposrednu budućnost’, a on je naročito uobičajen s glagolima kretanja. Upotreba prezenta s glagolima kretanja dosta je česta i u srpskom jeziku.

(30) Un attimo. Torno subito. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Samo trenutak. Odmah se vraćam.’

(31) Adesso esco. (Bertinetto 1986: 338)

‘Sad izlazim.’

(32) Arrivo subito. Abbi pazienza! (Ibid)

‘Odmah dolazim. Strpi se!’

(33) Ciao, ciao, sono pronta. Fra quattro minuti scendo giù. (Coris: NARRATRacconti)

‘Ćao, ćao, spremna sam. Silazim za četiri minuta.’

Kako navodi Bertinetto (1986: 338-339), *prezent za neposrednu budućnost* se javlja prvenstveno sa transformativnim glagolima. Durativni glagoli se u ovakvom kontekstu mogu upotrebiti samo pod uslovom da kod njih dođe do izražaja ingresivno značenje, kao u sledećim primerima koje navodi:

(34) Ora piange, lo sapevo! (Bertinetto 1986: 327)

‘Sad će da plače, znao sam!’

(35) Penso subito a lei, signore: ancora un attimo di pazienza. (Ibid)

‘Odmah ću se pobrinuti za vas, gospodine: strpite se još trenutak.’

Da prezent u navedenim primerima ima ingresivno značenje, vidi se po tome što bi on mogao da se parafrazira glagolima koji označavaju početak radnje, poput *mettersi a* ‘početi’, *cominciare a* ‘početi’ i infinitivom: *Ora si mette a piangere* ‘Sad će početi da plače’; *Mi metto subito a pensare a lei (...)* ‘Odmah ću krenuti da se pobrinem za vas (...)’. Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog prezenta jeste futur I.

Kako smo već napomenuli, u italijanskom jeziku ovakva upotreba prezenta nije ograničena samo na glagole kretanja već je ona sasvim prirodna i uobičajena i za označavanje drugih radnji koje se zbivaju odmah nakon trenutka govora ili u neposrednoj budućnosti, kao što ilustruju sledeći primeri:

(36) “Ciao, c’è Luigi?” “Sì, te lo passo.”

‘„Ćao, je l’ tu Luidi?“ „Jeste, daću ti ga.“’

(37) “Vorrei solo un po’ d’acqua.” “Te la porto subito.” (Coris: MON2008_10)

‘„Hteo bih samo malo vode.“ „Odmah ću ti je doneti.“’

(38) Lui contemplò il bicchiere. “Ci vorrà del ghiaccio”, disse e fece per alzarsi.

“Aspetta, lo prendo io.” (Coris: MON2001_04)

‘On je pogledao čašu. „Trebaće leda“, rekao je i krenuo da ustane. „Sačekaj, uzeću ga ja.“’

(39) Hai dormito bene? Ora ti preparo la colazione. (Coris: MON2005_07)

‘Je l’ si lepo spavao? Sad ću da ti spremam doručak.’

(40) Tu finisci di prepararti; io, intanto telefono per prenotare. (Patota 2006: 277)

‘Ti završi sa spremanjem; ja ću u međuvremenu zvati da rezervišem.’

(41) “Vorrei vincere il Tour de France.” “Cosa?” “Ora ti spiego.” (Coris: MON2001_04)

‘„Hteo bih da osvojim Tur de Frans.“ „Šta?“ „Sad ću ti objasniti.“’

Odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog prezenta najčešće je futur I, ne samo zato što je upotreba prezenta često isključena vidskom prirodom glagola, već zato što je u srpskom jeziku on uobičajeniji za označavanje radnje koju govornik namerava da izvrši neposredno nakon trenutka govora. Ukoliko bi se u ovakvom kontekstu upotrebio prezent: (37) ‘Odmah ti je donosim’; (40) ‘Ti završi sa spremanjem; ja u međuvremenu zovem da rezervišem’, on bi izrazio jaču nameru i rešenost da se radnja izvrši, donekle slično kao i kada bi se upotrebio u gore navedenim primerima (28) i (29). Upravo ilustrovani primeri, kao uostalom i primeri (28) i (29), pokazuju da se upotreba italijanskog prezenta poklapa sa upotrebom futura I ne samo sa semantičkog već i sa pragmatičkog aspekta.

Uzmimo na primer sledeću komunikativnu situaciju koja se odvija u nekoj prodavnici:

(42) A: Allora, signora, la gonna Le piace?

B: Sì, è bellissima. La prendo.

‘A: Pa, gospođo, je l’ Vam se dopada suknja?’

‘B: Da, prelepa je. Uzeću je.’

U italijanskom jeziku je uobičajeno, a i ispravnije, da se u ovakvoj komunikativnoj situaciji upotrebi prezent, dok je u srpskom jeziku prikladnija upotreba futura I. Futurom I govornik na neutralan način saopštava sagovorniku radnju koju

upravo namerava da izvrši, dok bi prezentom mnogo jače naglasio svoju odluku i spremnost da izvrši radnju. U italijanskom jeziku takva komunikativna namera postigla bi se samo promenom intonacije: *La prendo!* umesto *La prendo*. Dakle, da li će odgovarajući srpski ekvivalent italijanskog prezenta biti prezent ili futur I ne zavisi uvek samo od glagolskog vida ili semantike glagola već često i od same komunikativne situacije, odnosno od raznih pragmatičkih faktora i komunikativne namere koja se želi postići (Matejić 2013).

Međutim, treba istaći da ponekad i prost futur može da označi radnju koju govornik namerava da izvrši neposredno posle trenutka govora, kao što ilustruju sledeći primeri:

(43) Lo cercherò subito, vi ringrazio. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Odmah ću ga potražiti, zahvaljujem vam.’

(44) Ora ti porterò da lui. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Sad ću te odvesti kod njega.’

(45) Adesso sì che mi farò una bella dormita. (Coris: NARRATTrRacconti)

‘Sad ću baš lepo da se naspavam.’

(46) Ma da che mondo arrivi? Adesso ti spiegherò (...). (Coris: NARRATVaria)

‘Ma s kog sveta ti dolaziš? Sad ću da ti objasnim (...).’

Za razliku od prezenta koji u ovakvim iskazima ima neutralni ton, prost futur karakteriše dosta jači stepen naglašnosti. On predstavlja markiranu varijantu u odnosu na prezent, stilski je obeležen i s njim iskaz dobija svečani i formalniji ton. Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog prostog futura jeste futur I.

U italijanskom jeziku je veoma ustaljena i uobičajena upotreba prezenta za izražavanje pretnji, što ilustruju sledeći primeri:

(47) Ti ammazzo!

‘Ubiću te!’

(48) Smettetela o chiamo la polizia!

‘Prekinite ili ću zvati / ili zovem policiju!’

(49) Ti spello vivo. Ti rompo tutte le ossa. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Živog ću te odрати. Polomiću ti sve kosti’

(50) “A inverno butto giù il fico!” “Se l’abbatti, ti brucio la casa!” (Coris: NARRATRomanzi)

‘„Na jesen ću da srušim smokvu!“ „Ako je srušiš, zapaliću ti kuću!“’

(51) Se non smetti di giocare con quel bastone, te lo rompo! (Bertinetto 1986: 339)

‘Ako ne prestaneš da se igraš tim štapom, slomiću ti ga.’

Upotrebom prezenta govornik iskazuje čvrstu nameru i spremnost da pretnju sprovede u delo, a uz to i veliku sigurnost i jak stepen uveravanja sagovornika da će se ona ostvariti. Izrečena prezentom pretnja je dosta jača, grublja i verodostojnija.

Odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog prezenta uglavnom je futur I, mada ponekad može biti i prezent, kao u primeru (48). I u italijanskom jeziku bi u svim navedenim primerima umesto prezenta mogao da se upotrebi prost futur, s tim što to ne bi bilo mnogo uobičajeno. Upotrebom prostog futura govornik bi izrazio dalju nameru, pretnju koju jednom u budućnosti namerava da ostvari, pa bi u tom slučaju ona bila manje izvesna i ne bi se doživela kao naročito jaka i direktna.

Prezent se u italijanskom jeziku koristi i u iskazima koji imaju komunikativnu funkciju upozorenja, što ilustruju sledeći primeri:

(52) Attento che cadi!

‘Pazi, pašćeš.’

(53) Non tirare così: si rompe.

‘Nemoj tako da vučeš: slomiće se.’

(54) Non toccare il cane che ti morde!

‘Ne diraj psa, ujješće te!’

(55) Se corri così, vai a sbattere contro qualcosa.

‘Ako tako trčiš, udarićeš u nešto.’

S pragmatičkog aspekta upozorenja su dosta slična pretnjama, pa je u italijanskom jeziku i u ovakvim iskazima upotreba prostog futura nepoželjna, a uglavnom i potpuno isključena. U njima se upotrebljava prezent, s jedne strane, zato što je reč o neposrednoj budućnosti, a s druge, zato što je on mnogo uverljiviji i njime se jače skreće pažnja na negativne posledice i na opasnost po sagovornika. Prezentom se buduća radnja predstavlja kao neizbežna, neminovna. Odgovarajući srpski ekvivalent datog prezenta jeste futur I.

I u italijanskom i u srpskom jeziku prezentom se može izraziti i buduća radnja koju govornik predviđa i za koju je čvrsto uveren da će se ostvariti, kao u sledećim primerima:

(56) Domani perdiamo sicuramente contro i francesi.

‘Sutra sigurno gubimo od Francuza.’

(57) Se indago, sono morto. (Coris: NARRATromanzi)

‘Ako budem vršio istragu, mrtav sam.’

(58) Non ci resta che vincere. Se perdiamo, è finita. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘Ne preostaje nam ništa drugo nego da pobedimo. Ako izgubimo, gotovo je.’

(59) Luca viene di sicuro, ce l’ha promesso.

‘Luka sigurno dolazi, obećao nam je.’

Buduća radnja koju govornik predviđa može se iskazati i prostim futurom u italijanskom, odnosno futurom I u srpskom jeziku. Međutim, upotrebom prezenta govornik izražava mnogo jaču uverenost da će se buduća radnja zaista desiti. On je po

svom subjektivnom mišljenju doživljava kao neminovnu, kao činjenicu, pa je već u sadašnjem trenutku predstavlja kao takvu.

I ovakva upotreba prezenta učestalija je u italijanskom nego u srpskom jeziku, tako da je odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog prezenta često i futur I.

(60) Se ti seguo, tuo padre mi fa ammazzare. (Coris: NARRATromanzi)

‘Ako te budem pratio, tvoj otac će me ubiti.’

(61) Dai, chiediglielo, vedrai che ti racconta. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Daj, pitaj ga, videćeš da će ti ispričati.’

(62) Se non esco di qui al più presto, divento pazza. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Ako ne izađem odavde što pre, poludeću.’

(63) Lasciamoli che prendano il potere. Così si smascherano al cento per cento. (Maiden 2007: 290)

‘Pustimo ih da preuzmu vlast. Tako će se sto posto razotkriti.’

Što se tiče sintaksičke distribucije italijanskog i srpskog prezenta za budućnost, oba glagolska oblika se ostvaruju najčešće u prostim i nezavisnosloženim rečenicama, što ilustruje i većina do sad navedenih primera. I u jednom i u drugom jeziku oni se mogu javiti i u zavisnosloženim rečenicama, i to u glavnoj rečenici, u zavisnoj ili u obe istovremeno:

(64) Dice che torna fra poco.

‘Kaže da se uskoro vraća.’

(65) Vuole sapere a che ora arrivate.

‘Hoće da zna u koliko sati stižete.’

(66) Questo foglio sarà ora consegnato agli studenti che domani sostengono l’esame.

(Vanelli 1991: 632)

‘Ovaj papir će sada biti uručen studentima koji sutra polažu ispit.’

(67) Vengo stasera perché domani parto.

‘Dolazim večeras jer sutra putujem.’

U oba jezika upotreba prezenta za budućnost u zavisnim rečenicama dosta zaostaje u odnosu na njegovu upotrebu u nezavisnim. S obzirom da je u srpskom jeziku prezent za budućnost praćen određenim restrikcijama, on se i u zavisnim rečenicama dosta ređe javlja od italijanskog prezenta. U narednim primerima buduća radnja u zavisnoj rečenici označena prezentom u italijanskom jeziku, u srpskom mora biti iskazana futurom I:

(68) Lo sai che non ti abbandono. (Coris: MON2001_04)

‘Znaš da te neću napustiti.’

(69) Sei sicuro che richiama? (Coris: NARRATRomanzi)

‘Je l’ si siguran da će ponovo zvati?’

(70) “Però torna a casa poi, ok?” “Certo che torno.” (Coris: NARRATRomanzi)

‘„Ali vrati se posle kući, ok?“ „Naravno da ću se vratiti.“’

5.2. Iskazivanje budućnosti složenim perfektom u italijanskom i perfektom u srpskom jeziku

I italijanski složeni perfekat i srpski perfekat mogu se upotrebiti izvan svog osnovnog značenja prošle radnje da označe radnju koja pripada budućnosti. U narednim primerima ilustrovana je ovakva upotreba italijanskog složenog perfekta:

(1) Siediti, fra poco ho finito. (Coris: NARRATTrRo)

‘Sedi, uskoro sam završio / sam gotov.’

(2) Tra poco siamo arrivati.

‘Uskoro smo stigli.’

(3) Se non supera l’esame, ha perso la borsa di studio.

‘Ako ne položi ispit, izgubio je stipendiju.’

(4) La settimana prossima ho dato l’esame e posso respirare. (Lorenzetti 2007: 76)

‘Sledeće nedelje ću dati ispit i mogu da odahnem.’

(5) Fra qualche giorno i contadini hanno raccolto tutte le arance. (Garigliano 2011: 530)

‘Za nekoliko dana seljaci će ubrati sve pomorandže.’

Kao oznaka za buduću radnju složeni perfekat se javlja u nezavisnim rečenicama. Da se radnja njime označena odnosi na budućnost, vidljivo je uglavnom na osnovu odgovarajućih vremenskih odredbi, a ponekad i šireg konteksta. Kako navodi Bertinetto (1986: 425), kod ovakve upotrebe složenog perfekta javlja se neka vrsta vremenske metafore pomoću koje se radnja koja tek treba da se izvrši predstavlja kao već ostvarena.

Složeni perfekat s futurskim značenjem sreće se uglavnom u govornom jeziku i neformalnom registru. On se u ovoj upotrebi nalazi u funkciji anteriornog futura, koji ga može zameniti i u svim gore navedenim primerima. Kao i anteriorni futur i složeni perfekat je svršeno vreme sa komponentom rezultativnosti, te i on stavlja naglasak na završenost buduće radnje, kao i na rezultat koji iz nje proističe. Međutim, za razliku od anteriornog futura koji ima samo to značenje, složeni perfekat je obeležen i jakom modalnom komponentom. Njegovom upotrebom govornik izražava pre svega jaku uverenost da će se buduća radnja izvršiti pa je unapred prikazuje kao već realizovanu. Drugim rečima, radnja označena složenim perfektom predstavlja se i doživljava kao dosta izvesnija od radnje označene anteriornim futurom. Kako navode Ašić i Stanojević (2008: 62) u vezi sa istim ovakvim odnosom između francuskog anteriornog futura i složenog perfekta, „razlog tome leži u činjenici da je perfekat prošlo vreme, dakle vreme koje govori o realnim događajima koji su se već dogodili, dok se buduća vremena odnose na nešto neaktualizovano i samim tim daleko manje verovatno.“ Za

razliku od anteriornog futura, složeni perfekat ima i posebne stilske efekte i doprinosi većoj ekspresivnosti i slikovitosti iskaza.

Odgovarajući srpski ekvivalenti ovako upotrebljenog složenog perfekta jesu perfekat u primerima (1)-(3) i futur I u primerima (4) i (5).

U narednim primerima ilustrovana je upotreba srpskog perfekta za iskazivanje radnje koja pripada budućnosti:

(7) Još jedna ovakva greška i izgubio si posao!

‘Un altro errore come questo e hai perso il lavoro!’

(8) Gol! Pobedili smo! (pre kraja utakmice) (Piper & Klajn 2013: 396)

‘Goal! Abbiamo vinto!’

(9) Brže, zakasnili smo! (Ibid)

‘Sbrigati che facciamo tardi!’

(10) Ako nas uhvate, propali smo!

‘Se ci beccano, siamo rovinati!’

(11) Ćao, otišao sam.

‘Ciao, (me ne) vado.’

Kao i italijanski složeni perfekat za budućnost, tako i srpski *futurski perfekat* (Minović 1987, Tanasić 2005, Piper & Klajn 2013) ima izraženo modalno značenje želje, sigurnosti i uverenosti da će se radnja koju iskazuje ostvariti.⁷² Za ovakvu upotrebu perfekta, kao i aorista, Klikovac (2009: 69) navodi da se „govornik, nošen snažnom silom uverenosti da će se nešto desiti, iz TG seli u BT⁷³ i situaciju posmatra kao već ostvarenu.“ U ovoj vremenskoj funkciji srpski perfekat se ponaša isto kao i

⁷² Ova upotreba perfekta, kao i ostalih srpskih glagolskih vremena o kojima se ovde govori, različito se tumači u literaturi. Tanasić (2005), Piper & Klajn (2013) smatraju je transponovanom, za razliku od relativne koja se svojstvena zavisnim rečenicama. Klikovac (2009, 2010) je, pak, tumači kao relativnu sa jakom modalnom komponentom. Zbog prisutnih modalnih značenja Belić (1939), Sladojević (1966), Stevanović (1974) i Stanojčić & Popović (1989) perfektu, kao i aoristu, poriču vremensko značenje i smatraju da je on tu modalno upotrebljen.

⁷³ BT – budući trenutak, budućnost

italijanski složeni perfekat. Upotrebom oba glagolska oblika govornik iz perspektive budućeg trenutka radnju koja tek treba da se ostvari posmatra kao prošlu.

Odgovarajući italijanski ekvivalenti datog perfekta su složeni perfekat, u primerima (7) i (8) i prezent, u primerima (9)-(11). Za razliku od složenog perfekta čije se značenje u datim primerima u potpunosti poklapa sa značenjem srpskog perfekta, prezent mu je samo delimično ekvivalentan. Iako se i njime iskazuje uverenost u izvršenje buduće, a u primeru (11) i namera, on ipak ima za nijansu neutralnije značenje od perfekta jer nije u stanju da buduću radnju da predstavi kao već ostvarenu. I složeni perfekat i perfekat su ekspresivniji od prezenta. Čini se, ipak, da je značenje prezenta u primeru (10) bliže značenju srpskog perfekta jer se on nalazi uz pridev *rovinato* ‘propao’ poreklom od participa prošlog, koji karakteriše svršeno značenje i komponenta rezultativnosti. (v. Bertinetti 1986: 223)

5.2.1. Iskazivanje budućnosti italijanskim složenim perfektom i srpskim perfektom u zavisnoj rečenici

Pored upravo navedene transponovane upotrebe, u kojoj i italijanski složeni perfekat i srpski perfekat imaju značenje budućeg vremena i u kojoj se javljaju u nezavisnoj rečenici, u skladu sa principima slaganja vremena u italijanskom, odnosno njihovom relativnom upotrebom u srpskom jeziku, oba glagolska oblika se upotrebljavaju i u pojedinim vrstama zavisnih rečenica (pre svega dopunskim, zavisno-upitnim, a složeni perfekat i u relativnim restriktivnim) da označe radnju koja je buduća u odnosu na trenutak govora, a prošla u odnosu na drugu buduću radnju.⁷⁴

(1) Domani non ho nessuna intenzione di andare da Piero. Se si arrabbierà, gli dirò che sono andata dal dottore. (Vanelli 1991: 631)

‘Sutra uopšte nemam nameru da idem kod Pjera. Ako se bude naljutio, reći ću mu da sam išla kod lekara.’

⁷⁴ I u jednom i u drugom slučaju italijanski složeni perfekat i srpski perfekat upotrebljeni su izvan svoje osnovne vremenske funkcije. U pojedinim gramatikama italijanskog jezika (Moretto & Orvieto 1984, Garigliano 2011) ove dve upotrebe se ne razdvajaju već se posmatraju u okviru upotreba složenog perfekta za budućnost. Bertinetti (1986) ih obe svrstava u nedeiktičke, ali ih u okviru njih razdvaja i posebno razmatra. I u elektronskoj verziji enciklopedije *Treccani*, one se odvojeno obrađuju, prva kao „složeni perfekat s futuriskim značenjem“, a druga kao „složeni perfekat anteriornosti“.

(2) Quando vedrai Giovanni, digli / gli dirai soltanto che sei venuto a prendere la tua roba. (Bertinetto 1986: 420)

‘Kada vidiš Đovanija, reci mu / reći ćeš mu samo da si došao da uzmeš svoje stvari.’

(3) Se planterai questi alberi, solo fra vent’anni si saprà quanti hanno attecchito. (Vanelli & Renzi 1991: 321)

‘Ako posadiš to drveće, tek za dvadeset godina će se znati koliko ih se primilo.’

(4) Ha investito tutti i soldi in azioni e solo fra qualche anno potrà vedere se quell’investimento è stato utile.

‘Investirao je sve pare u akcije i tek za nekoliko godina moći će da vidi da li je ta investicija bila korisna.’

(5) Chiederò questo libro a qualcuno. Ma prometto che lo restituirò alla persona che me l’ha prestato. (Vanelli 1991: 611)

‘Tražiću tu knjigu od nekoga. Ali, obećavam da ću je vratiti onome ko mi je bude pozajmio / pozajmi.’

Radnja iskazana italijanskim složenim perfektom i srpskim perfektom ne odmerava se direktno prema trenutku govora već prema budućoj radnji u glavnoj rečenici. Kako smo u prethodnom poglavlju napomenuli, kod ovakve njihove upotrebe ponekad se mogu javiti nedoumice u vezi s tim da li je radnja koju imenuju već izvršena u prošlosti, pre trenutka govora. U tom slučaju se obično na osnovu šireg konteksta razaznaje da li je radnja vremenski smeštena u prošlosti ili u budućnosti.

U prethodnom poglavlju smo istakli da se u različitim vrstama zavisnih rečenica, osim u dopunskim,⁷⁵ umesto složenog perfekta može upotrebiti anteriorni futur. I u primerima (3), (4) i (5) on bi mogao da zameni složeni perfekat. Međutim, ovakva upotreba anteriornog futura je dosta retka. Mnogo je češći i uobičajeniji složeni perfekat, i u pisanom i u govornom jeziku.

⁷⁵ Kako smo videli u prethodnom poglavlju, u ovom tipu rečenice upotreba anteriornog futura je uglavnom isključena. On se u njima retko pojavljuje i to samo pod specifičnim sintaksičkim okolnostima.

U skladu sa tendencijama savremenog italijanskog jezika ka pojednostavljenju i resistematizaciji svog glagolskog sistema, složeni perfekat se sve više javlja i u vremenskim rečenicama, kao zamena za anteriorni futur. Ovakva njegova upotreba zastupljena je naročito u govornom jeziku.

(5) Ti sposerò un minuto dopo che ti sei divorziata. (Coris: NARRATTrRomanzi)
'Oženiću se tobom minut nakon što se razvedeš / budeš razvela.'

(6) Dopo che sono passate le feste, mi metto a dieta.
'Kad prođu / budu prošli praznici, krećem na dijetu.'

(7) Più tardi quando hai finito, vieni a trovarmi. (Coris: NARRATTrRomanzi)
'Kasnije kad završiš / budeš završio, dođi do mene.'

(8) Aspettami di là, vengo appena ho fatto. (Coris: MON 2001_04)
'Sačekaj me tamo, dolazim čim završim / budem završio.'

(9) Chiamami, appena sei arrivato.
'Zovi me čim stigneš / budeš stigao.'

(10) Voi non ve ne andrete finché non ho sentito qual è il motivo di questa confusione.
(Coris: NARRATTrRacconti)
'Vi nećete otići dok ne čujem / ne budem čuo koji je razlog za ovu zbrku.'

Kako smo na nekoliko mesta istakli, umesto anteriornog futura u vremenskim rečenicama se često mogu upotrebiti i prezent i prost futur. Međutim, dok oni samo stavljaju naglasak na buduću radnju, složeni perfekat, kao i anteriorni futur, ima i rezultativno značenje i ukazuje na stanje koje je nastalo izvršenjem radnje koju uvodi.

U srpskom jeziku se u ovoj funkciji upotrebljavaju futur II i perfektivni prezent, tako da oni predstavljaju odgovarajuće ekvivalente datog složenog perfekta. Međutim, valja istaći da perfektivni prezent vernije dočarava registar u kome je složeni perfekat upotrebljen jer je i on u srpskom jeziku učestaliji i uobičajeniji u govoru od futura II.

5. 3. Iskazivanje budućnosti aoristom u srpskom jeziku

U srpskom jeziku i aorist može označavati buduću radnju. Naredni primeri ilustruju ovakvu njegovu upotrebu:

(1) Ćao, odoh ja!

‘Ciao, (me ne) vado!

(2) Ubi me ova vrućina! (Piper & Klajn 2013: 395)

‘Mi uccide / sta uccidendo questo caldo!’

(3) Bežite, izgibosmo! (Stanojčić & Popović 1989: 396)

‘Via di qua! Stiamo per morire!’

(4) Daj mi vode, crkoh od žeđi. (Tanasić 2005: 429)

‘Dammi dell’acqua, sono morto di sete.’

(5) Još dva ispita i završih fakultet. (Ašić 2008: 115)

‘Ancora due esami e mi sono laureato.’

U ovoj upotrebi *futurski aorist* (Minović 1987, Tanasić 2005, Piper & Klajn 2013) se ponaša slično kao i *futurski perfekat*. Kako navodi Ašić (2008: 115) „govornik se fiktivno premešta u budućnost i iz nove perspektive posmatra kao već ostvareno ono što namerava da uradi ili ono za šta veruje da će se sigurno dogoditi.“

Ovakav aorist se najčešće javlja u nezavisnim rečenicama.⁷⁶ Kao i perfekat, i on poseduje jaku modalnu komponentu. Njime govornik izražava veliku uverenost da će se radnja ubrzo ostvariti, a u primerima (1) i (5) i nameru da je izvrši. Kako se u literaturi ističe (Tanasić 2005, Klikovac 2009, 2010), aorist je, u skladu sa svojom uobičajenom upotrebom, i u funkciji označavanja buduće radnje ekspresivniji od perfekta. U odnosu na perfekat on buduću radnju opisuje mnogo življe i slikovitije. Ovako upotrebljen aorist može imati nekoliko odgovarajućih italijanskih ekvivalenta. U primeru (1) njegov

⁷⁶ Upotreba aorista u zavisnim rečenicama poput „Ako pođoh, nagledah se jada“ (Stevanović 1974: 650) nije uobičajena u savremenom srpskom jeziku i doživljava se kao dosta arhaična.

ekvivalent je prezent, u primeru (2) pored prezenta, perifrastična konstrukcija *stare + gerund*, u primeru (3) perifrastična konstrukcija *stare per + infinitiv*, a u primerima (4) i (5) složeni perfekat. Međutim, bez obzira na različitost datih ekvivalenata, nijedan od njih ne može na italijanski jezik u potpunosti da prenese značenje aorista i da radnju prikaže tako živo i slikovito.

5.4. Iskazivanje budućnosti imperfektom u italijanskom jeziku

Italijanski imperfekat je relativno glagolsko vreme kome je svojstvena veoma složena semantika. Od svih glagolskih vremena indikativa on poseduje najraznovrsnija značenja i najširi spektar upotreba (up. Bertinetto 1986, Bazzanella 1987, 1990, 1994, Frattegiani Tinca 1989, Berretta 1992, Mazzoleni 1992, Lo Duca 1993, Moderc 2002).

Imperfekat je inače tipično aspekatsko vreme koje označava: a) nesvršenu radnju u prošlosti, b) radnju koja se ponavljala, c) radnju koja je istovremena sa drugom prošlom radnjom,⁷⁷ a ima i deskriptivnu funkciju kada služi za opisivanje neke situacije u prošlosti ili za stvaranje pozadine radnje. Pored ovih osnovnih vremenskih upotreba, on poseduje i brojne modalne upotrebe. Kako se na više mesta u literaturi navodi, imperfekat je veoma podložan modalnoj transpoziciji u sferu irealnog, zamišljenog, željenog i sl., upravo zahvaljujući svom nesvršenom aspektu, tj. svojevrsnoj „neodređenosti“ i nemogućnosti da precizno definiše kraj radnje. U većini svojih modalnih upotreba imperfekat označava radnju koja se odnosi na dimenziju prošlosti, ali u pojedinim on može da označi i radnju koja ima referencu na sadašnjost ili na budućnost. Na modalnu upotrebu imperfekta s referencom na budućnost prva je u literaturi skrenula pažnju Bazzanella (1990) i označila terminom *imperfetto di pianificazione* ‘imperfekat za planiranu radnju’. Ovim imperfektom govornik izražava

⁷⁷ Imperfekta može da označi i radnju koja je anteriorna u odnosu na prošlu radnju, ukoliko je u pitanju radnja koja se u prošlosti vršila po navici: *Ho conosciuto un ragazzo che due anni fa giocava a tennis* (Treccani) ‘Upoznao sam momka koji je pre dve godine igrao tenis’, a ponekad se može javiti i umesto pluskvamperfekta: *Quando gli raccontai dov'ero stato lui disse che ne sapeva (aveva saputo) già qualcosa da gente di Genova* (Moretti & Orvieto 1984: 36) ‘Kad sam mu ispričao gde sam bio, on je rekao da je već saznao nešto o tome od ljudi iz Đenove.’ On može da se upotrebi i umesto kondicionala prošlog da označi radnju koja je posteriorna drugoj prošloj radnji: *Mi hanno detto che venivano (sarebbero venuti) anche loro al concerto* ‘Rekli su mi da će i oni doći na koncert.’ Imperfekta se, inače, javlja kao konkurentski oblik kondicionalu prošlom ne samo u ovoj vremenskoj upotrebi nego i u pojedinim modalnim upotrebama.

buduću radnju koju namerava odnosno planira da izvrši, ali koja je podložna promenama. Ovakva njegova upotreba svojstvena je govornom jeziku.

(1) A: Non puoi farlo domani?

B: No, domani andavo in biblioteca. (Bazzanella 1990: 446, 1994: 102)

A: ‘Zar ne možeš to da uradiš sutra?’

B: ‘Ne, sutra sam planirao da idem u biblioteku.’ / ‘Ne, sutra idem u biblioteku’

(2) A: Vieni alla festa domani?

B: Uffa, domani avevo un appuntamento con una ragazza.

A: E dai, l’appuntamento puoi sempre rimandarlo, no?

A: ‘Je l’ dolaziš sutra na žurku?’

B: ‘Uf, sutra sam planirao da se vidim s jednom devojkom.’ / ‘Uf, sutra imam sastanak s jednom devojkom.’

A: ‘E daj, uvek možeš da odložiš sastanak, zar ne?’

(3) A: Ma come mai ti è venuto in mente di fare un incidente proprio oggi?

B: No, è che domani avevo un altro impegno. (iz filma *Il 7 e l’8*)

A: ‘Ali kako ti je palo na pamet da baš danas napraviš sudar?’

B: ‘Pa, za sutra sam planirala drugu obavezu.’ / ‘Pa, sutra imam drugu obavezu.’ /

(4) A: Non possiamo vederci stasera?

B: No, stasera andavo fuori a cena.

A: ‘Zar ne možemo da se vidimo večeras?’

B: ‘Ne, večeras sam planirao da izađem na večeru.’ / ‘Ne, večeras izlazim na večeru.’

(5) Che facevi domani?

‘Šta radiš sutra?’ / ‘Šta si planirao za sutra?’

Kako navodi Bazzanella (1990, 1994) kod ovakve upotrebe imperfekta javlja se fiktivno izmeštanje radnje u prošlost, a iz izmeštanja u prošlost, tj. u svet koji se ne poklapa sa aktuelnim, proističe mogućnost imperfekta da ublaži ilokucijsku snagu

iskaza.⁷⁸ Drugim rečima, temporalna udaljenost postaje modalna udaljenost (Bazzanella 1994: 103). Upotrebljavajući imperfekat govornik kao da kazuje: „planirao sam nešto da uradim, još uvek planiram, ali mogu da promenim plan, ukoliko je neophodno“. Bazzanella (1990: 455) takođe navodi da se upotrebom imperfekta na neki način sagovorniku ostavlja poslednja reč, s jedne strane, zato što njegova aspektualna neodređenost ne prikazuje radnju kao ostvarenu ili kao radnju koju je govornik bez sumnje odlučio da izvrši, a s druge strane, zato što se njime vrši temporalno izmeštanje u prošlost, pa se sledstveno tome govornik distancira od sadržine iskaza, manje nameće i time u neku ruku sagovorniku daje dozvolu da o njegovim planovima pregovara. To se može videti i po sagovornikovoј replici u primeru (2).

Ovako upotrebljen imperfekat ne bi mogao da se zameni prezentom ili prostim futurom, a da se sačuva ista funkcija, već samo kondicionalom sadašnjim, i to delimično, ili modalnim glagolom *volere* ‘hteti’ i glagolskim izrazima poput *pensare di* ‘misliti’, ‘planirati’, *avere intenzione di* ‘nameravati’ i dr. u imperfektu (Bazzanella 1994: 102). Što se kondicionala sadašnjeg tiče, Bazzanella (1990: 452, 1994: 102) navodi da on nije potpuno adekvatna pragmatička zamena. Iako se i kondicionalom sadašnjim iskazuju želja i namera i ostavlja mogućnost da dođe do promene plana, on ima za nijansu ublaženije značenje spremnosti i već donete odluke od samog imperfekta, a i radnju usmerava u budućnost, te na neki način predstavlja opoziciju imperfektu koji je „izmešta“ u prošlost.

S obzirom da se u ovako upotrebljenom imperfektu prepliću modalna komponenta namere i želje da se radnja izvrši, vremenska referenca na budućnost i pragmatički efekat ublažavanja iskaza, njegovo značenje se ne može najvernije preneti na srpski jezik. Ono bi moglo da se na srpski jezik prenese opisno, upotrebom izraza

⁷⁸ Bazzanella se u svoja dva rada poziva na koncept „Izmeštanja“ (Randriamasimanana 1987) i koncept „Temporalne distance“ (Fleischman 1989). Kao što je poznato, „izmeštanje“ se javlja kad god se govornik seli iz okvira u kome se nalazi u trenutku govora. On to može da učini bilo unazad bilo unapred u vremenu. Kako navodi Fleischman (1989), temporalno distanciranje od govornikove sadašnjosti funkcioniše međujezički kao metaforičko sredstvo za uspostavljanje socijalne/interpersonalne distance i za postizanje učtivosti. Kako ova autorka zapaža, mnogi jezici koriste prošla vremena za ublažavanje iskaza i zahteva i za unošenje komponente učtivosti. Ovakav pragmatički efekat ima i italijanski *imperfetto di cortesia* ‘imperfekat učtivosti’: *Volevo chiederti un favore* ‘Hteo sam da te zamolim za uslugu.’ I u srpskom jeziku se može javiti perfekat u istom značenju. S tim u vezi, nije na odmet istaći da bi bilo veoma korisno i zanimljivo kontrastivno istraživanje posvećeno različitim jezičkim sredstvima i strategijama za „ograđivanje“, uspostavljanje distance i postizanje učtivosti u italijanskom i srpskom jeziku. Ove teme su danas veoma popularne u pragmatolingvistici, a koliko je nama poznato, do sada nisu razmatrane u okviru italijansko-srpskih kontrastivnih istraživanja.

poput: *mislio sam da...*, *planirao sam da...*, i dr. jer se i u italijanskom ovakvo značenje imperfekta slično može parafrazirati (*avevo l'intenzione di ...* 'imao sam nameru da', *pensavo di ...* 'mislio sam da ...', *volevo* 'hteo sam da ...'). Njegov srpski ekvivalent bi mogao biti prezent, mada se njihovo značenje samo delimično poklapa. Dok i prezent i imperfekat iskazuju nameru, isplaniranu radnju, dotle prezent izražava veću spremnost, čvrsto donetu odluku i, za razliku od imperfekta, nema funkciju ublažavanja iskaza. On takođe buduću radnju prikazuje kao izvesnu, kao radnju koja će se sigurno dogoditi, dok imperfekat nema tako izraženu komponentu izvesnosti jer u njemu modalno značenje ipak dominira nad vremenskim. Međutim, budući da se ovaj imperfekat upotrebljava u govornom jeziku, srpski prezent mu u velikoj meri odgovara po registru. Što se potencijala tiče, smatramo da on ne bi bio odgovarajući ekvivalent između ostalog što po registru ne odgovara ovako upotrebljenom imperfektu.

5.4.1. Upotreba imperfekta za iskazivanje budućnosti u odnosu na prošlost

U indirektnom govoru, prvenstveno u govornom italijanskom jeziku, ali sve više i u pisanom, imperfekat se može upotrebiti da označi buduću radnju koja je posteriorna u odnosu na neku prošlu radnju. U ovoj vremenskoj funkciji on se javlja kao zamena za kondicional prošli,⁷⁹ koji je u italijanskom jeziku tipičan glagolski oblik za iskazivanje budućnosti u odnosu na prošlost. Ovako upotrebljen imperfekat Bertinetto (1986: 364) označava terminom *imperfetto prospettivo* 'prospektivni imperfekat', a ovde ga ilustruju sledeći primeri:

(1) Mi ha promesso che veniva a prendermi. (Vanelli 1991: 625)

'Obećao mi je da dolazi / će doći po mene.'

(2) Ha detto che tornava subito.

'Rekao je da se odmah vraća.'

(3) Mi ha detto che arrivava più tardi.

'Rekao mi je da stiže kasnije.'

⁷⁹ Upotreba kondicionala prošlog za iskazivanje budućnosti u odnosu na prošlost obrađena je u sledećem poglavlju.

(4) Mi ha giurato che non le parlava più'.⁸⁰

‘Zakleo mi se da neće više razgovarati s njom.’

Ako pažljivo pogledamo upravo navedene primere možemo uočiti da se, u nedostatku šireg konteksta, ne može razaznati da li je radnja označena imperfektom već prošla u odnosu na trenutak govora ili ona tek treba da se ostvari. Osnovna funkcija imperfekta, kao i kondicionala prošlog, jeste da označi posteriornost radnje u odnosu na prošli trenutak iz kog se ona sagledava, a sama radnja njime označena može biti smeštena kako pre, tako posle trenutka govora. Na vremensku pripadnost radnje u odnosu na trenutak govora ukazuju odgovarajuće vremenskih odredbe ili sama govorna situacija.

Premda imperfekat i kondicional prošli vezuje identična vremenska funkcija, treba istaći da između njih postoji izvesna razlika u značenju. Naime, dok kondicional prošli ima isključivo vremensko značenje i služi da označi da je radnja koju imenuje buduća u odnosu na prošlu radnju, imperfekat, pored vremenskog značenja, ima i komponentu intencionalnosti (up. Frattegiani Tinca 1989). Ovakvo njegovo značenje moglo bi se dovesti u vezu s prezentom za budućnost, čija je on temporalna zamena u indirektnom govoru.

Imajući u vidu činjenicu da je ovo istraživanje posvećeno proučavanju budućih radnji koje su smeštene posle trenutka govora, navešćemo još nekoliko primera u kojima je radnja iskazana imperfektom istovremeno posteriorna i u odnosu na prošli trenutak i u odnosu na trenutak govora:

(5) “Dov’è quello che deve riparare la caldaia?” “Ha detto che veniva tra l’una e le cinque.” (Coris: MON2005_07)

‘„Gde je onaj što treba da popravi bojler?“ „Rekao je da dolazi između jedan i pet.“’

(6) Ha detto che partiva domani.

‘Rekao je da sutra putuje.’

⁸⁰ U odgovarajućem kontekstu, radnja označena imperfektom u ovom primeru, mogla bi da se tumači i kao istovremena sa radnjom upravne rečenice: ‘Zakleo mi se da više ne razgovara s njom.’

(7) Carlo mi ha detto che si laureava fra un mese. (Moretti & Orvieto 1984: 73)

‘Karlo mi je rekao da će diplomirati za mesec dana.’

(8) Non sapevo che Giovanni veniva a trovarci domani. (Bertinetto 1986: 364)

‘Nisam znao da nam Đovani dolazi sutra u posetu.’

Kada je reč o budućoj radnji koja tek treba da se ostvari, pored imperfekta odnosno kondicionala prošlog, moguće je upotrebiti i prost futur. Razlika između imperfekta i kondicionala prošlog s jedne strane, i prostog futura, s druge, tiče se vremenske perspektive iz koje se posmatra buduća radnja. S imperfektom i kondicionalom prošlim buduća radnja se sagledava iz perspektive prošlog trenutka, dok se s prostim futurom ona odmerava u odnosu na trenutak govora.

Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog imperfekta jeste relativno upotrebljen prezent, bilo da imperfekt iskazuje buduću radnju koja pripada prošlosti, bilo da ona tek treba da se ostvari. Onda kada se u srpskom jeziku buduća radnja ne može izraziti prezentom, zbog raznih restrikcija koje prate ovakvu njegovu upotrebu, odgovarajući ekvivalent imperfekta jeste relativno upotrebljen futur I.

5.5. Zaključak

Premda smo se u ovom poglavlju osvrnuli i na upotrebu italijanskog složenog perfekta, srpskog perfekta i italijanskog imperfekta u funkciji označavanja buduće radnje u zavisnim rečenicama, njegov cilj je bio da se prvenstveno analiziraju i poredje transponovana glagolska vremena kao jedan deo jezičkih sredstava kojima se budućnost kao semantička kategorija može izraziti u italijanskom i srpskom jeziku. Na osnovu svega što je rečeno o prezentu, možemo da zaključimo da je njegova mogućnost transponovanja u polje budućnosti mnogo veća u italijanskom nego u srpskom jeziku. Iako se u dvama jezicima upotreba prezenta za budućnost u dosta slučajeva poklapa, s obzirom da poseduju mnoga zajednička obeležja, u srpskom jeziku je on znatno ređi jer je ograničen pre svega vidskom prirodom glagola, a donekle i njegovim leksičko-semantičkim vrednostima. Kako smo istakli, razlike između ova dva glagolska oblika prisutne su i na nivou pragmatike iskaza. U pojedinim kontekstima gde se u

italijanskom jeziku upotrebljava prezent, za iskazivanje dotične komunikativne namere u srpskom jeziku prikladnija je upotreba futura I. Što se njihove sintaksičke distribucije tiče, oba glagolska oblika se ostvaruju najčešće u nezavisnim rečenicama, mada mogu i u pojedinim zavisnim, s tim što je i u njima mogućnost upotrebe prezenta veća u italijanskom nego u srpskom jeziku.

Pored prezenta, koji je i u italijanskom i u srpskom jeziku najčešće alternativno sredstvo za iskazivanje budućnosti, u oba jezika i pojedina prošla vremena mogu da označavaju buduću radnju. Bez obzira na njihove razlike i na činjenicu da ekvivalent jednog prošlog vremena nije nužno i uvek prošlo vreme u drugom jeziku, njihova značenja su u većini slučajeva veoma slična, kao i njihova sintaksička distribucija. Ova vremena se najčešće javljaju u nezavisnim rečenicama, a u njihova zajednička obeležja spada iskazivanje namere, želje i uverenosti⁸¹ u realizaciju buduće radnje.

⁸¹ Što se tiče komponente uverenosti, jedini izuzetak u tom pogledu je italijanski imperfekat. Kao što smo istakli, njime govornik ne iskazuje tako visok stepen uverenosti u ostvarenje buduće radnje.

6. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI KONDICIONALOM PROŠLIM U ITALIJANSKOM JEZIKU

Kondicional⁸² je glagolski način koji iskazuje radnju i stanje čije je ostvarenje neizvesno, moguće, željeno ili uslovljeno. U italijanskom jeziku on ima dva vremena: sadašnje (*condizionale presente/condizionale semplice* ‘kondicional sadašnji/prost kondicional’) i prošlo (*condizionale passato/condizionale composto* ‘kondicional prošli/složeni kondicional’).⁸³ Dok kondicional sadašnji, kao i srpski potencijal, iskazuje različita modalna značenja (mogućnost, želja, spremnost, namera, pretpostavka, ublaženi zahtev) koja se odnose na sadašnjost ili budućnost, kondicional prošli izražava neostvarene modalne radnje koje pripadaju prošlosti. Pored modalne upotrebe, ovaj glagolski oblik ima i pravu vremensku upotrebu i služi za označavanje radnje koja je posteriorna u odnosu na neku prošlu radnju. U ovom poglavlju pažnju ćemo posvetiti upravo vremenskoj upotrebi kondicionala prošlog, a u skladu sa postavkom ovog istraživanja, analizu ćemo usmeriti prevashodno na njegovu upotrebu za označavanje radnji koje su buduće i u odnosu na trenutak govora.

6.1. Vremenska upotreba kondicionala prošlog

Kako smo upravo napomenuli, u svojoj vremenskoj upotrebi kondicional prošli služi za iskazivanje radnje koja je posteriorna u odnosu na neku prošlu radnju. Takva njegova upotreba sreće se često u indirektnom govoru, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(1) Ha detto che sarebbe partito.

⁸² U srpskom jeziku ovaj glagolski način nosi naziv *potencijal*. Kako zapaža Terić (2005: 83) „termin *kondicional* upućuje na pogodbu odnosno ispunjenje uslova, dok se *potencijal* odnosi na moguću radnju, pa nijedan od ova dva termina ne obuhvata obe vrednosti ovog načina: a. *kondicionalnu*, za radnju koja je ostvariva pod određenim uslovom, b. *potencijalnu*, za radnju koja je moguća.“ Valja istaći da se u italijanskom jeziku on označava terminom *kondicional* jer se smatra da većina kondicionala pripada apodozi pogodbenih rečenica, a da se podrazumeva izostavljena protaza, dok se u srpskom jeziku, kako navode Stanojčić & Popović (1989: 400), prednost daje terminu *potencijal* (*mogućni način*) nad terminom *kondicional* (*pogodbeni, uslovni način*) iz razloga što se ovaj oblik javlja i u nezavisnim rečenicama sa značenjem mogućnosti, želje i spremnosti, a ne samo u uslovnim rečenicama.

⁸³ I srpski jezik poseduje potencijal prošli (bih bio + radni pridev odgovarajućeg glagola) za iskazivanje modalnih radnji koje pripadaju prošlosti. Međutim, u savremenom srpskom jeziku ovaj glagolski oblik se retko koristi jer njegovu funkciju može da vrši potencijal I.

‘Rekao je da će otputovati.’

(2) Ha promesso che sarebbe tornata.

‘Obećala je da će se vratiti.’

U svojoj vremenskoj upotrebi kondicional prošli pokazuje određenu podudarnost s prostim futurom. I jedan i drugi glagolski oblik služe za označavanje posteriornosti. Međutim, za razliku od prostog futura s kojim se radnja upravlja prema trenutku govora i smešta posteriorno u odnosu na njega, s kondicionalom prošlim se ona projektuje u budućnost u odnosu na prošli trenutak označen nekim od prošlih glagolskih vremena u upravnoj rečenici. Njegova osnovna funkcija jeste, dakle, da označi budućnost u odnosu na prošlost, (otud i naziv *futur za prošlost*), bez obzira na vremensku pripadnost buduće radnje u odnosu na trenutak govora.⁸⁴ Drugim rečima, njime iskazana radnja može biti smeštena u bilo kom vremenskom intervalu posteriornom prošlom trenutku. Ona može biti prošla u odnosu na trenutak govora, buduća u odnosu na njega, ili ga može obuhvatati, što se razaznaje na osnovu odgovarajućih vremenskih odredbi ili šireg konteksta:

(1a) Ha detto che sarebbe partito ieri / adesso / domani.

‘Rekao je da će otputovati juče / sada / sutra.’

(2a) Ha promesso che sarebbe tornata ieri / adesso / domani.

‘Obećala je da će se vratiti juče / sada / sutra.’

Kako smo u prethodnom poglavlju videli, za obeležavanje budućnosti u odnosu na prošlost može se upotrebiti i imperfekat, kao zamena za kondicional prošli.

Treba istaći da je u indirektnom govoru upotreba kondicionala prošlog obavezna, ukoliko je radnja koju iskazuje istovremeno posteriorna u odnosu na prošlu

⁸⁴ U starijoj jezičkoj fazi takvu vremensku funkciju obično je vršio kondicional sadašnji. O temporalnom kondicionalu iz dijahronijske perspektive v. Savić 1966. Inače, upotreba kondicionala prošlog za označavanje budućnosti u odnosu na prošlost predstavlja specifičnost italijanskog jezika i on se po njoj razlikuje od ostalih romanskih jezika, u kojima ovu funkciju obavlja kondicional sadašnji: (fr.) *Il m'a dit qu'il viendrait*, (šp.) *Me dijo que vendría*, (it.) *Mi ha detto che sarebbe venuto* ‘Rekao mi je da će doći.’ U francuskom je takođe moguća upotreba kondicionala prošlog, ali je ona dosta retka.

radnju, a anteriorna u odnosu na trenutak govora, tj. onda kada ona zapravo pripada prošlosti. Na osnovu pravila o slaganju vremena, pri prebacivanju iz direktnog u indirektni govor, kondicional prošli postaje temporalna zamena za prost futur, čija je upotreba isključena u kontekstu koji se odnosi na prošlost.⁸⁵

(3) Ha detto: “Tornerò domani.”

Ha detto che sarebbe tornato il giorno dopo.

‘Rekao je: „Vratiću se sutra.“

‘Rekao je da će se sutradan vratiti.‘

Kako smo već istakli, kondicional prošli može da iskazuje i radnje koje su smeštene posle trenutka govora. S obzirom da takva njegova upotreba direktno ulazi u domen našeg istraživanja, dodatno ćemo je ilustrovati sledećim primerima:

(4) Ho dimenticato di dirtelo. Ha detto che sarebbe venuto a verniciare la casa oggi.
(Coris: NARRATTrRacconti)

‘Zaboravio sam da ti kažem. Rekao je da će danas doći da okreči kuću.’

(5) Ho promesso a Lulu che domani mattina sarei uscita a cavallo con lei. (Coris: MON2005_07)

‘Obećala sam Lulu da ću sutra ujutru ići s njom na jahanje.’

(6) Ha detto che mi avrebbe chiamato stasera.

‘Rekao je da će me večeras pozvati.’

(7) Ha detto che sarebbe arrivato domani con il treno delle otto.

‘Rekao je da će stići sutra vozom u osam.’

⁸⁵ U skladu sa principima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, kondicional složeni se koristi i van indirektnog govora da označi radnje koje su posteriorne u odnosu na neki prošli trenutak i koje zapravo pripadaju prošlosti: *Nacque così un’amicizia che sarebbe durata per tutta la vita* (Coris: NARRATTrRacconti) ‘Tako se rodilo prijateljstvo koje će trajati ceo život.’

Kada je u pitanju buduća radnja koja tek treba da se ostvari, pored kondicionala prošlog može se upotrebiti i prost futur. I u upravo navedenim primerima on bi mogao da zameni kondicional prošli. Kako smo već istakli, osnovna razlika između ova dva glagolska oblika jeste u tome što se s prostim futurom buduća radnja posmatra iz perspektive sadašnjeg trenutka, dok je s kondicionalom prošlim vremenska perspektiva izmeštena u prošlost.

Valja istaći da prost futur ne može da zameni kondicional prošli ukoliko se u upravnoj rečenici nalazi neki od glagola koji zahteva upotrebu konjunktiva. U tom slučaju upotrebljavaju se ili kondicional prošli ili konjunktiv imperfekta (v. 7.2.).

(8) Pensavo che saresti arrivato / arrivassi / *arriverai domani. (Vanelli 1991: 624)

‘Mislio sam da ćeš doći / dolaziš sutra.’

(9) Non sapevo che sarebbero partiti / partissero stasera.

‘Nisam znao da će otputovati / putuju večeras.’

Prost futur se ne može javiti kao zamena za kondicional prošli ni onda kada je buduća radnja kontrafaktivna, odnosno suprotna stvarnim činjenicama. Alternativa kondicionalu prošlom s takvim modalnim obeležjem može biti samo imperfekat.

(10) Prima mi ha promesso che sarebbe venuta / veniva / *verrà a prendermi domani, poi però si è ricordata che aveva un impegno. (Vanelli 1991: 626)

‘Prvo mi je obećala da će doći po mene, ali onda se setila da ima neku obavezu.’

(11) Mezz’ora fa ha detto che stasera sarebbe uscito / usciva / *uscirà con noi e ora ci dice che ha cambiato idea.

‘Pre pola sata je rekao da će večeras izaći sa nama, a sad nam kaže da se predomislio.’

Što se tiče odgovarajućeg srpskog ekvivalenta kondicionala prošlog, on je uvek relativno upotrebljen futur I. Kako smo u potpoglavlju 3.3. istakli, srpski futur I pokriva i vremensku upotrebu italijanskog kondicionala prošlog i vremensku upotrebu prostog futura.

6.2. Značenje budućeg vremena u italijanskom kondicionalu sadašnjem i srpskom potencijalu

Osnovna funkcija italijanskog kondicionala sadašnjeg i srpskog potencijala je iskazivanje različitih modalnih značenja koja se odnose na sferu mogućeg, zamišljenog, željenog, uslovljenog i sl.⁸⁶ Iako ne označavaju prave buduće već modalne radnje, u odgovarajućem kontekstu i ove modalne radnje mogu biti vremenski orijentisane ka budućnosti. Tako je u sledećim primerima:

(1) Un giorno mi porteresti a Parigi?

‘Je l’ bi me odveo u Pariz jednog dana?’

(2) “E potremmo allevare galline e anatre (...), e anche coltivare un orto.” “E chi farebbe tutto il lavoro?” (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘„I mogli bismo da gajimo kokoške i patke (...), a i da uzgajamo povrtnjak.” “A ko bi radio sav posao?’”

(3) (...) tutta l’operazione richiederebbe un’ora e un quarto. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘(...) čitava operacija zahtevala bi sat i petnaest minuta.’

(4) Se lo ha finito (il libro) ... io lo leggerei volentieri. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Ako ste je završili (knjigu) ... ja bih je rado pročitao.’

(5) Se non ti dispiace, io andrei a casa.

‘Ako nemaš ništa protiv, ja bih išla kući.’

⁸⁶ Pored modalne upotrebe, srpski potencijal ima i pravu vremensku upotrebu. Njime se iskazuje radnja koja se ponavljala u prošlosti: *Ali kad bi se desilo da se miš zaista uhvati, probudila bi ga lupa i on bi ustajao, obilazio oko uplašenog miša, pretio mu prstom i glavom.* (Stanojčić & Popović 1989: 401). Ovakvoj vremenskoj upotrebi potencijala odgovara upotreba imperfekta u italijanskom jeziku.

Oba glagolska oblika koriste se u apodozi potencijalnih pogodbenih rečenica⁸⁷ za označavanje radnje koja bi se mogla ostvariti u budućnosti, ukoliko bi se prethodno ostvario uslov u protazi. S obzirom da je ostvarenje uslova malo verovatno, samim tim je malo verovatno da će se ostvariti i radnja iskazana kondicionalom sadašnjim odnosno potencijalom:

(6) Se mi offrissero un buon lavoro, accetterei subito. (Patota 2006: 302)

‘Kad bi mi ponudili dobar posao, odmah bih prihvatio.’

(7) Gladys mi ucciderebbe, se venisse a sapere che sono uscito con una donna più giovane di lei. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Gladis bi me ubila, kad bi saznala da sam izašao sa ženom mlađom od nje.’

(8) Sai che potrebbe ricattarti, se volesse. (Coris: NARRATRacconti)

‘Znaš da bi mogao da te uceni, kad bi hteo.’

(9) Se lo invitassimo, verrebbe.

‘Kad bismo ga pozvali, došao bi.’

Radnja apodoze iskazana kondicionalom sadašnjim odnosno potencijalom zamišlja se kao potencijalno ostvarljiva u budućnosti i ona je posteriorna u odnosu na uslov iskazan u protazi.

6.3. Zaključak

U ovom poglavlju razmotrili smo vremensku upotrebu kondicionala prošlog, kao jednog od glagolskih oblika za iskazivanje budućnosti u italijanskom jeziku. Rezimirajući sve što je o njemu rečeno, možemo još jednom istaći da u svojoj vremenskoj funkciji on iskazuje buduće radnje koje su posteriorne u odnosu na neki trenutak u prošlosti. S obzirom da se radnja njime iskazana uvek orijentiše prema

⁸⁷ Za razliku od italijanskog kondicionala sadašnjeg, koji se javlja samo u apodozi, srpski potencijal koristi se i u protazi za označavanje potencijalnog uslova ili irealnog uslova u sadašnjosti. U italijanskom jeziku uslov u protazi iskazuje se konjunktivom imperfekta.

nekom prošlom trenutku i da za njegovo funkcionisanje nije relevantan momenat govora, on može da označi radnje smeštene kako pre, tako posle trenutka govora. Ipak, njegova osnovna vremenska funkcija podrazumeva iskazivanje budućih radnji koje su izvršene u prošlosti. Vremenska upotreba italijanskog kondicionala prošlog poklapa se sa relativnom vremenskom upotrebom srpskog futura I.

Premda italijanski kondicional sadašnji i srpski potencijal ne iskazuju realne radnje već radnje koje pripadaju sferi mogućeg, pretpostavljenog, željenog, i sl., njima iskazane modalne radnje mogu, u odgovarajućem kontekstu, imati buduću vremensku orijentaciju. Ipak, pravu vremensku funkciju označavanja budućih radnji ima samo kondicional prošli, zbog čega je ovo poglavlje bilo posvećeno prvenstveno ovom glagolskom obliku.

7. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI KONJUNKTIVOM U ITALIJANSKOM JEZIKU

Za razliku od indikativa koji označava radnje i stanja koja se odnose na realnu i objektivnu stvarnost, konjunktiv je glagolski način čija su osnovna značenja modalna. On iskazuje radnje i stanja koja pripadaju sferi želje, volje, nade, pretpostavke, sumnje, potrebe, bojazni i različitih duševnih raspoloženja (sreća, tuga, stid, itd.), kao i radnje i stanja čije je ostvarenje najčešće neizvesno, moguće ili nemoguće.⁸⁸

Iako ima i nezavisnu upotrebu,⁸⁹ konjunktiv je karakterističan prvenstveno za zavisne rečenice čiji je subjekat različit od subjekta upravne. On se najčešće ostvaruje u dopunskim rečenicama uvedenim raznim glagolima i izrazima koji označavaju lični stav prema realizaciji radnje, kao i u pojedinim vrstama zavisnih rečenica čiji veznici zahtevaju njegovu upotrebu. Najvažniju ulogu u njegovoj distribuciji igraju, pre svega, semantički i sintaksički faktori, ali u pojedinim kontekstima, u kojima je moguće upotrebiti i indikativ, na izbor između ova dva glagolska načina često mogu uticati stil i registar. Kada je u pitanju pisani jezik i viši registar, prednost u upotrebi daje se konjunktivu, dok se u govornom jeziku može javiti i indikativ.

Konjunktiv ima četiri vremena: prezent, perfekat, imperfekat i pluskvamperfekat.⁹⁰ On ne poseduje oblik futura, pa se u onom kontekstu koji zahteva njegovu upotrebu, za obeležavanje budućnosti koriste obično prost futur ili konjunktiv prezenta. Pored konjunktiva prezenta, i konjunktiv imperfekta i perfekta mogu, pod određenim uslovima, imati vrednost budućeg vremena. Cilj ovog poglavlja jeste da se ispita u kojim slučajevima navedeni oblici konjunktiva mogu iskazivati buduće radnje,

⁸⁸ Valja napomenuti da se ova osnovna funkcionalna razlika između indikativa i konjunktiva, u smislu realno/moguće/objektivno \neq irealno/ nemoguće/subjektivno, ne ispoljava u svim slučajevima. I konjunktivom se ponekad mogu označavati realne i objektivne radnje, i to obično onda kada njegovu upotrebu zahtevaju sintaksički ili stilski faktori (*Benché fosse tardi, abbiamo deciso di uscire* 'Iako je bilo kasno, odlučili smo da izađemo'; *Siamo contenti che abbiamo superato l'esame* 'Srećni smo što su položili ispit'). S druge strane, i pojedini oblici indikativa mogu biti upotrebljeni u funkciji iskazivanja različitih modalnih značenja (*Se me lo dicevi prima, venivo con te* 'Da si mi rekao ranije, pošao bih s tobom').

⁸⁹ O upotrebi konjunktiva u nezavisnim rečenicama v. u gramatikama italijanskog jezika navedenim u literaturi.

⁹⁰ Zna se da srpski jezik ne poseduje oblik konjunktiva, što svakako ne znači da ne može da izrazi različita modalna značenja koja se vezuju za ovaj glagolski način. Kao što smo istakli u potpoglavljju 2.4., u lingvistici je sasvim poznato da treba razlikovati glagolski način (modus) kao gramatičku kategoriju od modalnosti kao univerzalne semantičke kategorije, koja se u srpskom, kao i u drugim jezicima, na razne načine može izraziti.

kao i da se ukaže na njihove srpske ekvivalente.⁹¹ Ostale upotrebe konjunktiva neće biti razmatrane jer ne ulaze u domen ovog istraživanja.

7.1. Iskazivanje budućnosti konjunktivom prezenta u italijanskom jeziku

Pre nego što pređemo na upotrebu konjunktiva prezenta za označavanje budućih radnji osvrnućemo se nakratko na podatke koji se o njoj mogu naći u literaturi o italijanskom jeziku.

U gramatikama italijanskog jezika ovakva upotreba konjunktiva je ili zanemarena (Dardano & Trifone 1997) ili nedovoljno objašnjena i potkrepljena malim brojem primera. U većini gramatika se samo kratko pominje da konjunktiv prezenta može označavati buduće radnje i da tada ima funkciju prostog futura (Sensini 1997: 249, Salvi & Vanelli 2004: 253, Maiden & Robustelli 2007: 335) ili, obrnuto, da se uz pojedine glagole i izraze koji zahtevaju konjunktiv može upotrebiti prost futur (Serianni 1989: 558, Salvi & Vanelli 2004: 253, Patota 2006: 124, Maiden & Robustelli 2007: 293). U svim navedenim gramatikama i prost futur i konjunktiv prezenta upotrebljeni su u primerima s dopunskom rečenicom, ali se ni u jednoj od njih ne navodi uz koje tačno glagole i izraze oni mogu alternirati, tj. uz koje tačno glagole i izraze konjunktiv prezenta može označavati buduće radnje. U primerima koje daju oba glagolska oblika su upotrebljena kao dopuna glagolima mišljenja, nade ili straha, a u gramatici Maiden & Robustelli (2007) i kao dopuna pojedinim bezličnim izrazima koji označavaju mogućnost. Garigliano (2011: 548-550) ovakvu njihovu upotrebu ilustruje nešto većim brojem primera, a navodi da se i u zavisno-upitnim rečenicama prost futur može upotrebiti umesto konjunktiva prezenta. I Moretti & Orvieto (1984: 57, 96), kako u odeljku o prostom futuru, tako u poglavlju o konjunktivu, ističu da oni mogu alternirati

⁹¹ U vezi s tim, treba istaći da je Klajn (1980) već pisao o italijanskom konjunktivu i njegovom prevođenju na srpski jezik. Cilj tog rada je da se preko prevoda utvrde neke karakteristike italijanskog konjunktiva odnosno, kako navodi Klajn (1980: 85-86), „da među srpskohrvatskim prevodnim oblicima razdvojimo one koji su modalni od onih koji to nisu, pa da na osnovu toga i u italijanskom uspostavimo razliku između „pravog“ konjunktiva i formalnog, koji je to samo po obliku.“ Klajn prvo analizira primere u kojima je konjunktiv i u prevodu izražen modusom ili modalnim izrazom, zatim ambivalentne slučajeve, a potom one u kojima konjunktiv ostaje bez odraza u prevodu. Na osnovu toga on pravi razliku između „prevedenog“ i „neprevedenog“ konjunktiva, ističući „da se pod tim ne podrazumeva semantičko prevođenje samog glagola, nego upotreba u prevodu nekog posebnog oblika koji odražava modalnost konjunktiva.“ S obzirom da se u ovom radu bavimo samo futurskom upotrebom konjunktiva, za njegove različite srpske ekvivalente upućujemo na navedeni Klajnov rad jer se u njemu razmatraju i one upotrebe konjunktiva koje ne ulaze u naše istraživanje.

ne samo u dopunskim, nego i u zavisno-upitnim rečenicama. Za razliku od ostalih gramatičara, oni eksplicitno navode da konjunktiv prezenta i prost futur mogu biti međusobno zamenljivi u dopunskoj rečenici uz glagole mišljenja i glagole koji označavaju emotivni stav prema radnji, tačnije uz glagole *temere* ‘bojati se’ i *sperare* ‘nadati se’.

Što se naučnih radova tiče, ne postoji nijedan koji obrađuje ovu upotrebu konjunktiva. U svom radu posvećenom upotrebama prostog futura, Berretta (1991: 137) samo kratko navodi da se budućnost može izraziti i konjunktivom prezenta u zavisnim rečenicama koje uvode glagoli sumnje/predviđanja,⁹² i slični izrazi (*non è escluso che* ‘nije isključeno da’, *è possibile che* ‘moguće je da’), kao i uopšte u zavisnim rečenicama koje se odnose na budućnost, što ilustruje primerima u kojima je konjunktiv prezenta upotrebljen u vremenskoj rečenici s veznikom *prima che* ‘pre nego što’ i namernoj s veznikom *affinché* ‘da (+ prezent / potencijal)’, kako (+ potencijal)’. Međutim, valja primetiti da konjunktiv prezenta nema isto futursko značenje u dopunskoj rečenici uz glagole mišljenja, sumnje, nade, i sl. i u namernoj rečenici koja je po svom značenju modalna. Kada je u pitanju budućnost, treba praviti razliku između „pravih“ budućih radnji i modalnih radnji koje se samo žele, nameravaju, i sl., a čije ostvarenje može biti usmereno ka budućnosti. I Wiberg (2001: 65) u svom radu spominje da konjunktiv može imati referencu na budućnost, što ilustruje jednim jedinim primerom s konjunktivom prezenta upotrebljenim uz glagol *sperare* ‘nadati se’.

Iz svega do sad rečenog, vidi se da ni u gramatikama, ni u ostaloj literaturi nisu dovoljno opisani ni sistematski obrađeni slučajevi u kojima konjunktiv prezenta može izražavati buduće radnje. Mi ćemo u ovom poglavlju pokušati da pružimo detaljan i sistematizovan opis, tako što ćemo pojedinačno analizirati zavisne rečenice u kojima konjunktiv može iskazivati buduće radnje. Što se dopunskih rečenica tiče, razmotrićemo kojim semantičkim klasama mogu pripadati glagoli uz koje konjunktiv ima referencu na budućnost, a potom ćemo razmotriti njegovu futursku upotrebu i u ostalim vrstama zavisnim rečenicama.

Konjunktiv prezenta može iskazivati buduću radnju u dopunskim rečenicama uvedenim glagolima koji iskazuju mišljenje, sumnju, pretpostavku, privid, lični utisak i

⁹² Kao primer Berretta (1991: 137) navodi glagol *sperare* ‘nadati se’. Treba istaći da ovaj glagol nije tipičan predstavnik modalnog značenja sumnje i predviđanja. Sumnja i predviđanje se najpre izražavaju raznim glagolima mišljenja, a *sperare* ‘nadati se’ nosi u sebi modalno značenje nade, želje i sl.

sl. U ovu klasu glagola spadaju glagoli poput *pensare* ‘misliti’, *credere* ‘verovati’, *dubitare* ‘sumnjati’, *supporre* ‘pretpostavljati’, *sembrare* ‘činiti se’, *parere* ‘činiti se’, *avere l'impressione* ‘imati utisak’ i njima slični.

(1) Penso che prima o poi vi trasferiate in un'altra città. (Garigliano 2011: 549)

‘Mislim da ćete se kad-tad preseliti u drugi grad.’

(2) Credo che arrivino domani.

‘Verujem da stižu / će stići sutra.’

(3) Dubita che gli restituiscano i soldi.

‘Sumnja da će mu vratiti pare.’

(4) Mi sembra che solo loro non partecipino domani alla gara.

‘Čini mi se da samo oni ne učestvuju / neće učestvovati sutra na takmičenju.’

(5) Ho l'impressione che non venga più. (Coris: MON2001_04)

‘Imam utisak da neće više doći.’

(6) Si suppone che tornino il 20.

‘Pretpostavlja se da se vraćaju / će se vratiti 20.’

Da u navedenim primerima konjunktiv prezenta ima značenje budućeg vremena, vidljivo je po tome što se svuda može zameniti prostim futuroom. Ukoliko je subjekat upravne i zavisne rečenice isti, upotreba konjunktiva je isključena, a pored prostog futura, može se upotrebiti infinitiv uveden predlogom *di* (v. 8.1.).

U govornom italijanskom jeziku se iza pojedinih glagola mišljenja umesto konjunktiva može javiti indikativ. Takva upotreba indikativa dosta je stara, kao što je u svom radu dokazala F. Ageno (1961), a u savremenom govornom jeziku ona je sve raširenija, o čemu govore i pojedine gramatike italijanskog jezika (Serianni 1989, Patota 2006, Maiden & Robustelli 2007), kao i druga stručna i naučna literatura (Berruto 1987, Berretta 1991, Bozzone Costa 1991, Wandruszka 1991, D'Achille 2003, Lorenzetti

2007). Iako se u govornom jeziku i neformalnom registru uz pojedine glagole toleriše i indikativ, konjunktiv je svakako ispravniji oblik. Međutim, sama činjenica da se može javiti i indikativ govori u prilog tome da je konjunktiv uz mnoge glagole misljenja više gramatički i stilski izbor nego što je značenjski neophodan (v. Lepschy & Lepschy 2000, Moretti & Orvieto 1984, Serianni 1989). Nadovezujući se na Klajna (1980) koji pravi razliku između „pravog“ konjunktiva tj. onog koji iskazuje prave modalne radnje i „formalnog“ koji je to samo po obliku, možemo se složiti s njim da je ovako upotrebljen konjunktiv samo „formalni“. Pod tim svakako ne mislimo da konjunktiv u navedenim iskazima nema nikakvo modalno značenje, već da on ne iskazuje pravu modalnu, nego samo modalno obojenu radnju. Drugim rečima, modalnost celokupnog iskaza ne potiče od samog konjunktiva već od modalne semantike upravnog glagola.⁹³ Naime, ako pažljivo pogledamo navedene primere, primećujemo da je reč o epistemički modalizovanim iskazima u kojima se govornik ne opredeljuje ni prema istinitosti ni prema neistinitosti propozicije. On samo izražava svoj subjektivni stav prema radnji zavisne rečenice, u smislu manjeg ili većeg stepena nesigurnosti, suzdržanosti, kolebanja, pretpostavke i sl. u vezi sa njenim ostvarenjem. Na govornikov stav već ukazuje značenje upravnog glagola kome je konjunktiv samo formalna dopuna. U to se lako možemo uveriti ako izmenimo sintaksičku strukturu rečenice, a upravni glagol zamenimo odgovarajućom parafrazom koja zahteva upotrebu indikativa, kao na primer (1a) *Secondo me, prima o poi vi trasferirete in un'altra città* 'Po mom mišljenju, kad-tad ćete se preseliti u drugi grad', (4a) *A quanto mi sembra, solo loro non partecipano domani alla gara* 'Kako mi se čini, samo oni ne učestvuju sutra na takmičenju', (6a) *A quanto si suppone, tornano il 20* 'Po onome što se pretpostavlja, vraćaju se 20.' U navedenim primerima i rečenice sa konjunktivom i rečenice sa indikativom (prezenta ili futura) imaju isti stepen nefektivnosti i isto značenje.⁹⁴ Celokupan iskaz je epistemički modalizovan, a sam konjunktiv ima prvenstveno vremensko značenje, i to značenje budućnosti.

⁹³ V. potpoglavlje 3.1.2. i naša razmatranja u vezi sa upotrebom prostog futura u istom tipu iskaza.

⁹⁴ I Klajn (1980: 97) navodi da je u dopunskoj rečenici uvedenoj glagolom mišljenja, kao npr. *Credo che sono / siano partiti* 'Verujem da su otputovali', razlika između indikativa i konjunktiva, u smislu izražavanja veće ili manje sigurnosti, uglavnom veštačka, a Moderc (2004: 341) da se upotrebom indikativa teži postizanju veće ubedljivosti i nametanju svojih stavova. Kako smo već istakli, konjunktiv je svakako gramatički ispravniji i stilski „elegantniji“.

Odgovarajući srpski ekvivalenti ovako upotrebljenog konjunktiva prezenta jesu futur I i prezent za budućnost, ukoliko je njegova upotreba moguća u datom kontekstu. Ovakav konjunktiv Klajn (1980) naziva „neprevedenim“ jer njegov odraz u srpskom jeziku nije neki modalni oblik.

Konjunktiv prezenta može ponekad označavati buduću radnju i u subjekatskoj rečenici iza bezličnih izraza *è possibile che* ‘moguće je da’, *è probabile che* ‘verovatno je da’, *è impossibile* ‘nemoguće je da’, *è improbabile che* ‘malo je verovatno da’, *può darsi* ‘može biti’, *è difficile che* ‘teško da’, *non è escluso che* ‘nije isključeno da’, koji takođe uvode epistemički modalizovane iskaze. I ovde se konjunktiv prezenta može zameniti prostim futurom onda kada je potencijalna radnja definitivno smeštena u budućnosti.

(7) È possibile che domani la sinistra voti contro. (dnevnik TG 1)

‘Moguće je da levica sutra glasa protiv / da će levica sutra glasati protiv.’

(8) È molto probabile che stasera ti accompagnino alla stazione.

‘Vrlo je verovatno da će te večeras otpratiti na stanicu.’

(9) È difficile che torni oggi. (Klajn 2003)

‘Teško da će se danas vratiti.’

(10) Siccome sbaglia tanto (...), può darsi che alla fine perda. (Coris: MON2001_04)

‘Pošto toliko greši (...), može biti da će na kraju izgubiti.’

Odgovarajući srpski ekvivalenti ovako upotrebljenog konjunktiva prezenta jesu futur I, a ponekad i prezent.

Konjunktiv prezenta se može javiti kao marker za buduću radnju i uz glagole koji označavaju nadu i strah, kao što su *sperare* ‘nadati se’ i *temere* ‘bojati se’, kao i njima slični izrazi *nutrire la speranza* ‘gajiti nadu’, *avere paura* ‘plašiti se’, i drugi. Za razliku od prethodnih iskaza koji su epistemički modalizovani, iskazi s ovim glagolima spadaju u deontičku modalnost.

(11) Spero che tu gli dia una mano a fare quel lavoro. (Vanelli 1991: 615)

‘Nadam se da ćeš mu pomoći da obavi taj posao.’

(12) (...) nutro la speranza che dal pagliaio spunti all’improvviso l’ago perduto. (Coris: NARRATRomanzi)

‘(...) gajim nadu da će se u plastu sena iznenada pojaviti izgubljena igla.’

(13) Temo che non ci riescano. (Coris: NARRATRoma)

‘Bojim se da neće uspeti.’

(14) Ho una gran paura che ci scoprano e ci fucilino. (Coris: NARRATVaria)

‘Strašno se plašim da će nas otkriti i streljati / da nas ne otkriju i ne streljaju.’

(15) Hanno paura che l’edificio gli caschi addosso. (Maiden & Robustelli 2007: 317)

‘Boje se da će zgrada pasti na njih / da zgrada ne padne na njih.’

Konjunktiv prezenta je i ovde zamenljiv prostim futurom, a u slučaju da je subjekat upravne i zavisne rečenice isti, pored prostog futura, može se upotrebiti i infinitiv s predlogom *di*. Premda nije u skladu sa gramatičkim pravilima, u kolokvijalnom registru se i uz ove glagole može sresti indikativ, ali u manjoj meri nego sa glagolima mišljenja (v. Lepschy & Lepschy 2000, Wandruszka 1991, Maiden & Robustelli 2007, Lorenzetti 2007).

Odgovarajući srpski ekvivalent datog konjunktiva jeste futur I. Uz glagole i izraze koji označavaju strah, bojazan (*bojati se, plašiti se, strahovati, strah je* i sl.) može se upotrebiti i odrični oblik perfektivnog prezenta. On je sinoniman s futurom I, a njegov odrični oblik je logički suprotan onome što se želi reći (v. Stevanović 1974, Klajn 1980).

Konjunktiv prezenta može imati vrednost budućeg vremena i uz pojedine glagole i izraze koji iskazuju emotivni stav (sreća, zadovoljstvo, žaljenje, čuđenje, ljutnja i sl.) prema radnji zavisne rečenice. Tako upotrebljen konjunktiv ilustruju sledeći primeri:

(16) Sono contento che venga presto. (Lepschy & Lepschy 2000: 205)

‘Srećan sam što uskoro dolazi.’

(17) Mi dispiace che fra poco ci separiamo. (Coris: MON2005_07)

‘Žao mi je što se uskoro rastajemo.’

(18) Il matrimonio del suo migliore amico è fra tre giorni e mi fa rabbia che lui non ci vada.

‘Venčanje njegovog najboljeg druga je za tri dana i ljutim se što on ne ide.’

(19) Sono deluso che non rimangono da noi anche per il fine settimana.

‘Razočaran sam što ne ostaju kod nas i za vikend.’

I uz ove glagole i izraze konjunktiv prezenta bi mogao da se zameni prostim futuro. Navedeni primeri, kao i drugi slični, navode na zaključak da je prost futur uobičajeniji onda kada se radnja odnosi na dalju budućnost, a konjunktiv prezenta onda kada ona pripada bliskoj budućnosti i kada je ugovorena, dogovorena, očekivana i sl.

Za razliku od prethodne dve grupe glagola, glagoli koji iskazuju emotivni stav prema radnji spadaju u faktivne predikate (v. Palmer 1986, Acquaviva 1991). Oni impliciraju govornikovo opredeljenje prema istinitosti propozicije i njihova karakteristika je da uvode realne, činjenične radnje, ali obično zahtevaju konjunktiv jer se njima izražavaju lični stav i reakcija prema radnji zavisne rečenice. U srpskom jeziku rečenice uvedene ovim predikatima imaju veznik „što“ i pripadaju uzročnim, dok su u italijanskom one po obliku subjekatske ili objekatske, a po značenju dosta bliske uzročnim. Da su iskazi s navedenim glagolima faktivni, potvrđuje i činjenica da se ovakve rečenice mogu parafrazirati sa *il fatto che* ‘(to) što’: *Mi fa piacere che tu venga / Mi fa piacere il fatto che tu venga* (Salvi & Vanelli 2004: 258) ‘Drago mi je što dolaziš’. Uz ove glagole u pisanom jeziku i formalnom registru je poželjnija upotreba konjunktiva, dok je u govoru uobičajeniji indikativ.

Odgovarajući srpski ekvivalent konjunktiva prezenta u navedenim primerima je prezent. Osim prezenta, odgovarajući ekvivalent bi mogao da bude i futur I.

Što se subjekatskih i objekatskih rečenica tiče, konjunktiv prezenta može imati funkciju označavanja buduće radnje samo onda kada se upotrebi kao dopuna do sad navedenim vrstama glagola. Kao što smo videli, uz sve ove glagole on može alternirati s prostim futurom.

Međutim, treba istaći da se u skladu sa pravilima o slaganju vremena konjunktiv prezenta upotrebljava i za označavanje radnji koje su posteriorne u odnosu na radnju upravne rečenice, ukoliko se u njoj nalaze glagoli želje, naredbe, molbe, zabrane i sl. Predikat upravne rečenice nalazi se u prezentu, imperativu ili futuru. Ovakvu upotrebu konjunktiva prezenta ilustruju sledeći primeri:

(20) Voglio che vada domani dal dentista. (Vanelli 1991: 615)

‘Hoću da sutra ode kod zubara.’

(21) Desidera che gli portino da mangiare subito. (Ibid)

‘Želi da mu odmah donesu nešto za jelo.’

(22) Digli che si metta subito a studiare. (Moretti & Orvieto 1984: 123)⁹⁵

‘Reci mu da odmah počne da uči.’

(23) Pregalo che non parta domani. (Ibid)

‘Zamoli ga da ne otputuje sutra.’

U literaturi o srpskom jeziku dopunske rečenice čije se izvršenje naređuje, zahteva, želi i sl., zbog svog modalnog karaktera, izdvajaju se u posebnu vrstu izričnih rečenica koje Stevanović (1974) i Stanojčić & Popović (1989) označavaju terminom *modalne izrične rečenice*. Stevanović (1974), Piper & Klajn (2013) nazivaju ih i *voljnim rečenicama*. Dve uže podvrste voljnih rečenica jesu željne i imperativne rečenice. Na pojedinim mestima u literaturi (Wandruszka 1991, Salvi & Vanelli 2004, Garigliano

⁹⁵ Kada bi se rečenice s glagolima naredbe i sl. prebacile u direktni govor, italijanski konjunktiv prezenta i srpski perfektivni prezent bili bi zamenjeni imperativom. Iako imperativ ima prvenstveno modalno značenje i on označava radnje koje su orijentisane ka budućnosti jer radnja koja se naređuje, zahteva i sl. tek treba da se izvrši nakon zapovesti.

2007) i italijanski konjunktiv upotrebljen iza ovih glagola označava se terminom *congiuntivo volitivo* ‘voluntativni konjunktiv’.

Prema Palmerovoj (1986) klasifikaciji modalnosti, voluntativni iskazi uvedeni glagolima želje, nade, kao i direktivni s glagolima naredbe, zabrane, dopuštanja i sl. spadaju u deontički modalizovane iskaze, a, kako ističe, glavna odlika deontičke modalnosti jeste njena veza sa budućnošću. Drugim rečima, radnja koje se želi, naređuje, dopušta i sl. uvek tek treba da se ostvari.⁹⁶ Međutim, za razliku od prethodno navedenih slučajeva u kojima konjunktiv ima pravo futursko značenje, u ovim iskazima on označava isključivo modalnu radnju koja je samo orijentisana ka budućnosti. Da on nema pravo vremensko značenje budućnosti već samo modalno, svedoči i činjenica da se umesto njega ne može upotrebiti prost futur: (20a) **Voglio che andrà domani dal dentista* *‘Hoću da će sutra ići kod lekara.’ (23a) **Pregalo che non partirà domani* *‘Zamoli ga da neće otputovati sutra’. Ni u govornom jeziku se ovakav konjunktiv ne može zameniti indikativom,⁹⁷ što takođe ukazuje na njegovo jako modalno značenje. Njegova sintaksička alternativa jedino može biti infinitiv uveden predlogom *di*.

Odgovarajući srpski ekvivalent konjunktiva prezenta uz glagole želje, zabrane, molbe i sl. jeste perfektivni prezent. Ni on ne može biti zamenjen futurom I jer je i njegovo značenje u voljnim rečenicama modalno. Kao italijanski konjunktiv, i perfektivni prezent, uz osnovno modalno značenje, ima i implicitno značenje budućnosti, na šta ukazuje i Belić (1969: 130) navodeći „kako se u ovim slučajevima želi, zapoveda, veruje, dopušta itd. da se nešto *izvrši*, to vrlo često perfektivni prezent dobiva u ovim slučajevima *nijansu budućeg vremena*.“ Poznato je, inače, da je perfektivni prezent glagolski oblik koji je sklon modalnoj upotrebi. O njegovoj modalnosti ne samo u voljnim, nego i u drugim vrstama rečenica govori se na više mesta u literaturi o srpskom jeziku (Belić 1958, Stevanović 1974, Tanasić 1996, Stanojčić & Popović 1989, Klikovac 2010). I Klajn (1980) u svom radu ukazuje na sličnost između italijanskog konjunktiva i srpskog perfektivnog prezenta u zavisnim rečenicama. Pozivajući se na Belića (1958), on podseća da se perfektivni prezent nikad

⁹⁶ Između ostalog, dokaz za to je i činjenica da uz ove glagole ne može stajati prošlo vreme: **Voglio che mi abbiano comprato la bicicletta* *‘Hoću da su mi kupili bicikl’; **Ordina che tutti siano usciti* *‘Naređuje da su svi izašli.’

⁹⁷ Jedino se uz glagol *volere* ‘hteti’ može sresti indikativ, ali isključivo u familijarnom registru (Wandruszka 1991, Lepschy & Lepschy 2000): *Voglio che vieni / venite* (Wandruszka 1991: 421) ‘Hoću da dođeš / dođete’.

ne upotrebljava „u svom pravom vremenskom značenju“ i da „dolazi pretežno u zavisnim rečenicama i to ne onim koje izražavaju izvesnost“⁹⁸ (Klajn 1980: 87). Prema Klajnu (1980: 97), konjunktiv se može „smatrati prevedenim tamo gde se u prevodu javi perfektivni prezent.“⁹⁹

Uprkos tome što označavaju posteriornost radnje u odnosu na radnju upravnog predikata, kako smo već istakli, ni italijanski konjunktiv prezenta, ni srpski perfektivni prezent, u ovom slučaju, ne označavaju prave buduće radnje već samo modalne radnje koje su usmerene ka budućnosti.¹⁰⁰

Konjunktiv prezenta može imati pravo futursko značenje i u zavisno-upitnim rečenicama, što ilustruju sledeći primeri:

(24) Nessuno sa se venga. (Fava 1991: 705)

‘Niko ne zna da li dolazi.’

(25) Non sono certo se partecipino domani alla gara.

‘Nisam siguran da li sutra učestvuju na takmičenju.’

⁹⁸ Srpski perfektivni prezent uglavnom ima funkciju dopune upravne rečenice u čijem predikatu se nalaze glagoli i izrazi s modalnim značenjem, a javlja se i u drugim vrstama zavisnih rečenica čije je značenje modalno, kao npr. namernim. Kako navodi Klajn (1980: 99), „veoma je mali broj slučajeva u kojima zavisni perfektivni prezent nije upotrebljen modalno: *Uspeo je da sagradi kuću* ili *Vidim da on uvek ponešto uradi* (kvalifikativna upotreba). Ali takvi slučajevi ne dolaze u prevodu italijanskog konjunktiva“.

⁹⁹ Pored perfektivnog prezenta, Klajn (1980: 88) smatra da konjunktiv u zavisnim rečenicama „prevode“ i imperfektivni prezent i oblik „budem“. I imperfektivni prezent je u ovom slučaju modalan, a, prema Klajnu, njegova modalnost vidi se po tome što dozvoljava ili zamenljivost vida ili nezamenljivost vremena. Kako navodi „u modalnoj rečenici *Dajem ti novac da plaćaš*, imperfektivni prezent može se zameniti perfektivnim (*da platiš*), naprotiv u nemodalnoj *Vidim da plaćaš* to nije moguće.“ Podrazumeva se, što i sam Klajn (1980: 87-88) navodi, da je u finalnoj rečenici jedina razlika između ova dva oblika u tome što se s imperfektivnim prezentom podrazumeva da će radnja trajati izvesno vreme ili da će se ponavljati. Isto tako, „u modalnoj rečenici *Dajem ti novac da plaćaš*, ne može se umesto relativnog prezenta upotrebiti neko drugo vreme (npr. ne može se reći *Dajem ti novac da si plaćao* ili *da ćeš plaćati*); naprotiv, u nemodalnoj rečenici *Vidim da plaćaš* to je moguće.“ Što se tiče prevođenja konjunktiva oblikom „budem“, kao i odnosa „budem“ i „jesam“ v. Klajn (1980). Mi se na tome ne možemo zadržavati jer nije usko povezano sa semantičkom kategorijom budućnosti i ne ulazi u domen našeg istraživanja.

¹⁰⁰ Takav je slučaj i sa konjunktivom u namernoj rečenici. Po svom značenju namerna rečenica je modalna. Ona ne označava realne radnje već radnje koje pripadaju sferi namere, svrhe, želje i sl. Iako ni radnja u namernoj rečenici nije prava buduća radnja, i ona može biti usmerena ka budućnosti. (*Gli lascerò i soldi perché si comprino la merenda* ‘Ostaviću im pare da kupe / da bi kupili užinu.’). U srpskom jeziku se u namernoj rečenici upotrebljavaju prezent ili potencijal, pa samim tim ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajuće ekvivalente italijanskog konjunktiva.

Umesto konjunktiva prezenta i ovde se može upotrebiti prost futur. Konjunktiv se, inače, javlja u zavisno-upitnim rečenicama jer je reč o pitanju, o nečemu što je nepoznato, neizvesno. Međutim, njegova upotreba u ovom tipu rečenice uglavnom zavisi od stilskih faktora i jezičkog registra. On je karakterističan za pisani jezik i formalni registar, dok se u govoru uglavnom upotrebljava indikativ.

Konjunktiv prezenta se može upotrebiti za označavanje buduće radnje i u dopusnim rečenicama, što ilustruju sledeći primeri:

(26) Ti saluto adesso, nonostante tu parta solo fra una settimana. (Vanelli 1991: 615)

‘Pozdravljam te sada, iako putuješ tek za nedelju dana.’

(27) Sebbene venga a trovarmi solo fra una settimana, non la rimprovererò quando arriverà. (Ibid: 629)

‘Iako će me posetiti tek za nedelju dana, neću je izgrditi kad dođe.’

(28) Benché Piero ci lasci fra un mese, non gli faremo nessuna festa. (Ibid: 632)

‘Iako na Pjero napušta tek za mesec dana, nećemo mu napraviti nikakvu proslavu.’

Po svom značenju dopusne rečenice nisu modalne jer se odnose na realne i objektivne radnje. Međutim, veznici koji ih uvode zahtevaju konjunktiv, tako da je njegova upotreba u ovom tipu rečenice uslovljena isključivo sintaksičkim faktorima. Jedinu izuzeci u pogledu veznika jesu *anche se* ‘iako’, ‘mada’, ‘premda’ i manje frekventni *con tutto che* ‘iako’, ‘mada’, ‘premda’, koji uvode predikat u indikativu.

Kada je reč o budućoj radnji, Vanelli (1991: 615, 627, 629, 632) na više mesta ističe da dopusne rečenice u konjunktivu ne dozvoljavaju upotrebu prostog futura već isključivo konjunktiva prezenta s futurskom vrednošću. I Maiden & Robustelli (2007: 293) odriču mogućnost upotrebe prostog futura umesto konjunktiva prezenta. Nasuprot njima, Serianni (1989: 599) tvrdi da je uz *benché* ‘iako’, ‘mada’, ‘premda’, kao i uz ostale dopusne veznike, uvek moguća upotreba prostog futura za označavanje radnji koje su posteriorne radnji upravne rečenice, što potkrepljuje sledećim Pirandellovim primerom:¹⁰¹ „ah, ma mi congratulo lo stesso, benché forse per me ne dipenderà la

¹⁰¹ Pirandello, L. *Il giuoco delle parti*, III, 86.

perdita d'una cara compagna.“ I Samardžić (2006: 215) navodi da se, bez obzira na veznik, može upotrebiti indikativ futura, ukoliko je iskazana buduća radnja u odnosu na prezent, što ilustruje primerom iz De Maurovog rečnika „Te lo dico adesso, benché forse ci vedremo più tardi.“ I mi smo u raznim primerima s televizije i iz štampe naišli na upotrebu prostog futura u dopusnoj rečenici, a ovde navodimo samo sledeća dva:

(29) La Sicilia sarà raggiunta dal peggioramento nella giornata di oggi, sebbene sarà domani il giorno più brutto. (dnevnik TG 1)

‘Siciliju će zahvatiti pogoršanje tokom današnjeg dana, iako će najgori dan biti sutra.’

(30) Un giorno, in futuro, il petrolio finirà, sebbene continuerà a giocare un ruolo chiave nella produzione di energia per molti anni. (La Stampa 14/09/2010)

‘Jednog dana, u budućnosti, nafte više neće biti, iako će nastaviti da igra ključnu ulogu u proizvodnji energije još mnogo godina.’

Primeri koje navode Serianni (1989) i Samardžić (2006), kao i ovi naši, dokazuju da upotreba prostog futura nije potpuno isključena uz dopusne veznike s konjunktivom, kao što tvrdi Vanelli (1991). Stoji, međutim, činjenica da on ne može zameniti konjunktiv prezenta u primerima koje ona daje, kao i u drugim sličnim. S obzirom da se prost futur ipak može javiti uz dopusne veznike koji inače traže konjunktiv, mišljenja smo da dodatno treba ispitati u kojim okolnostima se on uz njih može upotrebiti. Na osnovu raznih primera koje smo analizirali, čini nam se da upotreba prostog futura nije moguća onda kada je buduća radnja isplanirana i ugovorena, kao u primerima (26)-(28), u kojima on ima sličnu funkciju kao indikativ prezenta za budućnost, a da se on može javiti u nekim drugim kontekstima koji se odnose na budućnost. Moguće je, takođe, da na upotrebu konjunktiva prezenta i prostog futura utiču donekle i akcionalna obeležja glagola. U primeru koji navodi Serianni, kao i u primeru (29) upotrebljeni su stativni glagoli, koji se, kako navodi Vanelli (1991: 629), inače ne javljaju u prezentu za budućnost,¹⁰² dok se u primeru (30) nalazi kontinuativni

¹⁰² Po pravilu, stativni glagoli se ne mogu upotrebiti u prezentu za budućnost (**Domani sono felice* ‘Sutra sam srećan’) već isključivo u prostom futuru (*Domani sarò felice* ‘Sutra ću biti srećan’). Međutim, na osnovu raznih primera koje smo analizirali, došli smo do zaključka da se ovi glagoli ipak mogu javiti i u prezentu za budućnost, ali u veoma ograničenim kontekstima. Kako ilustruju sledeći primeri, takva njihova upotreba je moguća ako je u pitanju isplanirana, ugovorena, izvesna radnja (*Domani sono libero*

glagol. Ukoliko bi se u njegovom primeru umesto prostog futura upotrebio konjunktiv prezenta *dipenda* ‘zavisi’, radnja bi se odnosila na sadašnjost. Isto tako bi se u primeru (30) konjunktiv prezenta *continui a giocare* ‘nastavlja da igra’ odnosio na sadašnjost, s tim što on ne bi ni mogao da se upotrebi jer bi bio inkompatibilan s vremenskom odredbom *per molti anni* ‘još mnogo godina’, koja upućuje na budućnost. I u primeru (29) se nalazi stativni glagol, a pritom je reč o vremenskoj prognozi, koja se ne mora nužno obistiniti, tako da je i gramatički i semantički ispravnija upotreba prostog futura. Između ostalog, Vanelli (1991: 629) takođe navodi da se za izražavanje budućnosti sa stativnim glagolima ne mogu imati dopusne rečenice u konjunktivu već samo u indikativu (futura) s veznikom *anche se* ‘iako’, ‘mada’, ‘premda’, pa se upravo postavlja pitanje zašto su uz prost futur upotrebljeni baš veznici *benché* i *sebbene* koji zahtevaju konjunktiv, a ne *anche se* koji zahteva indikativ. Kako smo već istakli, potrebno je dodatno ispitati kakve su stvarno mogućnosti upotrebe prostog futura uz dopusne veznike koji inače uvode konjunktiv i od čega one zavise.

Kao što se na osnovu prevoda vidi, odgovarajući srpski ekvivalenti datog konjunktiva prezenta jesu prezent za budućnost i futur I.

Kako smo istakli u potpoglavljima 3.4.2. i 4.1.1., za označavanje buduće radnje u vremenskoj rečenici upotrebljavaju se oblici indikativa, i to najčešće prost ili anteriorni futur, a u govornom jeziku i prezent, a ponegde i složeni perfekat. Ukoliko se, međutim, buduća radnja smatra mogućom ili neizvesnom, ona se može izraziti i konjunktivom prezenta. Ovakva upotreba konjunktiva prezenta svojstvenija je formalnom registru, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(31) Me ne andrò quando lei me lo chieda.

‘Otići ću kada ona to bude zatražila / zatraži od mene.’

(32) Non appena tu guarisca, partiremo per la montagna. (Wandruszka 1991: 458)

‘Čim budeš ozdravio / ozdraviš, ići ćemo na more.’

tutto il pomeriggio ‘Sutra sam slobodan celo popodne’) ili ako je govornik čvrsto uveren da će se radnja ostvariti, pa je predstavlja kao neminovnu, neizbežnu (*Abbiamo lasciato la porta aperta. Se le bestie entrano, è la fine* (Coris: MON 2005_07) ‘Ostavili smo otvorena vrata. Ako zveri uđu, to je kraj.’)

(33) *Lascerò l'ospedale di Bombay quando se ne presenti l'occasione (...).* (Terić 2005: 206 po A. Tabucchi, *Notturmo indiano*)

‘Napustiću bolnicu u Bombaju kad se za to bude ukazala / ukaže prilika (...).’

(34) *Aspetterò fino a che non arrivi.* (De Mauro 2000)

‘Sačekaću dok ne bude došao / ne dođe.’

Kako smo više puta istakli, upotreba konjunktiva je neophodna, ukoliko je vremenska rečenica uvedena veznikom *prima che* ‘pre nego što’.

(35) *Maria otterrà il lavoro prima che Giovanni glielo rubì.* (Giusti 1991: 726)

‘Marija će dobiti posao pre nego što joj ga Đovani bude oteo / otme.’

Odgovarajući srpski ekvivalenti konjunktiva prezenta u vremenskoj rečenici jesu futur II i perfektivni prezent.

Iako primarno značenje konjunktiva prezenta nije futursko, kao što smo do sada pokazali, u italijanskom jeziku i ovaj glagolski oblik može biti upotrebljen za označavanje budućih radnji. Međutim, ovakva njegova upotreba ostvaruje se samo u onim sintaksičko-semantičkim okolnostima o kojima je do sad bilo reči. U ostalim slučajevima upotrebljavaju se prost futur ili drugi glagolski oblici koji u datom kontekstu imaju značenje buduće radnje.

Treba, svakako, istaći da se konjunktiv prezenta javlja i u raznim drugim vrstama zavisnih rečenica u kojima njegovu upotrebu diktira određeni veznik i/ili modalno značenje same rečenice. Budući da takve upotrebe konjunktiva ne spadaju u predmet ovog istraživanja, mi ih nećemo razmatrati.

7.2. Iskazivanje budućnosti konjunktivom imperfekta u italijanskom jeziku

Konjunktiv imperfekta je ekvivalent imperfektu indikativa, a glavna razlika između njih je u glagolskom načinu. U skladu sa pravilima o slaganju vremena, on se koristi u zavisnim rečenicama da označi radnje koje su istovremene s nekom prošlom

radnjom, a ponekad i posteriorne u odnosu na nju.¹⁰³ Za označavanje posteriornosti i konjunktiv imperfekta zamenjuje kondicional prošli u službi „budućnosti u prošlosti“. Iako on najčešće označava buduću radnju koju pripada prošlosti, ponekad se ovim glagolskim oblikom mogu iskazati i buduće radnje koje su posteriorne u odnosu na trenutak govora. Takva upotreba konjunktiva imperfekta javlja se u dopunskim rečenicama, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(1) Pensavo che tornassi domani.

‘Mislio sam da se sutra vraćaš.’

(2) Non sapevo che partissero stasera.

‘Nisam znao da putuju večeras.’

(3) Ho temuto che mi restituisse i soldi fra un anno. (Vanelli 1991: 625)

‘Bojao sam se da će mi vratiti pare za godinu dana.’

(4) Speravamo che venissero oggi pomeriggio.

‘Nadali smo se da dolaze / će doći danas popodne.’

Na osnovu vremenskih odredbi vidi se da je radnja iskazana konjunktivom imperfekta smeštena posteriorno u odnosu na trenutak govora. U svim primerima umesto konjunktiva imperfekta moguće je upotrebiti kondicional prošli, ali ne i prost futur, o čemu je već bilo reči u potpoglavlju 6.1. Kako navodi Vanelli (1991: 624), dopunske rečenice u konjunktivu zahtevaju ono glagolsko vreme koje bi se upotrebilo i onda kada bi radnja zavisne rečenice pripadala istoj temporalnoj dimenziji kao i radnja upravne. Drugim rečima, kod ovih rečenica neutralisana je razlika između događaja smeštenog pre i posle trenutka govora, a relevantna je isključivo posteriornost u odnosu na vreme upravne rečenice. Pošto je u ovom slučaju vreme upravne rečenice u prošlosti, konjunktiv imperfekta je uvek zamenljiv kondicionalom prošlim, ali ne i prostim futurom jer se s ovim glagolskim oblikom radnja uvek odmerava u odnosu na trenutak govora. Još jedan razlog zbog kog se konjunktiv imperfekta ne može zameniti prostim

¹⁰³ Konjunktiv imperfekta može imati i nezavisnu upotrebu. On se koristi u optativnim rečenicama da označi želju čije je ispunjenje malo verovatno ili nemoguće: *Almeno piovesse!* ‘Kad bi barem pala kiša’.

futurum jeste taj što u većini slučajeva on označava radnje koje su kontrafaktivne, a prost futur je inkompatibilan sa ovim modalnim značenjem. Kako navodi Vanelli (1991: 626), kontrafaktivnost radnje se vidi po tome što je upravni glagol, koji najčešće iskazuje mišljenje, pretpostavku, bojazan ili nadu, u prošlom vremenu. Upravo to što su ovi glagoli upotrebljeni u nekom od prošlih vremena navodi sagovornika na zaključak da radnja koja je predmet „razmišljanja“, „bojazni“, itd. nije više aktuelna. Da ona važi i u sadašnjosti, upravni predikat bi bio u prezentu. Pošto prost futur ne može iskazivati kontrafaktivne radnje, on u ovom slučaju ne može biti zamena za konjunktiv imperfekta. Kako smo već istakli, alternativa konjunktivu imperfekta s takvim modalnim obeležjem može biti samo kondicional prošli.

Budući da srpski jezik ne poznaje slaganje vremena, odgovarajući ekvivalenti konjunktiva imperfekta isti su kao i ekvivalenti konjunktiva prezenta. To su prezent, tamo gde je njegova upotreba moguća, i futur I. Oba glagolska oblika su relativno upotrebljena.

Napomenućemo još da se konjunktiv imperfekta upotrebljava i u protazi potencijalnih pogodbenih rečenica za označavanje budućeg uslova čije je ostvarenje malo verovatno. I ovde je radnja koju on označava posteriorna u odnosu na sadašnjost, ali ona nije prava buduća radnja, već isključivo modalna radnja koja se zamišlja kao potencijalno ostvarljiva u budućnosti.

(5) Se mi offrissero un buon lavoro, accetterei subito. (Patota 2006: 302)

‘Kad bi mi ponudili dobar posao, odmah bih prihvatio.’

(6) Se lo invitassimo, verrebbe.

‘Kad bismo ga pozvali, došao bi.’

U srpskom jeziku potencijalni uslov se iskazuje potencijalom, tako da se ovaj glagolski način javlja kao odgovarajući ekvivalent italijanskom konjunktivu imperfekta.

7.3. Iskazivanje budućnosti konjunktivom perfekta u italijanskom jeziku

Konjunktiv perfekta je ekvivalent složenom perfektu indikativa. Njegova primarna funkcija jeste da iskaže radnje koje pripadaju prošlosti, a koristi se uglavnom u zavisnim rečenicama.¹⁰⁴ Međutim, u određenim kontekstima i ovaj glagolski oblik može biti upotrebljen izvan svog osnovnog vremenskog značenja da označi radnje koje pripadaju budućnosti. Ovakva njegova upotreba moguća je u dopunskim rečenicama, pod uslovom da se u njima nalazi odgovarajuća vremenska odredba koja upućuje na budućnost. Sledeći primeri ilustruju tako upotrebljen konjunktiv perfekta:

(1) Ho paura che Luigi si illuda che suo figlio in capo a un anno si sia già sposato. (Moretti & Orvieto 1984: 121)

‘Bojim se da se Luiđi zavarava da će se u roku od godinu dana njegov sin već oženiti.’

(2) Io direi che in capo a una settimana tu sia guarito. (Ibid: 119)

‘Ja bih rekao da ćeš u roku od nedelju dana ozdraviti.’

(3) Spero che tra mezz’ora abbia finito.

‘Nadam se da će za pola sata završiti.’

U ovoj upotrebi konjunktiv perfekta se ponaša slično kao i složeni perfekat s futurskim značenjem (v. 5.2.). I s jednim i s drugim glagolskim oblikom javlja se neka vrsta vremenske metafore pomoću koje se buduća radnja predstavlja kao već ostvarena. Glavna razlika između njih jeste ta što se konjunktiv perfekta uvek nalazi u zavisnoj rečenici i što iskazuje nesigurnost, sumnju, nadu i sl. u vezi sa izvršenjem buduće radnje.

Dok se konjunktiv prezenta javlja u funkciji prostog futura, konjunktiv perfekta vrši službu anteriornog futura.¹⁰⁵ On ga može zameniti i u svim gore navedenim primerima. Kao anteriorni futur, i konjunktiv perfekta stavlja naglasak na završenost

¹⁰⁴ Konjunktiv perfekta se može javiti i nezavisnoj rečenici da označi sumnju, nagađanje i sl. u vezi sa nekom prošlom radnjom: *Non è ancora tornato. Che gli sia capitato qualcosa?* ‘Još uvek se nije vratio. Da mu se nešto nije dogodilo?’

¹⁰⁵ Kako smo istakli u potpoglavljima 5.2. i 5.2.1., i složeni perfekat indikativa može vršiti službu anteriornog futura, kako u nezavisnoj rečenici, tako i u mnogim vrstama zavisnih rečenica.

radnje do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme, kao i na rezultativno stanje koje iz nje proizilazi. Tako se u primeru (1) implicira da se Luiđi zavarava da će za godinu dana njegov sin „biti oženjen“, u primeru (2) da će za nedelju dana sagovornik „biti zdrav“, a u primeru (3) da se govornik nada da će za pola sata neko „biti gotov“ odnosno da će to što radi „biti gotovo, završeno“. Ukoliko bi se umesto konjunktiva perfekta upotrebio konjunktiv prezenta ili prost futur naglasak bi bio samo na budućoj radnji, a ne i na njenom rezultatu.

Odgovarajući srpski ekvivalent datog konjunktiva perfekta jeste futur I.

Konjunktiv perfekta može označiti buduće radnje i u vremenskoj rečenici. Takva njegova upotreba nije naročito učestala, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(4) Gli parlerò solo dopo che mi abbia chiesto scusa. (Patota 2006: 281)

‘Razgovaraću s njim tek nakon što mi se bude izvinio / izvini.’

(5) Una volta che sia partito, chi se ne ricorderà più. (Sabatini & Coletti 2006)

‘Kada bude otišao / ode, ko će ga se više sećati.’

(6) Aspetterete qui finché essi non siano tornati. (Garigliano 2007: 807)

‘Sačekaćete ovde dok se oni ne budu vratili / ne vrate.’

Kao konjunktiv prezenta, i konjunktiv perfekta označava buduće radnje čije se izvršenje smatra mogućim i neizvesnim. Jedina razlika između njih jeste u tome što konjunktiv perfekta ima i rezultativno značenje. U ovom tipu vremenske rečenice on je upotrebljen umesto anteriornog futura i prostog futura. Za razliku od ova dva vremena, koja samim tim što pripadaju indikativu upućuju na radnje koje se smatraju realnim i izvesnim, u onoj meri u kojoj buduće radnje to mogu biti, s konjunktivom perfekta se izražava veća doza neizvesnosti u vezi sa njenim izvršenjem.

S obzirom da je u pitanju vremenska rečenica odgovarajući srpski ekvivalenti konjunktiva perfekta jesu futur II i perfektivni prezent.

7.4. Zaključak

Iako je osnovna upotreba konjunktiva modalna, u određenim sintaksičko-semantičkim okolnostima i ovaj glagolski način može imati funkciju iskazivanja budućih radnji. Od svih vremena konjunktiva najčešće prezent ima značenje budućnosti, a kao što smo videli, pod određenim uslovima, i imperfekat i perfekat. Kao markeri za buduću radnju oni se mogu javiti samo u zavisnim rečenicama, i to određenih vrsta. Iako se u ovom poglavlju nismo bavili različitim modalnim upotrebama konjunktiva, na nekoliko mesta smo napomenuli da i modalne radnje koje označava mogu biti imati buduću vremensku perspektivu, što ukazuje i na kompleksnu vezu između semantičke kategorije budućnosti i modalnosti.

Srpski jezik nema konjunktiv kao posebnu morfološku kategoriju, ali poseduje druga jezička sredstva za prenošenje njegovih semantičkih vrednosti, pri čemu primarnu ulogu imaju pojedina glagolska vremena, kao i glagolski načini. U skladu sa ovim istraživanjem pažnja je bila posvećena samo futurskoj upotrebi konjunktiva, a njegove odgovarajuće srpske ekvivalente predstavljaju futur I, prezent, a u vremenskoj rečenici i futur II.

8. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI NELIČNIM GLAGOLSKIM OBLICIMA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Kao što je poznato, nelični glagolski oblici su oni oblici koji ne poseduju kategoriju lica. U italijanskom jeziku to su: infinitiv (sadašnji i prošli), gerund (sadašnji i prošli)¹⁰⁶ i participi (sadašnji i prošli), a u srpskom: infinitiv, glagolski prilozi (sadašnji i prošli) i glagolski pridevi (radni i trpni). Infinitiv, gerund i glagolski prilozi su nepromenljivi, dok su participi i glagolski pridevi promenljivi. Izuzev italijanskog participa prezenta, koji poseduje samo oznake za broj, ostali promenljivi oblici imaju i oznake za broj i oznake za rod. U oba jezika uslov za upotrebu neličnih glagolskih oblika jeste da njihov subjekat bude istovetan sa subjektom upravnom glagola.

Na samom početku treba istaći da nelični glagolski oblici imaju različit tretman u gramatičkoj tradiciji italijanskog i srpskog jezika. U italijanskom jeziku, oni se posmatraju kao glagolski oblici koji mogu sami da konstituišu zavisnu rečenicu. Rečenica čiji je predikat nelični glagolski oblik naziva se implicitnom, dok se rečenica s predikatom u ličnom glagolskom obliku naziva eksplicitnom. Nasuprot tome, u srbistici vlada mišljenje da svaka rečenica mora imati predikat u ličnom glagolskom obliku. Smatra se da nelični glagolski oblici imaju funkciju kondenzatora rečeničnog sadržaja i da, kako navodi Ružić (2005: 548), „svi oni predstavljaju nerečenične predikacije, odnosno neposredne transforme odgovarajućih semantičkih ekvivalentnih rečeničnih predikacija.“ Dakle, za razliku od italijanskog jezika, u srpskom se rečenica s neličnim glagolskim oblikom ne posmatra kao posebna zavisna rečenica već kao deo proste rečenice.

U određenim sintaksičkom-semantičkim okolnostima i nelični glagolski oblici mogu označavati buduće radnje. U italijanskom jeziku referencu na budućnost mogu imati infinitiv (sadašnji i prošli), oba gerunda i particip prošli, a u srpskom glagolski prilozi i, izuzetno retko, infinitiv.

¹⁰⁶ Pored ovih naziva u upotrebi su i termini *prost* i *složen infinitiv*, *prost* i *složen gerund*. Ovi termini upućuju na njihov morfološki oblik.

8.1. Iskazivanje budućnosti infinitivom u italijanskom i srpskom jeziku

Poznato je da je infinitiv nelični glagolski oblik koji samo služi da imenuje glagolsku radnju, stanje ili zbivanje. Pored toga, i u italijanskom i u srpskom jeziku on ima određene sintaksičke funkcije, koje se samo delimično poklapaju jer su mogućnosti upotrebe infinitiva u italijanskom jeziku dosta veće nego u srpskom.

Italijanski infinitiv može biti samostalno upotrebljen, u pojedinim vrstama nezavisnih rečenica, a ostvaruje se, pre svega, u velikom broju zavisnih rečenica, i to obično kada je subjekat upravne i zavisne rečenice istovetan.¹⁰⁷ Za razliku od njega, srpski infinitiv ima dosta suženiji domen upotrebe i kao nezavisni predikat i kao dopuna određenim glagolima i izrazima. Uslov za njegovu upotrebu je takođe istovetnost subjekata,¹⁰⁸ a kako se u literaturi navodi (Ivić 1972, Stevanović 1974, Tanasić 2005, Klikovac 2010, Piper & Klajn 2013), on može da vrši sledeće sintaksičke funkcije: a) funkciju predikata u rečenici, b) funkciju dopune pojedinim glagolima, kada alternira s zavisnom izričnom rečenicom, c) funkciju dopune glagolima kretanja, kada alternira s namernom rečenicom i d) funkciju subjekta rečenice.¹⁰⁹

Pored navedenih sintaksičkih funkcija i jedan i drugi infinitiv mogu biti dopuna modalnim i faznim glagolima s kojima čine jedinstven složeni predikat. U srpskom jeziku infinitiv uz ove glagole može alternirati s konstrukcijom *da* + prezent.¹¹⁰ Ona je uobičajenija uz fazne glagole, dok u predikatima s modalnim glagolima prednost treba dati infinitivu. Međutim, kako navode Tanasić (2005: 325) i Piper & Klajn (2013), izbor između infinitiva i *da*-konstrukcije zavisi ne samo od modalnog glagola nego i od njegovog sintaksičkog okruženja.

¹⁰⁷ Od ovog pravila postoje pojedini izuzeci. O njima v. u gramatikama navedenim u spisku literature.

¹⁰⁸ I u srpskom jeziku postoje izuzeci od ovog pravila, ali se oni retko ostvaruju. O tome v. Ivić (1972), Stevanović (1974), Tanasić (2005), Klikovac (2010.)

¹⁰⁹ Srpski infinitiv se uvek direktno nadovezuje na upravni glagol, dok se italijanski infinitiv, u zavisnosti od vrste rečenice, može nadovezivati direktno, ili s predlozima, najčešće *di* i *a*, a mogu ga uvoditi i različiti veznici i veznički izrazi. Pored toga, oba infinitiva se mogu nadovezivati na imenice, prideve i različite priloške izraze.

¹¹⁰ *Da*-konstrukcija je dopunski deo složenog predikata u čijem su sastavu semantički i sintaksički nepotpuni glagoli i ne predstavlja zaseban predikat odnosno rečenicu, što posebno ističu Tanasić (2005) i Piper & Klajn (2013). Kako navode „u onoj meri u kojoj ne postoji apsolutno određena granica između semantički i sintaksički nepotpunih glagola i ostalih glagola, granica između *da*-konstrukcija i dopunskih klauza s veznikom *da* može biti nedovoljno određena pa i sporna“ (Tanasić 2005: 324, Piper & Klajn 2013: 286). Slično napomenu daju i Stanojčić & Popović (1989: 314).

Kao što je poznato, upotreba infinitiva nije mnogo rasprostranjena u srpskom jeziku. Umesto njega uobičajenija je *da*-konstrukcija, odnosno zavisna rečenica s veznikom *da*. *Da* + prezent je svojstveniji istočnom delu štokavskog govornog područja, dok je infinitiv učestaliji u zapadnom. Takođe je poznato da upotreba *da*-konstrukcije, umesto infinitiva, predstavlja pojavu koja je inače karakteristična za balkanske jezike.

Za razliku od srpskog infinitiva, italijanski infinitiv ima dva vremena: sadašnje i prošlo. Infinitiv sadašnji najčešće označava radnju koja je istovremena s radnjom upravne rečenice, dok infinitiv prošli označava radnju koja joj prethodi. U pojedinim slučajevima i infinitiv (prvenstveno sadašnji) može da upućuje na radnje koje su smeštene u budućnosti. Takva njegova upotreba je dosta ograničena i javlja se samo u određenim sintaksičko-semantičkim okolnostima, o kojima će ovde biti reči.

Za označavanje budućih radnji posle glagola govorenja obično se upotrebljava prost futur. Međutim, uz pojedine *verba dicendi*, ponekad i infinitiv s predlogom *di* može imati referencu na budućnost. Sledeći primeri ilustruju takvu njegovu upotrebu:

(1) Ha promesso di partire domani.¹¹¹

‘Obećao je da će otputovati / otputovati sutra.’

(2) Minaccia di uccidere tutti.

‘Preti da će sve pobiti.’

(3) Giura di non dire niente a nessuno!

‘Zakuni se da nikom ništa nećeš reći!’

(4) L’azienda deve essere data a chi garantisce di continuare la produzione. (Coris: STAMPAQuotidiani)

¹¹¹ Kako Skytte, Salvi & Manzini (1991: 486), uz glagole *promettere* ‘obećati’ i *minacciare* ‘pretiti’ infinitiv uvek ima futursku vrednost. Za razliku od ostalih glagola govorenja, ova dva glagola ne mogu imati dopunu u vidu složenog infinitiva ili nekog od prošlih vremena (**Promette di essere tornato / che è tornato* *‘Obećava da se vratio’ ≠ *Dice di essere tornato / che è tornato* ‘Kaže da se vratio’). Isto to važi i za srpski jezik, što je već konstatovala M. Ivić (1970: 44) navodeći da „postoje evidentni dokazi da semantika upravnog glagola dobija odlučujući značaj pri uspostavljanju vremenskih oznaka u okviru zavisne rečenice: uz *obećati* i *pretiti*, na primer, ne može se nikako ostvariti prošlo vreme u zavisnoj strukturi.“

‘Preduzeće treba dati onome ko garantuje da će nastaviti proizvodnju.’

U svim navedenim primerima, kao i njima sličnim, implicitna rečenica sa infinitivom može se prebaciti u eksplicitni oblik s prostim futurom.

Kao što je poznato, srpski infinitiv se, po pravilu, ne može upotrebiti uz glagole govorenja. Odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog infinitiva jeste futur I. Infinitiv se jedino može javiti uz glagol *obecati*, kao u primeru (1), ali je takva njegova upotreba retkost u savremenom srpskom jeziku.

U pojedinim slučajevima italijanski infinitiv može imati vrednost budućeg vremena i uz glagole mišljenja. I uz ove glagole se umesto infinitiva može upotrebiti prost futur.

(5) (...) penso di non farcela. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘ (...) mislim da neću uspeti.’

(6) Ho studiato tanto che sono sicuro di superare l’esame. (Andorno 2003: 120)

‘Toliko sam učio da sam siguran da ću položiti ispit.’

(7) Non so se sarò possibile, sono in riunione e non credo di fare in tempo... (Coris: MON 2001_04)

‘Ne znam da li će biti moguće, na sastanku sam i ne verujem da ću stići...’

(8) Che debbo fare? Ogni mattina dubito di arrivare alla fine della giornata. Non dormo più... (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘Šta da radim? Svakog jutra sumnjam da ću izdržati do kraja dana. Ne spavam više...’

(9) Non ci illudiamo di riuscire a presentare il progetto entro il 23 marzo (...). (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘Ne zavaravamo se da ćemo uspeti da predamo projekat do 23. marta (...).’

Za obeležavanje buduće radnje posle glagola mišljenja u srpskom jeziku se upotrebljava futur I, tako da ovaj glagolski oblik predstavlja odgovarajući ekvivalent datog italijanskog infinitiva.

Kao marker za buduću radnju, italijanski infinitiv se može javiti i uz glagole koji označavaju nadu, strah, bojazan. I uz ove glagole implicitna rečenica sa infinitivom može se zameniti eksplicitnom s predikatom u prostom futuru.

(10) (...) spero di convincerlo. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘(...) nadam se da ću ga ubediti.’

(11) Ho un cane che scappa spesse volte da casa e ho paura di perderlo. (Coris: EPHEMIstruzioni)

‘Imam psa koji često beži od kuće i bojim se da ću ga izgubiti / da ga ne izgubim.’

(12) (...) temo di non riuscire a trattenermi. (Coris: STAMPAQuotidiani)

‘(...) bojim se da neću uspeti da se suzdržim.’

Odgovarajući srpski ekvivalent datog infinitiva jeste futur I. Uz glagole koji označavaju strah, bojazan i sl., kao sinonim futuru I ponegde se javlja odrični oblik perfektivnog prezenta, o čemu je već bilo reči u potpoglavlju 7.1.

Infinitiv se u italijanskom jeziku javlja kao dopuna i određenoj grupi glagola i izraza čije značenje implicira usmerenost radnje ka budućnosti. U pitanju su glagoli i izrazi koji označavaju nameru, plan, odluku i spremnost da se radnja izvrši, poput: *intendere* ‘nameravati’, *avere l'intenzione* ‘imati nameru’, *avere in mente* ‘imati na umu’, ‘nameravati’, *progettare* ‘planirati’, *pensare* ‘misliti’, *contare* ‘računati’, *decidere* ‘odlučiti’, *risolversi* ‘rešiti’ *essere pronto* ‘biti spreman’, *essere disposto* ‘biti spreman’,¹¹² i sl. I u srpskom jeziku većina navedenih glagola, kao i njima slični, mogu imati dopunu u vidu infinitiva, mada je umesto njega uobičajenija dopunska rečenica s *da* + prezent.¹¹³

¹¹² Da semantika ovih glagola upućuje na budućnost, potvrđuje i činjenica da se uz njih ni u italijanskom ni u srpskom jeziku ne može javiti dopunska rečenica s nekim prošlim glagolskim oblikom (**Intendo essere partito* *‘Nameravam da sam otputovao’).

¹¹³ Pored uobičajenih sredstava za obeležavanje budućnosti u srpskom jeziku, K. Milošević (1982) navodi i upotrebu prezenta odnosno infinitiva uz ovu klasu glagola, a spominje ih i Kalodera (1971) kao strukture

(13) Intendo partire tra due settimane.

‘Nameravam da otputujem / otputovati za dve nedelje.’

(14) Progetta di lasciare il partito.

‘Planira da napusti / napustiti partiju.’

(15) Penso di sposarmi. (MON 2001_04)

‘Nameravam da se ženim / se ženiti.’

(16) Conto di arrivare per le otto.

‘Računam da stignem do osam.’

(17) Mi aspetto di vincere.

‘Očekujem da pobedim / da ću pobediti.’

(18) Ho deciso di partire venerdì prossimo.

‘Odlučio sam da otputujem / otputovati sledećeg petka.’

(19) Sono disposto ad aiutarti.

‘Spreman sam da ti pomognem / ti pomoći.’

Budući da većina ovih glagola zahteva isti subjekat u upravnoj i zavisnoj rečenici,¹¹⁴ u italijanskom jeziku, oni ne mogu uvoditi eksplicitnu rečenicu sa ličnim

s referencom na budućnost. U svom radu o upotrebi prezenta u zavisnoj rečenici s veznikom *da*, M. Ivić (1970) je ponudila spisak glagola čije značenje signalizira da radnja dopune tek treba da se realizuje. Prema njoj, semantika ovih glagola, u dubinskoj strukturi rečenice, implicira uspostavljanje informacije koju označava terminom *ekspektivnost*. Pored nekih od gore navedenih glagola, ona u ovu grupu svrstava i modalne glagole, kao i neke druge glagole i izraze (*ustezati se, običavati, biti dostojan, biti kompetentan*) koje izostavljamo jer se njihovo značenje razlikuje od značenja ostalih glagola i izraza kojima se ovde bavimo. Što se modalnih glagola tiče, oni su posebno obrađeni u poglavlju 11.

¹¹⁴ Izuzetak od navedenih glagola su glagoli *aspettarsi* ‘očekivati’, *decidere* ‘odlučiti’ i *contare* ‘računati’ jer s njima subjekat upravne i zavisne ne mora uvek biti isti (*Mi aspetto che venga* ‘Očekujem da dođe / će doći’, *Ha deciso che torniamo domani* ‘Odlučio je da se vratimo sutra’, *Contavo che sarei rimasto qualche giorno di più* ‘Računao sam da ćeš ostati koji dan duže. Isto to važi i za glagol *pensare* ‘misliti’, ali u tom slučaju on nije glagol namere, već glagol mišljenja (*Penso che torneranno presto* ‘Mislim da će se uskoro vratiti.’).

glagolskim oblikom. Među navedenim glagolima, ona se može javiti jedino uz glagol *decidere* ‘odlučiti’, tako da bi primer (18) mogao da glasi i *Ho deciso che partirò venerdì prossimo* ‘Odlučio sam da otputujem sledećeg petka’. Eksplicitna varijanta dopunske rečenice uvedene glagolom *decidere* ‘odlučiti’, sa istim subjektom u upravnoj i zavisnoj, dosta je rasprostranjena u govornom jeziku, a neretko se ostvaruje i u pisanom, o čemu svedoče i mnogi primeri iz korpusa *Coris*.

Kako smo već napomenuli, i u ovom slučaju srpski infinitiv može alternirati sa dopunskom rečenicom (*da* + prezent), koja je svakako uobičajenija. Iako je radnja dopune posteriorna u odnosu na glavnu radnju, u većini primera, prezent odnosno infinitiv ne mogu biti zamenjeni futurom I jer, u suštini, nije reč o pravoj budućoj radnji već o radnji čije je ostvarenje samo usmereno ka budućnosti. Izuzetak u tom pogledu je primer (17) u kome mogu biti upotrebljeni i perfektivni prezent i futur I.

I uz glagole naredbe, molbe i sl. italijanski infinitiv može imati u sebi nijansu budućeg vremena, što navode i Skytte, Salvi & Manzini (1991: 488).

(20) Ci ordina di restare a casa stasera.

‘Naređuje nam da večeras ostanemo kod kuće.’

(21) Ti prego di tornare alle nove.

‘Molim te da se vratiš u devet.’

Umesto infinitiva moguće je upotrebiti i konjunktiv, o čemu je već bilo reči u potpoglavlju 7.1. Kako smo i tamo naveli, radnja dopunske rečenice s infinitivom odnosno konjunktivom nije prava buduća radnja već modalna radnja čije je eventualna realizacija namenjena u budućnosti.

Italijanski infinitiv se upotrebljava i u vremenskoj rečenici čija je radnja posteriorna u odnosu na radnju upravne. U ovoj vrsti vremenske rečenice infinitiv je uveden veznikom *prima di* ‘pre nego što’ koji je semantički obeležen, te samim svojim značenjem ukazuje na vremenski odnos dveju radnji. Ukoliko je u predikatu upravne rečenice prost futur ili neki drugi glagolski oblik čija je radnja smeštena u budućnosti i zavisna radnja označena infinitivom odnosi se na budućnost. Ovakvu upotrebu infinitiva ilustruju sledeći primeri:

(22) Chiamami, prima di uscire!

‘Zovi me, pre nego što budeš izašao / izadeš!’

(23) Verranno a trovarci prima di partire.

‘Posetiće nas pre nego što budu otputovali / otputuju!’

Uz veznik *prima di* ‘pre nego što’ može se javiti i infinitiv prošli, mada dosta ređe.

(24) Riusciremo a fermarci prima di aver distrutto ogni cosa?

‘Hoćemo li uspeti da se zaustavimo pre nego što sve budemo uništili / uništimo?’

Infinitiv može poprimiti futursku vrednost i u vremenskim rečenicama sa značenjem terminativnosti.

(25) Ci batteremo fino a raggiungere il risultato.

‘Borićemo se dok ne budemo postigli / ne postignemo rezultat.’

Ovakva vrsta vremenske rečenice češće ima eksplicitni oblik, naročito kada je u pitanju buduća radnja.

U vremenskoj rečenici čija radnja je anteriorna u odnosu na radnju upravne javlja se infinitiv prošli, ali samo uz veznik *dopo* ‘nakon što’, ‘pošto’. Ukoliko je u predikatu upravne rečenice prost futur ili neki drugi glagolski oblik sa značenjem buduće radnje i zavisna radnja označena infinitivom prošlim odnosi se na budućnost.

(26) Dopo essere tornato a casa, telefonerò a Paolo.

‘Nakon što se budem vratio / vratim kući, telefoniraću Paolu.’

(27) Dopo aver lavato l’automobile, poterò le rose. (Sensini 1997: 494)

‘Nakon što budem oprao / operem auto, potkresaću ruže.’

Bez obzira na identičnost subjekta u upravnoj i zavisnoj rečenici, ova vrsta vremenske rečenice se često ostvaruje i u eksplicitnom obliku s veznikom *dopo che* ‘nakon što’, ‘pošto’ i, najčešće, složenim glagolskim vremenom. Kada se radnja vremenske rečenice odnosi na budućnost upotrebljavaju se anteriorni futur ili složeni perfekat. Kao i infinitiv prošli, anteriorni futur je svojstveniji pisanom jeziku i formalnom registru, dok je složeni perfekat karakterističan za govorni jezik.

Pošto je u pitanju vremenska rečenica, odgovarajući srpski ekvivalenti datog italijanskog infinitiva jesu futur II i perfektivni prezent.

U italijanskom jeziku i protaza pogodbenih rečenica može imati implicitnu strukturu s infinitivom i veznikom *a*. U sledećim primerima infinitiv u protazi iskazuje realan budući uslov:

(28) Mi farai un gran piacere ad aiutarmi.

‘Učinićeš mi veliku uslugu ako mi budeš pomogao / pomogneš.’

(29) A dargli retta, farai una brutta fine.

‘Ako ga budeš poslušao / poslušaoš, loše ćeš završiti.’

Odgovarajući srpski ekvivalenti ovako upotrebljenog italijanskog infinitiva jesu futur II i perfektivni prezent.

Kako smo u ovom odeljku videli, u italijanskom jeziku i infinitiv može biti upotrebljen u funkciji označavanja buduće radnje. Njegova futurska upotreba je, ipak, dosta ograničena i ona se može ostvariti samo u onim sintaksičko-semantičkim okolnostima o kojima je ovde bilo reči. Za razliku od njega, srpski infinitiv nema pravo futursko značenje. On može označavati radnje koje su posteriorne trenutku govora, kada se javi kao dopuna pojedinim glagolima čije značenje upućuje na budućnost, s tim što u tom slučaju modalno značenje uglavnom dominira nad vremenskim.

8.2. Iskazivanje budućnosti gerundom u italijanskom i glagolskim priložima u srpskom jeziku

Italijanski gerund je nelični glagolski oblik koji ima dva vremena: sadašnje i prošlo. I srpski jezik ima oblike gerunda u vidu glagolskog priloga sadašnjeg i glagolskog priloga prošlog.

Vremensko značenje gerunda i glagolskih priloga uvek je relativno. Gerund sadašnji i glagolski prilog sadašnji označavaju radnju koja je istovremena s glavnom radnjom, a gerund prošli i glagolski prilog prošli radnju koja joj prethodi. Glavna radnja može biti u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti.¹¹⁵ Po pravilu, gerund i glagolski prilozi imaju isti subjekat kao i predikat upravne rečenice. U italijanskom jeziku postoji, međutim, i *apsolutni gerund*, koji ima sopstveni subjekat, a ponekad subjekat može biti i „opšti“ (u bezličnim rečenicama), u smislu „ma ko, bilo ko, čovek uopšte“.¹¹⁶ Takav je slučaj i u srpskom jeziku. Pored toga, u srpskom jeziku subjekat rečenice može biti i logički.

Kako smo na početku ovog poglavlja istakli, kao i ostali nelični glagolski oblici, gerund i glagolski prilozi, imaju različit tretman u gramatičkoj tradiciji italijanskog odnosno srpskog jezika. Italijanski gerund se tradicionalno posmatra u okviru sintakse složene rečenice, kao predikat implicitnih rečenica (vremenske, načinske, uzročne, pogodbene i dopusne), dok se srpski glagolski prilozi tradicionalno posmatraju u okviru proste rečenice kao odredbe predikata, tj. jedinice s priloškom vrednošću koje određuju vreme, način, uzrok, uslov i dopuštanje vršenja glavne radnje.

Ukoliko je glavna radnja u budućnosti,¹¹⁷ i radnja označena gerundom odnosno glagolskim priložima može se odnositi na budućnost. Međutim, moramo napomenuti da

¹¹⁵ Dok glagolski prilog sadašnji označava isključivo istovremenu radnju, gerund sadašnji, u nekim slučajevima, može da označi radnju koja je anteriorna u odnosu na glavnu radnju (*Scorgendo questo, il marito aveva voluto astenersi* (...)) (Moretti & Orvieto 1980: 180 po Bacchelli: Una passione coniugale, 12) 'Primitivši to, muž je hteo da se suzdrži (...)', kao i radnju koja je posteriorna u odnosu na nju (*È uscito sbattendo la porta* 'Izašao je zalupivši vratima'. Kao što se na osnovu prevoda vidi, srpski ekvivalent gerunda sadašnjeg je glagolski prilog prošli. Nasuprot gerundu prošlom, koji uvek označava anteriornu radnju, u nekim slučajevima, glagolski prilog prošli, upravo kao gerund sadašnji, može da označi istovremenost s radnjom predikata u ličnom glagolskom obliku (*Sedi oslonivši se laktovima na sto* (Piper & Klajn 2013: 162) 'Sta seduto con i gomiti appoggiati sul tavolo') ili posteriornost u odnosu na nju (*Izašla je zalupivši vratima* (Ibid) 'È uscita sbattendo la porta').

¹¹⁶ Npr. *Andando verso nord si arriva a Crotona* 'Iduci ka severu stiže se u Krotone.' – *Quando si va verso nord* (...) 'Kad se ide / kad čovek ide ka severu (...)'

¹¹⁷ To ne mora uvek biti slučaj, kao što ilustruje sledeći primeri s gerundom: a) *Pur avendo uno stipendio alto, non potrà mai comprare quella macchina* 'Iako ima veliku platu, nikada neće moći da kupi taj auto',

smo i u korpusima i u literaturi naišli na veoma mali broj primera u kojima su gerund i glagolski prilozi upotrebljeni za iskazivanje istovremenih ili anteriornih budućih radnji. U većini primera oni označavaju radnju koja se odnosi na prošlost ili na sadašnjost. U ovom odeljku ilustrovaćemo ukratko gerund i glagolske priloge u funkciji označavanja istovremenih i anteriornih budućih radnji, bez zalaženja u dublju analizu ovih glagolskih oblika i u sve moguće načine njihovog prevođenja na jedan ili drugi jezik jer bi njihova sintaksičko-semantička svojstva, kao i njihovi kontrastivni odnosi mogli da budu tema posebnog istraživanja.

Sledeći primeri (izuzev (6) i (8)) ilustruju gerund sadašnji i glagolski prilog sadašnji u funkciji označavanja istovremenih budućih radnji:

(1) Gasparri smentirà, ridendo: “Qualcuno mi ha visto? Io sono a Marettimo.” (Coris: MON 2005_07)

‘Gaspari će demantovati, smejući se: „Neko me je video? Ja sam u Maretimu.’

(2) Entreremo a Sian cantando un inno. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Ući ćemo u Sian pevajući himnu.’

(3) Mi inzupperò parecchio tornando al Casale. (Moretti & Orvieto 1980: 181 po Silone, I: Una manciata di more, 220)

‘Prilično ću se pokvasiti vraćajući se u Kazale.’

(4) Passeggiando per la città, guarderò le vetrine dei negozi.

‘Šetajući gradom, razgledaću izloge.’

(5) Facendo questa dieta, perderai cinque chili in un mese.

‘Držeći ovu dijetu, izgubićeš pet kila za mesec dana.’

(6) Salendo sulla torre, potrai vedere anche il mare. (Lonzi 1991: 575)

‘Ako se budeš popeo / popneš na kulu, moći ćeš da vidiš i more.’

b) Avendo già speso tutti i soldi, non potrai far fronte ad altre spese (Terić 2005: 105) ‘Pošto si već potrošio sav novac, nećeš moći da snosiš druge troškove.’ U oba primera glavna radnja se odnosi na budućnost, dok se zavisna u primeru (a) odnosi na sadašnjost, a u primeru (b) na prošlost.

(7) Non sapendo cosa rispondere, cercherà di cambiare discorso.

‘Ne znajući šta da odgovori, pokušaće da promeni temu.’

(8) Pur brontolando o facendo la voce grossa, non ti negheranno il permesso di espatrio con la tua bambina.¹¹⁸

‘Iako će gundati ili povisiti ton, neće ti uskratiti dozvolu za iseljenje sa tvojom devojčicom.’

Pored označavanja istovremene buduće radnje, u primerima (1) i (2), gerund i glagolski prilog sadašnji označavaju i način vršenja radnje. I jedan i drugi bi mogli da se zamene nezavisnom rečenicom: (1) (...) *e riderà* ‘i smejaće se’, (2) (...) *e canteremo* ‘i pevaćemo’. U primerima (3) i (4) oni imaju vremensko značenje i mogli bi da se transformišu u vremensku rečenicu s prostim futurom u italijanskom, odnosno futurom II u srpskom: (3) (...) *mentre tornerò* ‘dok se budem vraćao’, *mentre passeggerò* ‘dok budem šetao’. Odgovarajući srpski ekvivalent gerunda u primeru (3) mogla bi da bude i predložka sintagma ‘na povratku’. U primerima (5) i (6) gerund ima funkciju pogodbene rečenice. Njegov odgovarajući srpski ekvivalent u primeru (5) jeste glagolski prilog sadašnji, a u primeru (6) pogodbeni rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom. I u primeru (5), umesto glagolskog priloga sadašnjeg, može se upotrebiti pogodbeni rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom: ‘Ako budeš držao / držiš dijete (...)’ Isto tako se i obe pogodbene rečenice s gerundom mogu prebaciti u eksplicitne: (5) *Se fai / farai questa dieta (...)*, (6) *Se sali / salirai sulla torre (...)*. U primeru (7) gerund sadašnji i glagolski prilog sadašnji imaju uzročno značenje koje se može parafrazirati sa *Siccome non saprà (...)* ‘Pošto neće znati (...)’. Primer (8) ilustruje gerund sadašnji (s dodatkom veznika *pur(e)* ‘iako’) u dopusnoj rečenici. Odgovarajući srpski ekvivalent datog gerunda jeste dopusna rečenica s futurom I.

I glagolski prilog sadašnji može imati dopusnu vrednost:

¹¹⁸ Primer je preuzet sa sajta <http://www.sos-affido.it/forums/comments.php?DiscussionID=1495>.

(9) Ni učeći nećeš lako položiti ispite, a kamoli ne učeći. (Stanojčić & Popović 1989: 403)

‘Neanche studiando riuscirai a sperare facilmente gli esami, figuriamoci non studiando / se non studi.’

Njegovo značenje u datom primeru je dopusno-hipotetičko i ono se može parafrazirati sa „I ako učiš, nećeš lako položiti ispite, a kamoli ako ne učiš“. Odgovarajući italijanski ekvivalent datog glagolskog priloga sadašnjeg jeste gerund sadašnji. U drugom delu rečenice, pored gerunda sadašnjeg, odgovarajući ekvivalent može biti i pogodbeno rečenica s prezentom.

Gerund prošli i glagolski prilog prošli imaju dosta ređu učestalost upotrebe od gerunda sadašnjeg i glagolskog priloga sadašnjeg. Po pravilu, gerund prošli se upotrebljava u vremenskoj, uzročnoj i dopusnoj rečenici (uz veznik *pur(e)* ‘iako’), a može se javiti i u hipotetičkoj i modalno-hipotetičkoj rečenici, s tim što je takva njegova upotreba veoma retka.¹¹⁹ I glagolski prilog prošli najčešće ima vremensko i uzročno značenje, i, dosta ređe, dopusno, uslovno i načinsko.

Kako smo već napomenuli, gerund prošli i glagolski prilog prošli označavaju anteriornost u sve tri vremenske sfere. Piper & Klajn (2013: 162) navode da glagolski prilog prošli najređe označava anteriornost u budućnosti, što je slučaj i sa italijanskim gerundom prošlom.

U narednim primerima ilustrovana je upotreba gerunda prošlog u funkciji označavanja anteriorne buduće radnje:

(8) Avendo finito gli studi, ritornerà nel suo paese.¹²⁰

‘Kad bude završio studije/ završi studije / završivši studije / po završetku studija, vratiće se u svoju zemlju.’

(9) Essendo, a quell’ora già uscito, non lo troveremo. (Moretti & Orvieto 1980: 203)

‘Pošto će do tada već izaći, nećemo ga naći.’

¹¹⁹ Moretti & Orvieto (1980: 206) i Garigliano (2011: 831) daju nekoliko primera upotrebe gerunda prošlog u hipotetičkoj i modalno-hipotetičkoj rečenici koja je obavezno uvedena veznicima *come* ‘kao da’ ili *quasi* ‘kao da’. U svim primerima radnja označena gerundom odnosi se na prošlost.

¹²⁰ Ovaj primer je preuzet sa sajta <http://www.zanichellibenvenuti.it/wordpress/?p=4747>.

U primeru (8) gerund je upotrebljen u implicitnoj vremenskoj rečenici. Umesto njega mogli bi da se upotrebe i infinitiv prošli uz veznik *dopo* ‘nakon što’, ‘pošto’: *Dopo aver finito gli studi, (...)* ‘Nakon što bude završio / završi studije, (...)’ ili particip prošli: *Finiti gli studi, (...)* ‘Završivši studije. Implicitna vremenska rečenica s gerundom, kao i s infinitivom prošlim i participom prošlim može se transformisati u eksplicitnu s anteriornim futurom: *Dopo che avrà finito gli studi, (...)* ‘Nakon što bude završio / završi studije, (...)’ Srpski ekvivalenti gerunda u primeru (8) jesu vremenska rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom, kao i glagolski prilog prošli, koji se u takvoj upotrebi retko ostvaruje. Značenje gerunda prošlog može se na srpski jezik transponovati i predložkom sintagmom ‘po završetku studija’.

U primeru (9) nalazi se apsolutni gerund u uzročnoj rečenici čija bi eksplicitna varijanta bila: *Poiché a quell’ora sarà già uscito* ‘Pošto će do tada već izaći, nećemo ga naći.’ Gerund je upotrebljen uz punktualnu vremensku odredbu *a quell’ora* ‘u to vreme’ i on, kao i anteriorni futur u eksplicitnoj rečenici, pored značenja anteriornosti ima i rezultativno značenje, u smislu „pošto u to vreme on *neće biti tu*, nećemo ga naći“. Njegov odgovarajući srpski ekvivalent jeste gore navedena uzročna rečenica s futurom I. Kako bi se označilo da je radnja iskazana futurom I anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju, umesto uobičajenog ekvivalenta ‘u to vreme’, mora se upotrebiti vremenska odredba ‘do tada’, o čemu je već bilo reči u potpoglavlju 4.1.3.

U našem korpusu nije potvrđen nijedan primer s gerundom prošlim u uzročnoj rečenici čiji se subjekat poklapa sa subjektom upravne, a isto tako ni primeri upotrebe glagolskog priloga prošlog s uzročnim značenjem, a u funkciji označavanja anteriornih budućih radnji. U svakom iskonstruisanom primeru gerund prošli ima prevashodno vremensko značenje, dok se kod glagolskog priloga prošlog eventualno uzročno značenje uglavnom prepliće sa vremenskim, a ponegde i hipotetičkim,¹²¹ ili takav primer, jednostavno rečeno, „loše zvuči“, pa je diskutabilan.

(10) Otići će ne rekavši ni reč.

‘Se ne andrà senza dire una parola.’

¹²¹ Tako nešto i nije neobično budući da se u mnogim jezicima uzročno značenje može preplitati sa vremenskim ili hipotetičkim. U lingvistici je sasvim poznato da je uzročno značenje proisteklo iz vremenskog, a hipotetičko i dopusno iz uzročnog (detaljnije o tome v. Kovačević 1988, Piper 2005).

(11) Kupivši ovu knjigu, pomoći ćete dečju biblioteku. (Tanasić 2005: 469)

‘Comprando questo libro, aiuterete la biblioteca dei bambini.’

Kako smo već napomenuli, takva upotreba glagolskog priloga prošlog je dosta retka. Njegov odgovarajući italijanski ekvivalent u primeru (10) jeste isključna rečenica s infinitivom, a u primeru (11) gerund sadašnji.

Što se italijanskog jezika tiče, nismo pronašli ni primere s gerandom prošlim u dopusnoj rečenici. To ne mora nužno da znači da takva njegova upotreba nije moguća već jednostavno da je izuzetno retka. Međutim, s obzirom da za dopusnu rečenici nisu pronađeni ni primeri s anteriornim futurom (v. 4.1.2.), ni s participom prošlim, koji, kao i gerund prošli, označavaju anteriornost u odnosu na glavnu radnju, postavlja se pitanje da li se u italijanskom jeziku, i pod kakvim okolnostima, anteriorne buduće radnje u dopusnoj rečenici uopšte iskazuju glagolskim oblicima čija je osnovna funkcija iskazivanje anteriornosti. Ni za srpski nisu pronađeni primeri u kojima je glagolski prilog prošli upotrebljen s dopusnim značenjem. S obzirom da on retko i ima takvo značenje, pitanje je da li se ono uopšte javlja u sferi budućnosti.

8.3. Iskazivanje budućnosti participom prošlim u italijanskom jeziku

Osnovna funkcija italijanskog participa prošlog jeste građenje složenih glagolskih oblika i građenje pasiva.¹²² Pored toga, on može biti pridev i, nešto ređe, imenica. Kao i ostali nelični glagolski oblici, i particip prošli se javlja u funkciji predikata implicitnih rečenica, i to: vremenske, uzročne, relativne, pogodbene i dopusne. Njegovo vremensko značenje je takođe relativno, i on služi da označi radnju koja prethodi radnji upravne rečenice. Obično se upotrebljava kada su subjekat upravne i zavisne rečenice isti, ali se može javiti i u ‘apsolutnoj konstrukciji’, sa sopstvenim subjektom, koji mora biti eksplicitno naveden. Implicitne konstrukcije s participom prošlim češće se javljaju u pisanom nego u govornom jeziku.

¹²² Po ovim glagolskim funkcijama, kao i po pridevskoj funkciji, on je blizak srpskim glagolskim pridevima (radnom i trpnom), koji su, po poreklu, takođe participi.

Ukoliko je u upravnoj rečenici iskazana buduća radnja, i radnja označena participom prošlim odnosi se na budućnost. Takva njegova upotreba najčešće se ostvaruje u vremenskoj rečenici:

(1) (Una volta) arrivati a Milano, prenderete il taxi fino a piazzale Loreto. (Patota 2006: 281)

‘Kad budete stigli / stignete / stigavši u Milano, uzećete taksi do trga Loreto.’

(2) Appena finito, vengo a rimboccarti le coperte. (Coris: NARRATTrRomanzi)

‘Čim budem završio / završim, doći ću da te ušuškam.’

(3) Mangiato il panino, continuerà a lavorare. (Moderc 2004: 404)

‘Nakon što bude pojeo / pojede sendvič, nastaviće da radi.’

(4) Una volta / Appena imparato l’arabo, l’ebraico ti sembrerà facile. (Bertuccelli Papi 1991: 601)

‘Kad / Čim budeš naučio / naučiš arapski, hebrejski će ti delovati lako.’

Kao što se na osnovu primera vidi, particip prošli može biti samostalno upotrebljen ili uz veznike (*non*) *appena* ‘čim’ i *una volta* ‘nakon što’, ‘pošto’, ‘kad’. U primerima (1) i (2) subjekat upravne i zavisne rečenice je identičan, dok je u primerima (3) i (4) upotrebljen apsolutni particip. Implicitne vremenske rečenice s participom prošlim mogu se prebaciti u eksplicitne, u kojima je buduća radnja najčešće iskazana anteriornim futurom. Odgovarajući srpski ekvivalenti datog participa prošlog jesu vremenska rečenica s futurom II odnosno perfektivnim prezentom i glagolski prilog prošli.

Particip prošli se može upotrebiti i u protazi pogodbenih rečenica da označi realan budući uslov. On se javlja samostalno ili uz pogodbene veznike *se* ‘ako’, *purché* ‘ako’.

(5) Esortati dal professore, studieranno meglio. (Terić 2005: 234)

‘Ako ih profesor bude podstakao / podstakne, bolje će učiti.’

(6) Lavoreremo, solo se pagati in anticipo.

‘Radićemo samo ako nam budu platili / plate / nam bude bilo plaćeno / bude plaćeno unapred.’

U svim primerima na koje smo naišli particip prošli u pogodbenoj rečenici ima pasivnu vrednost, bez obzira da li označava anteriornu prošlu, sadašnju ili buduću radnju. To se, naročito, vidi pri transformaciji ovih implicitnih rečenica u eksplicitne. Navedeni primeri u eksplicitnoj varijanti imaju prost futur u pasivu: (5) se *saranno / verranno esortati* (...), (6) (...) se *saremo / verremo* pagati. Odgovarajući srpski ekvivalent datog participa prošlog jeste pogodbeno rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom. Oba glagolska oblika mogu biti kako u aktivnoj (5), (6), tako u pasivnoj dijatezi (6).¹²³

Particip prošli može iskazivati anteriornu buduću radnju i u relativnoj rečenici.

(7) Le domande devono essere inviate entro il 10 ottobre 2015. Le domande pervenute oltre tale data non verranno prese in considerazione.

‘Molbe se moraju poslati do 10 oktobra 2015. Molbe koje budu pristigle / koje pristignu / pristigle posle navedenog datuma neće biti razmatrane.’

U eksplicitnoj varijanti navedene relativne rečenice javlja se anteriorni futur: *le domande che saranno pervenute*. Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog participa prošlog jeste relativna rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom. U datom primeru njegov ekvivalent može biti i glagolski pridev trpni.

Nismo uspeli da pronađemo primere u kojima particip prošli označava anteriorne buduće radnje u uzročnoj i dopusnoj rečenici, u kojoj se inače ređe javlja i to obično uz neki dopusni veznik. Kao i za gerund prošli, postavlja pitanje da li se, i pod kojim okolnostima, on u njima javlja kada se radnja odnosi na sferu budućnosti.

¹²³ O pasivnoj formi futura II (*budem bio* + trpni pridev) v. detaljnije Tanasić (2005).

8.4. Zaključak

Nelični glagolski oblici nemaju samostalno vremensko značenje. Oni označavaju radnje čije vreme vršenja zavisi od vremena glavne radnje u odnosu na koju iskazuju istovremenost, anteriornost i, nešto ređe, posteriornost.

Kako smo u ovom poglavlju videli, u pojedinim slučajevima i ovi glagolski oblici mogu iskazivati buduće radnje. Od svih analiziranih italijanskih i srpskih neličnih glagolskih oblika, pravo futursko značenje ima samo italijanski infinitiv. U takvoj upotrebi on uvek može alternirati s prostim futurom. Njegov srpski ekvivalent je skoro uvek futur I jer srpski infinitiv po pravilu nema značenje budućeg vremena¹²⁴. U srpskom jeziku, kao i u italijanskom, infinitiv može stajati uz glagole čije značenje upućuje na budućnost, mada je, u tim slučajevima, modalno značenje jače izraženo od vremenskog. Za razliku od srpskog infinitiva, italijanski infinitiv, kako sadašnji, tako prošli, može biti i relativno upotrebljen da označi radnje koje se odmeravaju ne samo prema trenutku govora, nego i prema drugoj budućoj radnji.

Što se gerunda i glagolskih priloga tiče, oni uvek označavaju relativne buduće radnje. Njihove funkcije se inače dosta podudaraju, što svakako ne znači da su uvek i prevodni ekvivalenti. U skladu sa ovim istraživanjem pažnja je bila posvećena samo njihovoj upotrebi za označavanje budućih radnji, a da su uzete u obzir i prošle i sadašnje radnje, sigurno bi se utvrdile i još neke prevodne mogućnosti.

I italijanski particip prošli je uvek relativno upotrebljen a, kao gerund prošli, pokazuje izvesna ograničenja pri iskazivanju budućih radnji u uzročnoj i dopusnoj rečenici. Njegov srpski ekvivalent je najčešće zavisna rečenica s futurom II ili perfektivnim prezentom, a u pojedinim slučajevima njegovo značenje se može preneti i glagolskim pridevom trpnim.

¹²⁴ Izuzetak u tom pogledu je infinitiv kao dopuna glagolu *obecati*, s tim što se, kako smo već rekli, u savremenom srpskom jeziku takav infinitiv skoro i ne upotrebljava.

9. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI PERIFRASTIČNOM KONSTRUKCIJOM *STARE PER* + INFINITIV I NJENIM SINONIMIMA U ITALIJANSKOM JEZIKU

Italijanske perifrastične glagolske konstrukcije predstavljaju složenu analitičku strukturu sastavljenu od glagola u ličnom glagolskom obliku i glagola u neličnom glagolskom obliku (infinitivu, gerundu ili participu) koji je nosilac leksičkog značenja čitave konstrukcije. Njihova osnovna funkcija jeste iskazivanje različitih vidskih, vremenskih i modalnih značenja. Inventar perifrastičnih konstrukcija varira od autora do autora, u zavisnosti od kriterijuma koji se primenjuju za njihovu identifikaciju (v. Bertinetto 1990, 1991, Strudsholm 2000). Ipak, kao osnovne gotovo svuda se navode sledeće: a) aspektualna perifraza *stare* + gerund, koja označava radnju koja je u toku, kao i perifraza *andare / venire* + gerund, koja takođe označava radnju koja je u toku ili radnju koja se ponavlja, b) aspektualno-temporalna perifraza *stare per* + infinitiv, koja označava radnju koja se sprema da se izvrši, i c) modalne perifraze *avere da* + infinitiv i *andare* + particip prošli, koje imaju deontičko značenje i upućuju na radnju koja treba da se izvrši.¹²⁵ U literaturi se govori i o različitim stepenima „perifrastičnosti“ i gramatikalizovanosti datih konstrukcija. Od svih, najveći stepen gramatikalizovanosti ima konstrukcija *stare* + gerund (v. Bertinetto 1991, Valentini 2007).

U skladu sa našim istraživanjem, u ovom poglavlju pažnju ćemo posvetiti perifrastičnoj konstrukciji *stare per* + infinitiv i njenim sinonimima koji služe da označe radnju koja se sprema da se izvrši. Osvrnućemo se nakratko i na strukturu *andare a* + infinitiv, mada ona delimično izlazi iz okvira ovog istraživanja jer ne spada u standardna jezička sredstva za iskazivanje budućnosti u italijanskom jeziku.

9.1. Konstrukcija *stare per* + infinitiv i sinonimi

Struktura *stare per* + infinitiv spada u jednu od glagolskih perifraza sa faznim značenjem.¹²⁶ Ona ima istovremeno i vidsko i vremensko obeležje i služi da označi

¹²⁵ Konstrukcija *andare a* + particip prošli ima i pasivnu vrednost: *Il lavoro va finito oggi* ‘Posao treba završiti danas’ (bukv. ‘Posao treba da bude završen danas’).

¹²⁶ Kompleks faznih značenja obuhvata značenje početne, srednje i završne faze realizacije radnje. Kategorija faznosti predstavlja univerzalnu semantičku kategoriju i svi jezici sveta poseduju odgovarajuća sredstva za iskazivanje različitih faza i podfaza radnje.

radnju koja se sprema da se izvrši, tj. pretpočetnu fazu realizacije radnje (v. Jansen & Strudsholm 1999).¹²⁷ Ova konstrukcija se može javiti samo u prostim vremenima, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(1) Sto per uscire.

‘Samo što nisam izašla / upravo se spremam da izađem.’

(2) Lui non lo sa, ma credo di averglielo regalato (l’orologio) perché sto per lasciarlo.

(Coris: STAMPAPeriodici)

‘On to ne zna, ali mislim da sam mu ga poklonila (sat) jer se spremam da ga ostavim.’

(3) Lo spettacolo sta per cominciare.

‘Predstava samo što nije počela.’

(4) La bomba sta per scoppiare. (Klajn 2003: 860)

‘Bomba samo što nije eksplodirala.’

Osnovno značenje konstrukcije *stare per* + infinitiv jeste značenje neposredne buduće radnje, s tim što, kako navode Bertinetto (1991: 59) i Andorno (2003: 85), realizacija te radnje već započinje u referencijalnoj tački koja se podudara sa vremenom glagola *stare*.¹²⁸ U ovom slučaju referencijalna tačka se poklapa sa sadašnjosti, tj. s trenutkom govora,¹²⁹ zbog čega se, kako ističe Bertinetto (1991: 59), uz ovu konstrukciju ne mogu upotrebiti priloške odredbe s futurskim značenjem *fra poco* ‘uskoro’, *domani* ‘sutra’: **Domani sto per uscire* *‘Sutra se spremam da izađem / sutra samo što nisam izašao’. Uz osnovno značenje predstojeće radnje, i to one koja će se ostvariti u najbližoj budućnosti, struktura *stare per* + infinitiv može imati i dodatna

¹²⁷ O izražavanju aspektualnog značenja prospektivnosti, tj. pretpočetne faze ostvarivanja radnje, u slovenskim jezicima (srpskom, ruskom, ukrajinskom i poljskom) v. Lj. Popović (2008).

¹²⁸ U konstrukciji *stare per* + infinitiv glagol *stare* može biti i u sadašnjem i u prošlom i u budućem vremenu.

¹²⁹ Slično navodi i Lj. Popović (2008: 299): „u slučaju aspektualne progresivne faze možemo govoriti o odnosima $S = R$, a $E \geq R$, tj. vreme govora se podudara sa referentnim vremenom, dok se sam događaj delimično podudara sa referentnim vremenom, ali se locira u vremenskom nizu iza njega – početak događaja vezuje se za odluku subjekta (...) – eksperiensa o nameri da ga izvrši (*Idem da spavam*) ili za procenu subjekta – posmatrača da je on neizbežan (*Drvo samo što nije palo*).“

značenja, kao što su značenje namere, spremnosti (1), (2), očekivanosti (3) ili neminovnosti (4).

Odgovarajući srpski ekvivalent date strukture jeste najčešće konstrukcija ‘samo što nije’, kojom se takođe označava pretpočetna faza realizacije buduće radnje (v. Popović 2008). U zavisnosti od konteksta, pored ove konstrukcije, odgovarajući ekvivalent može biti i glagol ‘spremati se’, sa ili bez vremenskih odredbi *upravo, taman* i sl.

Sinonimno značenje sa strukturom *stare per* + infinitiv imaju izrazi *essere in procinto di, essere sul punto di* + infinitiv, kao i glagol *accingersi a* + infinitiv.¹³⁰ Svi oni imaju značenje ‘spremati se da’. Osim što su manje učestali,¹³¹ osnovna razlika između njih i konstrukcije *stare per* + infinitiv tiče se njihove „perifrastičnosti“, na koju ukazuje i redosled kojim smo ih naveli. Konstrukcija *stare per* + infinitiv ima najveći stepen „perifrastičnosti“ jer se glagol *stare* potpuno desemantizovao, dok ostale čuvaju svoju osnovnu leksičku vrednost i služe kao modifikatori glagolske radnje. Kako navodi Strudsholm (2000: 307), u izrazu *essere sul punto di* (bukv: ‘biti na tački’) konkretno značenje reči *punto* ‘tačka’, ‘mesto’ poprimilo je figurativno značenje ‘trenutak’, tj. izraz s prostornim značenjem je metaforizacijom dobio vremensko-aspektualno značenje.

U sledećim primerima ilustrovana je upotreba ovih izraza:

(5) Sono in procinto di partire.

‘Samo što nisam krenuo / spremam se da krenem.’

(6) Sei ritornata o sei sul punto di ritornare da Londra? (Coris: NARRATTrVaria)

‘Je l’ si se vratila ili se upravo spremaš da se vratiš iz Londona?’

(7) Anche lei è sul punto di piangere.

‘I ona samo što nije zaplakala / i ona je na ivici suza / i ona je na ivici da zaplače.’

(8) Si accinge a partire.

¹³⁰ Ovde su dati samo oni sinonimi koje navodi Bertinetto (1991).

¹³¹ *Essere in procinto di* i *accingersi a* pripadaju višem registru, dok je *stare per* + infinitiv neutralan u pogledu registra.

‘Sprema se da krene.’

Odgovarajući srpski ekvivalenti datih izraza takođe su konstrukcija ‘samo što nije’ ili glagol ‘spremati se’, sa ili bez vremenskih odredbi.¹³² U odgovarajućem kontekstu, kao ekvivalent izraza *essere sul punto di* može se javiti izraz ‘biti na ivici’, koji je, takođe, metaforizacijom prostornog značenja dobio vremensko značenje.

9.2. Konstrukcija *andare a* + infinitiv

Za razliku od francuskog i španskog jezika, italijanski ne poseduje perifrastičnu konstrukciju sa glagolom *ici* i infinitivom za označavanje bliske buduće radnje.¹³³ U italijanskom jeziku glagol *andare* ‘ići’ gradi perifrastičnu konstrukciju samo sa gerundom i participom prošlim, dok u kombinaciji sa predlogom *a* i infinitivom uglavnom čuva svoje osnovno leksičko značenje glagola kretanja: *Vado a comprare il giornale* ‘Idem da kupim novine’. Međutim, u govornom jeziku se sve češće čuju primeri u kojima glagol *andare* u spoju sa predlogom *a* i infinitivom ne implicira nikakvo kretanje već služi isključivo da označi buduću radnju koja će se izvršiti odmah nakon trenutka govora. Takvu njegovu upotrebu ilustruje sledeći primer:

(1) (...) e adesso andiamo a versare il sugo nella minestra. (TV emisija)

‘(...) a sada ćemo sipati sos u čorbu.’

Navedena konstrukcija je slabo obrađena u savremenoj literaturi o italijanskom jeziku. Gramatike je ne navode jer ne pripada normi, a ostala stručna i naučna literatura pružaju veoma šture podatke. Berretta (1991) i Bazzanella (1994) joj posvećuju tek nekoliko reči, navodeći da se ona javlja kao jedna od zamena za prost futur u govornom jeziku. Konstrukcijom *andare a* + infinitiv detaljnije su se bavili Amenta & Strudsholm (2002), s ciljem da, na osnovu različitih sintaksičkih testova, utvrde koliki je stepen njene perifrastičnosti i da li se u spoju sa infinitivom glagol *andare*, u pojedinim

¹³² Ukoliko se radnja koja se sprema da se izvrši odnosi na prošlost, srpski ekvivalent ovih izraza može biti i glagol *hteti*, npr. *ero in procinto di uscire quando(...)* ‘taman sam hteo da izađem kad (...)’.

¹³³ Francuski ima perifrastičnu konstrukciju *aller* + infinitiv (*Je vais chanter* ‘Pevaću’), a španski *ir a* + infinitiv (*Voy a cantar* ‘Pevaću’).

slučajevima, gramatikalizovao u funkciji pomoćnog glagola. Ovom strukturom bavila se i Valentini (2007)¹³⁴, takođe s ciljem da utvrdi u kojoj meri ona predstavlja perifrastičnu konstrukciju i koje je njeno značenje. Dok Amenta & Strudsholm (2002) tvrde da konstrukcija *andare a* + infinitiv nema značenje budućeg vremena,¹³⁵ Valentini (2007) dokazuje da sa rezultativnim, i pre svega kontinuativnim glagolima¹³⁶, ona često poprima ingresivno značenje.

Pored gore navedenog primera (1), futursko značenje strukture *andare a* + infinitiv ilustruju i sledeći primeri:

(2) La canzone che vado a farvi ascoltare è (...). (Bazzanella 1994: 109)

‘Pesma koju ću vam sada pustiti je (...).’

(3) (...) e ora andiamo a stendere la sfoglia. (TV emisija)

‘(...) a sada ćemo razviti testo.’

(4) Ora vado a illustrarvi le caratteristiche del prodotto. (TV emisija)

‘Sad ću vam predstaviti karakteristike proizvoda.’

Ni u jednom od navedenih primera glagol *andare* ‘ići’ ne čuva svoje osnovno leksičko značenje glagola kretanja već u spoju s predlogom *a* i infinitivom služi isključivo da označi buduću radnju, i to radnju koja sledi neposredno nakon trenutka govora. Da čitava konstrukcija ima značenje budućeg vremena, vidi se i po njenom srpskom ekvivalentu koji je uvek futur I. Kako smo već napomenuli, ova konstrukcija

¹³⁴ Radi jasnoće, treba istaći da se u savremenom italijanskom, naročito u govornom jeziku, često javlja struktura *andare a* + infinitiv u kojoj glagol *andare* ne implicira nikakvo kretanje, ali isto tako ni čitava konstrukcija čiji je sastavni deo nema futursko značenje. Jedan od takvih primera je *I campi di radioterapia a volte vanno a colpire anche gli organi circoscritti* (Valentini 2007: 227) ‘Dejstva radioterapije ponekad pogađaju i okolne organe.’ U navedenom primeru *vanno a colpire* (bukv. ‘idu da pogode’) znači isto što i *colpiscono* ‘pogađaju’. Navedeni autori se, između ostalog, bave upravo takvim upotrebama strukture *andare a* + infinitiv.

¹³⁵ Po njima, jedini izuzetak je izraz *andare a cominciare* (*lo spettacolo va a cominciare* ‘predstava samo što nije počela’) koji karakteriše značenje predstojeće buduće radnje. Autori su navedeni primer preuzeli iz rečnika De Mauro (1999) koji je, pored rečnika Battaglia (1961), jedini u kome se navodi da *andare a* + infinitiv može imati isto značenje kao perifrastične konstrukcije *stare per, essere sul punto di* ‘samo što nije’ što ilustruje upravo navedeni primer.

¹³⁶ Kontinuativni glagoli spadaju u durativne glagole. Ovakva njihova upotreba uz glagol *andare* mogla bi se dovesti u vezu s njihovom upotrebom u prezentu za budućnost. Citirajući Bertinetta (1991), u potpoglavlju 5.1., naveli smo da se durativni glagoli mogu javiti u prezentu za budućnost, upravo pod uslovom da u njima dođe do izražaja ingresivno značenje.

se javlja samo u govornom jeziku, i to u kolokvijalnoj varijanti, a često se može čuti i na radiju i televiziji.¹³⁷ Pitanje je samo da li će se ona ikada gramatikalizovati i postati perifrastrična konstrukcija za obeležavanje bliskih budućih radnji.

9.3. Zaključak

U ovom poglavlju opisana je prvenstveno upotreba italijanske perifrastrične konstrukcije *stare per* + infinitiv i njenih sinonima. Kako je već rečeno, ove strukture služe da označe buduću radnju koja se sprema da se izvrši, a njihovo značenje se prenosi na srpski jezik upotrebom konstrukcije ‘samo što nije’ ili odgovarajućim glagolima i izrazima.

Iako konstrukcija *andare a* + infinitiv ne spada u standardna jezička sredstva za iskazivanje budućnosti u italijanskom jeziku, želeli smo da ukratko ilustrujemo i njenu futursku upotrebu jer se ona javlja kao jedna od pojava u savremenom italijanskom jeziku. Ova konstrukcija svakako zahteva dodatnu analizu i ostaje otvorena tema za dalja istraživanja.

¹³⁷ Većina emisija u kojima se može čuti ova konstrukcija posvećena je kulinarstvu i televizijskoj prodaji. Iz takvih emisija preuzeti su primeri (1), (3) i (4).

10. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI KONSTRUKCIJOM *IMATI* I *DA* + PREZENT U SRPSKOM JEZIKU

U srpskom jeziku kao alternativni marker za budućnost javlja se i konstrukcija *imati* i *da* + prezent ili, dosta ređe, *imati* + infinitiv. U pitanju je jedna polisemična forma koja u sebi kombinuje i modalna značenja i vremensko značenje budućnosti.

Na samom početku treba istaći da je veoma oskudna literatura o ovoj futurskoj konstrukciji. U „Istoriji srpskohrvatskog jezika“ Belić (1969: 149) navodi da se futur nekada iskazivao na dva načina: „a) kod perfektivnih glagola upotrebom prezenta perfektivnog u značenju futura, b) kod imperfektivnih glagola upotrebom *hoću, imam* ili *budem* sa infinitivom.“ Kasnije se morfologizovao samo oblik sa glagolom *hteti*, ali je, kako navodi, za futur nastavila da se upotrebljava i konstrukcija sa *imam* i infinitivom, s tim što taj futur „čuva još uvek izvesno modalno značenje koje mu dolazi od glagola *imam*“ (Belić 1969: 152). Primeri koje Belić daje preuzeti su iz starijih jezičkih perioda i ne pripadaju savremenom srpskom jeziku, u kome, između ostalog, umesto infinitiva preovladava kompozicija *da* + prezent. Ovom konstrukcijom detaljnije se bavio Vuković (1954), koji takođe navodi da je reč o futurskom obliku nasleđenom iz staroslovenskog jezika,¹³⁸ a da se javlja i u savremenim govorima. Vuković ovaj oblik opisuje kao perifrastičnu futursku konstrukciju s pretežno modalnim futurskim značenjem („treba“, „mora“), koja, u izuzetnim slučajevima, može imati i čisto indikativno (futursko) značenje. Međutim, ne svi, ali mnogi primeri koje navodi nisu u duhu savremenog jezika, naročito oni koji, po njemu, nemaju modalno već jasno futursko značenje, kao npr. a) *Svi ljudi uskrsnuti imaju – svi ljudi će uskrsnuti*; b) *Što je bilo, prošlo je veće; što ima biti, još nema toga* (Gundulić) – *(...) što će biti (...)*. (Vuković 1954: 7) Osim toga, Vuković, kao i Belić, u ovoj futurskoj konstrukciji vidi jedino modalna značenja koja su bliska značenjima glagola ‘morati’, ‘trebati’ i ‘smeti’, dakle deontička značenja, dok, po našem mišljenju, ona može imati i epistemička značenja, poput predviđanja, pretpostavke i uverenosti u izvršenje buduće radnje. Iako konstrukcija *imati* i *da* + prezent / *imati* + infinitiv predstavlja jedan od futurskih markera u srpskom jeziku, zanimljivo je da je Milošević (1982) ne spominje u svom

¹³⁸ Vuković (1954: 18) navodi da „futureska upotreba pomoćnog glagola *imati* sa infinitivom, kao stara slovenska glag. forma, nije ograničena samo na naš jezik.“ Ona se javlja i drugim slovenskim jezicima, kao npr. u slovenačkom, češkom i bugarskom.

radu o obeležavanju budućnosti, kao ni Kalodera (1971) u radu posvećenom kontrastivnoj analizi jezičkih sredstava za iskazivanje budućnosti u engleskom i srpskom jeziku. Vojvodić (2007: 215) joj posvećuje samo jednu rečenicu, a dva primerima kojima je ilustruje, po našem mišljenju, nemaju futursko, već modalno značenje. Od drugih savremenih autora na ovu konstrukciju se samo nakratko osvrće Saavedra (2004), navodeći da se ona javlja u značenju futura i da često ima dodatnu nijansu obligatornosti. Što se gramatika tiče, ni one je ne pominju, izuzev Mrazović & Vukadinović (2009), koje se, međutim, ne bave njenom futurskom upotrebom, već navode da se glagol *imati* uz infinitiv ili *da* + prezent koristi kao modalni glagol u značenju ‘trebati’, ‘morati’ (*Trenutno imam mnogo da radim*) ili za označavanje volje, želje (*Imam nešto da Vas pitam*).

I u italijanskom jeziku postoji analogna perifrastična konstrukcija *avere da* + infinitiv. Ona ima deontičko značenje, dosta blisko značenju glagola *dovere* ‘morati’, ‘trebati’ i, kao i srpska konstrukcija *imati* i *da* + prezent, služi da označi potrebu, obavezu, dužnost i sl. Naredni primeri ilustruju takvu njihovu upotrebu:

(1) Trenutno imam mnogo da radim. (Mrazović & Vukadinović 2009: 181)

‘Al momento ho molto da fare.’

(2) Imam da ispravim neke zadatke.

‘Ho da correggere dei compiti.’

Kao što se na osnovu primera vidi, značenje ove dve konstrukcije potpuno se poklapa u srpskom i italijanskom jeziku. Međutim, za razliku od italijanske konstrukcije *avere da* + infinitiv koja ima isključivo modalno tj. deontičko značenje (v. Lo Cascio & Napoli 1979, Bertinetto 1991) i po pravilu ne služi za iskazivanje budućih radnji,¹³⁹ srpska konstrukcija *imati* i *da* + prezent odnosno infinitiv javlja se i kao perifrastična futurska forma s modalnim značenjem. Iako se glagol *imati* u ovoj konstrukciji može javiti u svim licima prezenta, on se najčešće koristi u 3. licu jednine. Kako navode

¹³⁹ S obzirom na vezu deontičke modalnosti i budućnosti (v. Palmer 1986) glagolska perifraza *avere da* + infinitiv može implicirati usmerenost radnje ka budućnosti, ali ona nema pravo futursko značenje, niti se takvo značenje navodi u gramatikama i drugoj stručnoj literaturi. Međutim, u pojedinim južnim dijalektima konstrukcija *avere da* + infinitiv se potpuno gramatikalizovala kao analitički futurski oblik (v. Squartini 1998).

Vuković (1954: 8) i Saavedra (2004: 163), ovaj oblik modalnog futura rasprostranjen je prvenstveno u govornom jeziku, a moglo bi se dodati da je svojstveniji kolokvijalnom registru. Sledeći primeri ilustruju njegovu upotrebu:

(3) Ima da obideš ceo grad dok ne nađeš karte.

‘Girerai tutta la città finchè non troverai i biglietti.’

(4) Za sledeći odmor ima da me vodiš u Španiju.

‘Per le prossime vacanze mi devi portare / dovrai portare / porterai in Spagna.’

(5) Ima da plati za to što je uradio.

‘La pagherà per quello che ha fatto.’

(6) Mangupi, ovo ima da se svrši, nema da se ide kući dok ne bude gotovo. (Kssj: Mih_Tikv_n.txt)

‘Ragazzacci, questo va finito / deve essere finito, non si va a casa finché non sarà finito.’

(7) Kad odem u penziju, ima da kupim čamac i plovim Dunavom.

‘Quando andrò in pensione, (mi) comprerò una barca e navigherò sul Danubio.’

(8) Od sutra ima da izlazim svako veče.

‘Da domani esco tutte le sere.’

Za razliku od primera (1) i (2), primeri od (3) do (8) imaju i drugačiju, markiranu intonaciju. U većini primera konstrukcija *imati* i *da* + prezent poseduje istovremeno i futursko i modalno značenje. Moglo bi se reći da se na sintaksičkom planu glagol *imati* ponaša kao pomoćni glagol, dok na semantičkom dosta čuva svoje modalno deontičko značenje. Deontička komponenta obaveze, dužnosti i sl. vidljiva je naročito u primerima od (3) do (6), u kojima se radnja odnosi na 2. i 3. lice jednine.¹⁴⁰ U

¹⁴⁰ U primeru (6) pojavljuje se i potvrdni i odrični oblik ove konstrukcije. I Saavedra (2004: 163) daje isti primer i navodi da „ima da se svrši“ ovde znači „mora da se svrši“, a „nema da se ide“ - „neće se ići“. Dakle, u jednom istom primeru ova konstrukcija ima i čisto modalno i futursko značenje.

primerima (7) i (8) radnja se odnosi na 1. lice i u njima se futursko značenje prepliće s voluntativnim značenjem namere.

Konstrukcija *imati* i *da* + prezent može imati nekoliko odgovarajućih italijanskih ekvivalenata. Njen najčešći ekvivalent jeste prost futur, a, u pojedinim slučajevima, on može biti i prezent i glagol *dovere* + infinitiv ‘morati’ ‘trebati’ + infinitiv / *da*-konstrukcija. Međutim, bez obzira na različitost ekvivalenata nijedan od njih ne može u potpunosti da prenese značenje i ekspresivnost ove srpske konstrukcije.

Iako Belić (1969) i Vuković (1954) ovoj futurskoj konstrukciji pripisuju samo modalna značenja bliska značenjima glagola ‘morati’, ‘trebati’ i ‘smeti’, po našem mišljenju, ona može imati i epistemičku komponentu kao sastavni ili prateći deo futurskog značenja. Drugim rečima, ovom konstrukcijom se mogu iskazati i predviđanje, pretpostavka u vezi sa budućom radnjom ili sigurnost u njeno izvršenje. Naredni primeri ilustruju takvu njenu upotrebu:

(9) Neću da ti dam svoje beleške. Kako si rasejan, ima da ih izgubiš. (Matejić 2013: 163)

‘Non ti voglio dare i miei appunti. Distratto come sei, li perderai.’

(10) Ako tako nastaviš, ima da završiš u ludnici.

‘Se continui così, finirai in manicomio.’

(11) Videćeš, ona ima prva da diplomira.

‘Vedrai, lei sarà la prima a laurearsi.’

(12) Ima da poludi od sreće, kad je bude video.

‘Impazzirà di gioia, quando la vedrà.’

Za razliku od prethodnih primera, u kojima glagol *imati* čuva deontičku komponentu kada se radnja odnosi na 2. i 3. lice jednine ili množine, u primerima od (9) do (12) on je potpuno desemantizovan. Celokupna konstrukcija služi da iskaže buduću radnju za koju govornik pretpostavlja, predviđa ili je uveren da će se desiti. Tako u primeru (9) upotrebom ove konstrukcije govornik kao da kaže „sigurno ćeš ih izgubiti“

ili „siguran sam da ćeš ih izgubiti“. Na sličan način se mogu parafrazirati i ostali primeri.

Odgovarajući italijanski ekvivalent konstrukcije *imati* i *da* + prezent u navedenim primerima jeste prost futur.

10.1. Zaključak

U ovom poglavlju analizirana je konstrukcija *imati* i *da* + prezent odnosno *imati* + infinitiv, kao jedno od alternativnih sredstava za iskazivanje budućnosti u srpskom jeziku. Pored futurskog značenja ova konstrukcija nosi u sebi i različita modalna obeležja. U zavisnosti od konteksta ili lica koje vrši radnju, ona može imati deontičko značenje obaveze, dužnosti, voluntativno značenje želje, namere ili epistemičko značenje pretpostavke, uverenosti i sl. Iako italijanski jezik poseduje analognu glagolsku perifrazu u obliku *avere da* + infinitiv, ona se ne javlja kao odgovarajući ekvivalent kada je u pitanju iskazivanje budućih radnji. Modalno futursko značenje konstrukcije *imati* i *da* + prezent najčešće se na italijanski jezik prenosi prostim futurom, a u pojedinim slučajevima i prezentom ili modalnim glagolom *dovere* + infinitiv ‘morati’, ‘trebati’ + infinitiv ili *da*- konstrukcija.

Na samom kraju, treba još jednom istaći da je konstrukcija *imati* i *da* + prezent / *imati* + infinitiv nedovoljno obrađena u dosadašnjoj literaturi i da svakako zahteva dodatnu i dublju analizu.

11. ISKAZIVANJE BUDUĆNOSTI KONSTRUKCIJAMA S MODALNIM GLAGOLIMA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Kao što je poznato, modalni glagoli spadaju u grupu semantički nepotpunih glagola koji zahtevaju dopunu nekog punoznačnog glagola, u obliku infinitiva, i u italijanskom i u srpskom jeziku, ili u obliku *da* - konstrukcije u srpskom jeziku. Na sintaksičkom nivou oni upravljaju tim glagolima, dok im na semantičkom modifikuju značenje i prenose iz sfere realnog u sferu željenog, nužnog, mogućeg i sl.

U ovom poglavlju pažnja će biti posvećena konstrukcijama s italijanskim modalnim glagolima *volere*, *dovere* i *potere*, kao i njihovim srpskim ekvivalentima *hteti*, *morati*, *trebati*, *moći* i *smeti*. Uz osnovnu modalnu komponentu, svi ovi glagoli mogu imati kao sekundarno obeležje ideju o budućoj radnji. Naime, njihovo značenje volje, mogućnosti i obaveze da se radnja izvrši podrazumeva i njenu usmerenost u budućnost, tako da, iako nemaju primarnu vremensku funkciju da označe buduće radnje, i modalni glagoli mogu nositi u sebi manji ili veći stepen futurskog značenja. Da njihovo značenje implicira da je radnja dopune orijentisana ka budućnosti, u literaturi o italijanskom jeziku pominju Bertinetto (1986), Berretta (1991), Bazzanella (1994) i Wiberg (2001), a u literaturi o srpskom Ivić (1970) i Milošević (1982).

11.1. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom *volere* i srpskim glagolom *hteti*

Italijanski modalni glagol *volere*, kao i njegov srpski ekvivalent *hteti*, ima voluntativno značenje i služi da označi volju, želju ili nameru subjekta da izvrši radnju. Po tim značenjima ova dva glagola su dosta bliska glagolima *desiderare* i *intendere* odnosno glagolima *želiti* i *nameravati*. Sledeći primeri ilustruju njihovu upotrebu:

(1) Voglio iscrivermi a un corso di yoga.

‘Hoću da se upišem na kurs joge.’

(2) Vuole acquistare una nuova auto.

‘Hoće da kupi nov auto.’

(3) Vogliamo vincere a tutti i costi.

‘Hoćemo da pobedimo po svaku cenu.’

Osim srpskog glagola *trebati*, *volere* odnosno *hteti* je jedini modalni glagol koji može uvesti dopunsku rećenicu Āiji je subjekat razliĀit od subjekta upravne. U tom sluĀaju, u italijanskoj dopunskoj rećenici se javlja konjunktiv (*Voglio che tu venga domani* ‘Hoću da doĀeš sutra’), o kome je već bilo reći u poglavlju 7.

Kao što smo na više mesta istakli, voluntativno znaĀenje želje, namere i sl. spada u deontićku modalnost, a glavna odlika ove vrste modalnosti jeste njena veza sa budućnošću. Drugim rećima, radnja koju govornik želi ili namerava da izvrši uvek tek treba da se ostvari. Uprkos tome što glagol *volere* odnosno glagol *hteti* projektuje radnju dopune u budućnost, Āitava konstrukcija nema pravo futursko znaĀenje, već modalno tj. voluntativno znaĀenje.

Postoje, meĀutim, i sluĀajevi u kojima je glagol *volere* u konstrukciji s infinitivom izgubio svoje osnovno leksiĀko znaĀenje i poprimio Āisto vremensko znaĀenje. On tada služi da oznaĀi radnju Āije je ostvarenje vrlo verovatno i koja će se desiti u neposrednoj budućnosti. U pojedinim sluĀajevima njegovo znaĀenje može biti blisko znaĀenju perifrastiĀnih konstrukcija *stare per* + infinitiv ‘samo što nije’, *essere sul punto di* + infinitiv ‘spremati se’ i dr. Ovakva upotreba glagola *volere* moguća je samo uz glagol inanimatnim subjektom jer se za takav subjekat i ne može vezivati znaĀenje volje, a javlja se najĀešće u subjekatskim rećenicama uvedenim uglavnom bezliĀnim glagolima *sembrare* ‘Āiniti se’, *parere* ‘Āiniti se’, i drugim sliĀnim. MeĀutim, treba istaĀi da takva njegova upotreba nije mnogo rasprostranjena i da je ograniĀena uglavnom na kontekste koje ilustruju sledeći primeri:

(4) Vuole piovere. (Zingarelli 1996)

‘Sprema se kiša / Kiša će.’

(5) Si direbbe che il tempo voglia rimettersi. (Ibid)

‘Reklo bi se da će se vreme prolepšati.’

(6) Sembra che voglia rasserenarsi.

‘Izgleda kao da će se razvedriti.’

Kao što se na osnovu prevoda vidi, odgovarajući srpski ekvivalent čitave konstrukcije s glagolom *volere* jeste futur I. U primeru (4) moguće je uz imenicu *kiša* upotrebiti i glagol *spremati se* ili samo pomoćni glagol *hteti*.

Za razliku od italijanskog jezika, u srpskom glagol *hteti* ulazi u sastav futura I. Kao što je poznato, futur I se gradi od enklitičkih oblika prezenta glagola *hteti* i infinitiva glagola koji se menja. Naporedo s infinitivom često se upotrebljava konstrukcija *da* + prezent, koja je normativno nepriznata. Kako smo na početku rada istakli, pitanje upotrebe infinitiva ili *da*-konstrukcije (*on će doći – on će da dođe*) tiče se prvenstveno morfologije i kao takvo izlazi iz okvira ovog istraživanja. Ipak, u vezi s tim, osvrnućemo se nakratko na problematiku konstrukcije *neću* + *da* + prezent. Dok oblik *neću* + infinitiv može biti samo futur, prema srpskom jezičkom standardu odrična konstrukcija *neću* + *da* + prezent može imati samo voluntativno, ali ne i futursko značenje. Međutim, u govornom jeziku se sreće i takav oblik odričnog futura, koji, kako navodi Klikovac (2010: 47), „faktički postoji, mada ga norma ne priznaje“. Sledeći primeri iz korpusa ilustruju voluntativno i futursko značenje ove konstrukcije:

(7) Reči jedne više neću da čujem! (Kssj: Sudbine_n.txt)

‘Non voglio più sentire una parola!’

(8) Jako sam srećan i neću da govorim o politici. (Kssj: poli0102_n.txt)

‘Sono molto felice e non voglio parlare di politica.’

(9) Nikada neću da zaboravim razgovor dvojice generala. (Kssj: nin0203_n.txt)

‘Non dimenticherò mai la conversazione di due generali.’

(10) „(...) umreću, svakako.“ „Nećeš da umreš, nećeš. Ja ti kažem, pitao sam doktora.“

(Kssj: rastko02n.txt)

“(...) morirò, in ogni caso.” “Non morirai, no. Te lo dico io, ho chiesto al dottore.”

Da navedena konstrukcija, osim uobičajenog voluntativnog značenja, može imati i futursko značenje, vidi se i po njenim italijanskim ekvivalentima. U primerima (7) i (8) njen odgovarajući ekvivalent je odrični oblik glagola *volere* + infinitiv, a u primerima (9) i (10) prost futur u kome je glagol takođe u odričnom obliku.

Veoma česta pojava u srpskom jeziku jeste upotreba eliptične konstrukcije (Vojvodić 2007), koja se dobija skraćivanjem futurskog oblika tj. izostavljanjem infinitiva. U tom slučaju nosilac glagolske radnje je pomoćni glagol *hteti*, dok se glavni glagol podrazumeva. Takve eliptične konstrukcije ilustruju sledeći primeri:

(11) Gde ćeš za praznike?

‘Dove vai per le feste?’

(12) Sad ćemo ovako. (Kssj: Mih_Tikv_n-txt)

‘Adesso facciamo cosí.’

(13) Nećeš ti nikuda! (Kssj: Sudbine_n.txt)

‘Tu non te ne vai / non te ne andrai da nessuna parte!’

Značenje ovakvih eliptičnih konstrukcija prenosi se na italijanski jezik upotrebom onog punoznačnog glagola koji je u srpskom jeziku izostavljen, a koji se podrazumeva. U primerima (11) i (13) to je glagol *andare* ‘ići’, a u primeru (12) *fare* ‘(u)raditi’. Glagoli koji predstavljaju odgovarajuće ekvivalente mogu, u zavisnosti od konteksta, biti u prezentu ili prostom futuru.

U prethodnim primerima upotrebljen je enklitički oblik glagola *hteti*. Međutim, on se može ostvariti i u svom punom obliku, što je posebno karakteristično za odgovore na pitanja. U tom slučaju glagol *hteti* neretko čuva i voluntativno značenje.

(14) „Hoćeš li doći sutra?” „Hoću / Neću.”

“Verrai domani? “Verrò / Non verrò.”

“Verrai domani? Sì / No.”

(15) „Vaskes, hoćete li me probuditi pre pet? ” „Hoću, gospodine.” (Kssj: rastko01_n.txt)

“Vaskes, mi sveglierà prima delle cinque?” “La sveglierò, signore.”

“Vaskes, mi sveglierà prima delle cinque?” “Sì, signore. ”

(16) „Idem da prošetam”, kaže. Stidljivo. „Idi, vrati se brzo, ujutru ideš u školu. ” „Hoću” – i ode. (Kssj: romi-001_n.txt)

“Vado a fare due passi”, disse. Timidamente. “Va’, ma torna presto, domattina vai a scuola. ” “Sì, torno presto / Va bene (torno presto) / D’accordo (torno presto)”, disse e se ne andò.’

(17) „Dođi večeras!“ „Hoću“/ „Neću.“

“Vieni stasera!” “Sì, vengo / Va bene (vengo) / D’accordo (vengo)” / “No, non vengo.”

U odgovorima na pitanja odgovarajući italijanski ekvivalent glagola *hteti* može biti ili punoznačni glagol koji se nalazi u upitnoj rečenici ili prilozima *sì* ‘da’ i *no* ‘ne’,¹⁴¹ što se vidi u prevodima primera (14) i (15). U zavisnosti od konteksta, glagol može biti u prostom futuru, kao u ovim primerima, ili u prezentu.¹⁴² Kada je, kao u primerima (15) i (16), glagol *hteti* (u potvrdnom ili odričnom obliku) upotrebljen kao odgovor na zahtev, zapovest i sl., njegovo značenje se na italijanski jezik takođe prenosi prilozima *sì* ‘da’ i *no* ‘ne’ uz koje obično stoji i odgovarajući glagol. Umesto priloga *sì* ‘da’ ili zajedno sa njim, mogao bi da se upotrebi i neki prilog poput *va bene* ‘dobro’, *d’accordo* ‘važi’ i sl. U tom slučaju glagolska komponenta može i da se izostavi.

¹⁴¹ U gramatičkoj tradiciji italijanskog jezika *sì* ‘da’ i *no* ‘ne’ svrstavaju se u priloge, dok se, u srbistici, *da* i *ne* svrstavaju u rečice.

¹⁴² U primeru (14) umesto prostog futura mogao bi da stoji prezent i u pitanju i u odgovoru: ”Vieni domani?” ”Vengo / Non vengo.”

11.2. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom *dovere* i srpskim glagolima *morati* i *trebati*

Italijanski modalni glagol *dovere* i srpski modalni glagoli *morati* i *trebati* imaju dva osnovna značenja: a) deontičko značenje obaveze, nužnosti, neophodnosti (*Devo svegliarmi alle cinque* ‘Moram da se probudim u pet’ i b) epistemičko značenje pretpostavke, verovatnoće, mogućnosti i sl. (*Deve essere successo qualcosa* ‘Mora da se nešto dogodilo.’).¹⁴³ Međutim, ima dosta slučajeva kada ovi glagoli uz deontičko značenje nose i referencu na budućnost. Tako je u sledećem primeru:

(1) Prima di svolgere il test, i candidati devono consegnare l’attestazione di pagamento. ‘Pre nego što polažu test, kandidati moraju da predaju potvrdu o uplati.’

Od svih modalnih glagola u italijanskom jeziku najveći stepen futurskog značenja dostigao je upravo glagol *dovere*, naročito kada je u pitanju označavanje budućnosti u prošlosti. Što se tiče posteriornosti u odnosu na trenutak govora, on se često koristi za upućivanje na buduće radnje koje su ugovorene, dogovorene, isplanirane i sl., odnosno za radnje čije je ostvarenje prilično izvesno.

(2) Si deve sposare fra tre giorni, e non s’è rifiutato di dare una mano. (Coris: NARRATRomanzi)

‘Za tri dana treba da se ženi, a nije odbio da pomogne.’

(3) A novembre deve compiere cinque anni e pesa già 40 chili.

‘U novembru treba da napuni pet godina a već ima 40 kila.’

(4) Farfugliai una scusa, in fretta. Credo di aver detto “la mia ragazza deve partorire domani.” (Coris: NARRATRomanzi)

‘Promrmljao sam neki izgovor. Mislim da sam rekao „moja devojka sutra treba da se porodi.”’

¹⁴³ Osnovna razlika u značenju između srpskih glagola *morati* i *trebati* jeste ta što glagol *trebati* izražava i slabiju deontičku i slabiju epistemičku modalnost od glagola *morati* (Trbojević 2004: 161)

U svim navedenim primerima deontičko značenje glagola *dovere* je dosta izbledele, a čini se da se u primeru (3) ono potpuno i izgubilo. Čitava konstrukcija *dovere* + infinitiv bliska je po značenju odgovarajućem glagolu u prezentu ili prostom futuru, kao npr.: (2) (...) *si sposa fra tre giorni* (...) ‘za tri dana se ženi (...)’. Kao što se vidi na osnovu prevoda, u ovakvoj upotrebi njegov odgovarajući srpski ekvivalent jeste glagol *trebati*. On sam po sebi ima slabije deontičko značenje, a u ovom slučaju, kao italijanski *dovere*, ima i referencu na budućnost. I njegovo značenje je u navedenim primerima dosta blisko parafrazama s odgovarajućim glagolom u prezentu ili futuru I.

Treba posebno istaći futursku upotrebu glagola *dovere* uz poredbeno-hipotetički veznik *come se* ‘kao da’. Poznato je pravilo da se uz ovaj vezniki izraz upotrebljavaju isključivo konjunktiv imperfekta i konjunktiv pluskvamperfekta. Konjunktiv imperfekta služi da označi istovremenost, a konjunktiv pluskvamperfekta anteriornost u odnosu na radnju u upravnoj rečenici, nezavisno od toga da li je ona u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Na navedenom pravilu insistiraju i sve gramatike italijanskog jezika, ali apsolutno nijedna od njih ne objašnjava na koji način je uz ovaj veznik moguće izraziti ideju o budućoj radnji. Upravo jedan od načina da se uz veznik *come se* ‘kao da’ iskaže značenje budućnosti¹⁴⁴ jeste upotreba glagola *dovere* u konjunktivu imperfekta, što potvrđuju i sledeći primeri:

(5) Gli agrigentini mangiano e bevono come se dovessero morire domani, ma costruiscono come se la loro vita dovesse durare in eterno.¹⁴⁵

‘Stanovnici Agridentina jedu i piju kao da će sutra umreti, ali grade kao da će večno živeti.’

(6) (...) ho sentito cedermi le gambe, come se dovessi svenire (...).

‘(...) osetila sam kako mi otkazuju noge, kao da ću pasti u nesvest (...)’

Da konstrukcija *dovere* + infinitiv iskazuje buduću radnju vidi se i po njenom srpskom ekvivalentu koji je uvek futur I. U primeru (6) celokupna radnja složene

¹⁴⁴ Uz veznik *come se* ‘kao da’ ideja o budućoj radnji može dase iskaže i upotrebom konstrukcije *stare per* + infinitiv.

¹⁴⁵ Primer (5) je preuzet sa sajta <http://www.insieme.it/impegno/siti2/patrumnai27%28agrigento%29.htm>, a primer (6) sa sajta <http://www.esptorisponde.paginemediche.it/it/377/archivio-risposte/neurologia/cefalea-e-cervicale/detail137888-il-mito-della-cervicale.aspx?c1=63&c2=875>.

rečenice odnosi se na prošlost, pa samim tim *dovere* + infinitiv označava budućnost u prošlosti.

Nezavisno od navedenog primera, konstrukcija sačinjena od imperfekta glagola *dovere* i infinitiva javlja se ponekad i za iskazivanje budućnosti u prošlosti, kao alternativa kondicionalu prošlom i imperfektu. Bertinetto (1986: 511) ovu konstrukciju označava terminom *perifrasi prospettiva* ‘prospektivna perifraza’, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(7) Le misure prese dovevano rivelarsi, alla resa dei conti, del tutto inefficienti.
(Bertinetto 1986: 366)

‘Pri polaganju računa, preduzete mere će se pokazati potpuno neefikasnim.’

(8) Le cose che dovevano verificarsi di lì a poco lasciavano tutti col fiato sospeso.
(Bertinetto 1986: 523)

‘Stvari koje će se dogoditi ubrzo posle toga ostavljale su sve bez daha.’

U navedenim primerima glagol *dovere* nema nikakvu modalnu konotaciju već čisto vremensko značenje. On se ponaša kao neka vrsta pomoćnog glagola koji zajedno sa infinitivom služi da obeleži budućnost u prošlosti, što se potvrđuje i činjenica da se čitava konstrukcija može zameniti kondicionalom prošlim: (7) *si sarebbero rivelate* ‘pokazaće se’, (8) *si sarebbero verificate* ‘dogodiće se’. Odgovarajući srpski ekvivalent ove glagolske perifraze jeste futur I. On je ovde relativno upotrebljen, na šta mnogo jasnije ukazuje primer (8) u kome u glavnoj rečenici stoji prošlo vreme.

11.3. Iskazivanje budućnosti konstrukcijom s italijanskim glagolom *potere* i srpskim glagolima *moći* i *smeti*

Italijanski modalni glagol *potere* i srpski modalni glagol *moći* imaju nekoliko osnovnih značenja: a) deontičko značenje dozvole (*Potete accomodarvi* ‘Možete se smestiti’ i b) epistemičko značenje pretpostavke, mogućnosti i sl. (*Può essersi sbagliato* ‘Može biti da je pogrešio’ i c) dinamičko značenje sposobnosti, umeća da se nešto učini (*Posso leggere ancora senza occhiali* ‘Još uvek mogu da čitam bez naočara’). Deontičko

značenje ima i srpski glagol *smeti* koji predstavlja kako ekvivalent glagola *potere* (*Posso entrare?* ‘Je l’ smem da uđem?’), tako ekvivalent glagola *dovere* u odričnom obliku (*Non devi affaticarti* ‘Ne smeš da se naprežeš.’).

U pojedinim slučajevima i ovi glagoli mogu usmeravati radnju dopune u budućnost, zbog čega cela konstrukcija, pored osnovnog modalnog značenja, ima kao sekundarno obeležje ideju o budućoj radnji. Tako je u sledećim primerima:

(1) Non salire su quella scala, puoi cadere. (Sabatini & Coletti 2006)

‘Nemoj da se penješ na te merdevine, možeš da padneš.’

(2) Che male può venire da tutto questo male? (Coris: EPHEMLettere)

‘Kakvo zlo može da proizađe iz sveg ovog zla?’

(3) Cosa posso fare per te?

‘Šta moгу da učinim za tebe?’

(4) Non puoi permetterti di perdere troppo tempo. (Coris: MON2008_10)

‘Ne smeš sebi da dozvoliš da izgubiš previše vremena.’

11.4. Zaključak

Iako konstrukcije sačinjene od modalnog glagola i dopune nemaju primarnu funkciju da označe budućnost, uz svoju osnovnu modalnu komponentu, i one mogu dozu futurskog značenja. Kako se na više mesta u literaturi navodi, ideja o budućoj radnji proizilazi iz leksičkog značenja modalnog glagola. Drugim rečima, samo njihovo značenje implicira da radnja dopune tek treba da se ostvari, zbog čega čitava konstrukcija ima buduću vremensku perspektivu.

Mada se upotreba modalnih glagola za obeležavanje budućnosti u velikoj meri poklapa u italijanskom i srpskom, oba jezika ispoljavaju i pojedine specifičnosti, naročito kada je u pitanju upućivanje na buduće radnje konstrukcijama s modalnim glagolom *volere* odnosno *hteti*, a, u pojedinim slučajevima, i italijanskim modalnim glagolom *dovere* ‘morati’, ‘trebati’.

12. ZAKLJUČAK

Istraživanje sprovedeno u ovoj disertaciji imalo je za cilj proučavanje, opis i poređenje italijanskih i srpskih glagolskih oblika i konstrukcija za izražavanje semantičke kategorije budućnosti.

Da bismo pružili što kompletniji uvid u ovu semantičku kategoriju i formalna sredstva pomoću kojih se ostvaruje u italijanskom i srpskom jeziku u radu smo primenili pristup zasnovan na principu od „značenja ka formi“, odnosno od „funkcije ka sredstvu“, kao i njemu suprotan, ali i komplementaran pristup od „forme ka značenju“, odnosno od „sredstva ka funkciji“. Polazeći, dakle, od semantičkog plana, koji je predstavljao osnovu za našu analizu i poređenje, identifikovali smo sva formalna sredstva povezana istim kategorijalnim (futurskim) značenjem, odnosno sve glagolske oblike i konstrukcije kojima je referenca na budućnost, ako ne osnovno, makar jedno od značenja. Analizom koja polazi od plana izraza ispitali smo svako pojedinačno sredstvo, pružili uvid u njegova sintaksičko-semantička svojstva i utvrdili njegovu ulogu u izražavanju semantičke kategorije budućnosti. Uz to, za svaki kako italijanski tako i srpski futurski marker naveli smo i njegov odgovarajući sinonimni oblik, ukazali na stepen njihove semantičke ekvivalencije, kao i na kontekst i uslove u kojima mogu alternirati. U isto vreme, međusobnim poređenjem italijanskih i srpskih markera za budućnost utvrdili smo njihove sličnosti i razlike, kao i neke specifičnosti italijanskog i srpskog jezika u pogledu iskazivanja ove semantičke kategorije. Za svaki italijanski futurski marker utvrdili smo njegove odgovarajuće srpske ekvivalente, a isto tako, i za svaki srpski futurski marker utvrdili smo se njegove odgovarajuće italijanske ekvivalente kojima se izražavaju iste sintaksičke i semantičke funkcije. U cilju dobijanja što potpunije slike o sličnostima i razlikama između italijanskog i srpskog jezika u načinu ostvarivanja semantičke kategorije budućnosti, u radu smo primenili dvosmernu kontrastivnu analizu, što znači da smo glagolske oblike i konstrukcije poredili idući i od italijanskog ka srpskom i od srpskog ka italijanskom. Negde smo ova sredstva poredili paralelno, a negde sukcesivno.

Pošto smo na kraju svakog poglavlja izneli zaključke kako o svakom pojedinačnom sredstvu koje se u njemu razmatralo, tako i o svim kontrastivnim odnosima koji su u njemu analizirani, ovde ih nećemo ponavljati, već ćemo izneti opšte

zaključke o načinu funkcionisanja ove semantičke kategorije u italijanskom i srpskom jeziku i istaći njihove najbitnije sličnosti i razlike.

Kontrastivna analiza semantičke kategorije budućnosti u italijanskom i srpskom pokazala je da i jedan i drugi poseduju brojna sredstva za obeležavanje buduće radnje, među kojima u oba jezika centralno mesto zauzima futur. Analizom je takođe utvrđeno da je broj tih sredstava nešto veći u italijanskom nego u srpskom jeziku.

Opšti zaključak do kog smo došli kontrastivnom analizom glagolskih oblika i konstrukcija za izražavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku jeste da se između ova dva jezika javljaju apsolutna poklapanja, delimična poklapanja, kao i razlike. Ove tri vrste odnosa manifestuju se i na gramatičkom (morfo-sintaksičkom) i na semantičkom planu.

Apsolutna poklapanja ispoljavaju se na planu semantičkog sadržaja ove kategorije jer su značenja koja ona obuhvata ista u oba jezika. Ona se takođe javljaju i na formalnom planu, u postojanju nekih istih sredstava za iskazivanje budućnosti. Ta sredstva su: prost futur u italijanskom i futur I u srpskom, anteriorni futur u italijanskom i futur II u srpskom, prezent u oba jezika, složeni perfekat u italijanskom i perfekat u srpskom, kondicional sadašnji u italijanskom i potencijal u srpskom, nelični glagolski oblici i konstrukcije s modalnim glagolima u oba jezika. Kao što smo već istakli, dva jezika se apsolutno poklapaju i po tome što je u oba futur osnovni eksponent semantičke kategorije budućnosti.

Delimična poklapanja javljaju se kod navedenih formalno istih sredstava, kako na semantičkom tako i na sintaksičkom nivou, a u zavisnosti od sredstva negde su jače ispoljene sličnosti, a negde kontrasti. Budući da su sličnosti i razlike između ovih sredstava detaljno opisane u poglavljima koja su njima posvećena, ovde ćemo istaći samo one najbitnije.

Što se prostog futura i futura I tiče, videli smo da je njihova osnovna temporalna funkcija podudarna u oba jezika, kao i razna semantička obeležja koja se njima mogu izraziti.¹⁴⁶ Razlike između ova dva oblika ogledaju se u njihovoj sintaksičkoj distribuciji jer se prost futur može realizovati i u vremenskim rečenicama, gde je upotreba futura I isključena, kao i u pogodbenim, gde se futur I retko javlja i to sa specifičnim značenjem. S druge strane, futur I se javlja u nekim tipovima zavisnih rečenicama u kojima

¹⁴⁶ Iz ovog razmatranja izuzimamo sličnosti i razlike između njihovih modalnih upotreba, kao i činjenicu da futur I može da izrazi i „budućnost u prošlosti“ jer takve upotrebe nisu bile predmet ovog istraživanja.

upotreba prostog futura nije moguća jer odgovarajući veznici u italijanskom jeziku zahtevaju upotrebu konjunktiva. Delimična poklapanja između ova dva oblika ogledaju se i u njihovoj frekvenciji upotrebe. Futur I je učestaliji od prostog futura jer se u italijanskom jeziku za obeležavanje budućnosti mnogo češće može upotrebiti prezent.

Delimična poklapanja se javljaju i kod anteriornog futura i futura II. Futur II poseduje širi raspon značenja od anteriornog futura I, za razliku od njega, on može da označi ne samo radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju, već i onu koja je istovremena s njom ili posteriorna u odnosu na nju. S druge strane, za razliku od futura II koji se po pravilu ostvaruje samo u zavisnim rečenicama, anteriorni futur može biti i samostalno upotrebljen.

Italijanski i srpski jezik se delimično poklapaju i u upotrebi prezenta za budućnost. Iako u dvama jezicima prezent za budućnost poseduje mnoga zajednička semantička obeležja, u srpskom jeziku je on znatno ređi jer je ograničen pre svega vidskom prirodom glagola, a donekle i njegovim leksičko-semantičkim vrednostima. Delimična poklapanja između ova dva oblika prisutna su i na pragmatičkom planu jer se italijanski prezent može upotrebiti i za izražavanje nekih komunikativnih funkcija koje se u srpskom jeziku izražavaju futurom I.

Za italijanski složeni perfekat i srpski perfekat može se reći da se njihovo futursko značenje i funkcija potpuno poklapaju, s tim što se u takvoj upotrebi često ne javljaju isti glagoli u oba jezika. Oba glagolska oblika se upotrebljavaju u istim tipovima rečenica, a pored toga složeni perfekat se može upotrebiti i u vremenskoj rečenici, kao zamena za anteriorni futur.

Što se tiče neličnih glagolskih oblika, ovde je najvažnije ukazati na odnos između italijanskog i srpskog infinitiva. Ova dva glagolska oblika takođe se delimično poklapaju u svojoj futurskoj upotrebi, s tim što treba istaći da su među njima izraženije razlike nego sličnosti. Naime, pravu futursku upotrebu ima samo italijanski infinitiv i on u takvoj upotrebi skoro uvek može alternirati s futurom I. Srpski futur I, pak, po pravilu ne može označavati pravu buduću radnju, već samo uz određenu grupu glagola može izraziti isključivo modalnu radnju čije je ostvarenje usmereno ka budućnosti.

Delimična poklapanja nalaze se i u konstrukcijama s modalnim glagolima, naročito s italijanskim modalnim glagolom *volere* odnosno sa srpskim modalnim

glagolom *hteti*, a, u pojedinim slučajevima, i s italijanskim modalnim glagolom *dovere* ‘morati’, ‘trebati’.

Razlike, odnosno apsolutna nepoklapanja, javljaju se kako na formalnom tako i na semantičkom planu, a ogledaju se u (ne)postojanju nekog formalnog (strukturnog) ili funkcionalnog (semantičkog) obeležja.

U italijanskom jeziku postoji konjunktiv kao član kategorije glagolskog načina i kao jedan od alternativnih futurskih markera, dok u srpskom jeziku ovog oblika nema. Odsustvo formalnog korespondenta srpski jezik nadomešćuje drugim sredstvima (npr. glagolskim vremenima i načinima, radnim glagolskim pridevom itd.), a što se njegovog futurskog značenja tiče, ono se prenosi na srpski jezik futurom I, prezentom, a u vremenskoj rečenici i futurom II. Za obeležavanje budućnosti u italijanskom jeziku koristi se i perifrastična konstrukcija *stare per* + infinitiv, dok srpski jezik ne poseduje konkurentni analitički marker za budućnost. Italijanski jezik ima i infinitiv prošli koji u pojedinim kontekstima takođe može označavati buduću radnju, dok u srpskom jeziku takvog oblika nema.

S druge strane, u italijanskom i srpskom jeziku postoje sredstva koja su formalno slična, ali se razlikuju na planu značenja u tom smislu što u jednom jeziku mogu biti upotrebljeni za obeležavanje budućih radnji, a u drugom ne. U italijanskom jeziku kondicional prošli i imperfekat mogu imati funkciju označavanja buduće radnje, dok u srpskom potencijal II i imperfekat, koji se inače retko upotrebljavaju, ne mogu imati futursko značenje. U srpskom jeziku, pak, aorist može imati funkciju markera za budućnost, dok italijanski prost perfekat ne može.¹⁴⁷ I najzad, u srpskom jeziku postoji konstrukcija *imati da* + prezent, kao jedan od alternativnih markera za budućnost, dok analogna italijanska perifraza *avere da* + infinitiv ima, po pravilu, samo modalno (deontičko) značenje.

Na osnovu svega što je rečeno možemo zaključiti da se između italijanskog i srpskog javljaju brojna poklapanja (apsolutna i delimična), kako na formalno-gramatičkom tako i na semantičkom planu, kao i određene razlike, budući da oba jezika poseduju i neke svoje specifičnosti u načinima realizacije semantičke kategorije budućnosti.

¹⁴⁷ Iako italijanski prost perfekat (*passato remoto*) i srpski aorist formalno odgovaraju jedan drugom, semantika ovih vremena se u velikoj meri razlikuje.

Na kraju bismo istakli da smo u ovoj disertaciji nastojali da proširimo postojeća saznanja o načinima iskazivanja budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku, a pre svega da sprovedemo sveobuhvatnu i iscrpnu kontrastivnu analizu glagolskih oblika i konstrukcija za izražavanje semantičke kategorije budućnosti u dvama jezicima i time damo doprinos italijansko-srpskim kontrastivnim proučavanjima.

Saznanja do kojih smo došli u ovoj disertaciji mogla bi biti od koristi za opštelingvistička i tipološka proučavanja, a mogu imati i praktičnu primenu u nastavi italijanskog i srpskog jezika, kao i u teoriji i praksi prevođenja. Osim toga, ova disertacija može biti podsticaj za eventualna buduća kontrastivna istraživanja posvećena različitim semantičkim kategorijama (poput posesivnosti, modalnosti, kauzalnosti, koncesivnosti i drugih) i načinima na koje se one mogu realizovati u italijanskom i srpskom jeziku.

LITERATURA

- Acquaviva, P. (1991). Frasi argomentali: complete e soggettive. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 633-674.
- Ageno, F. (1961). Indicativo in dipendenza da «credere» e sinonimi. *Lingua nostra* 22: 6-8.
- Amenta, L. & E. Strudsholm (2002). «Andare a + infinito» in italiano. Parametri di variazione sincronici e diacronici. *Cuadernos de Filología Italiana* 9: 11-29.
- Andorno, C. (2003). *La grammatica italiana*. Milano: Bruno Mondadori.
- Antonić, I. (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ašić, T. (2008). Deiktička komponenta u značenju glagola i aorist: slučaj glagola *otići*. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 37/1: 113-126.
- Battaglia, S. (1961). *Grande dizionario della lingua italiana, vol. I*. Torino: UTET
- Bazzanella, C. (1987). I modi dell'imperfetto. *Italiano e oltre* 2/1: 18-22.
- Bazzanella, C. (1990). 'Modal' uses of the Italian *indicativo imperfetto* in a pragmatic perspective. *Journal of Pragmatics* 14/3: 439-457.
- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare*. Firenze: La Nuova Italia.
- Bazzanella, C. & E. Wiberg (2002). Contesti d'uso ed il Futuro in italiano lingua prima e lingua seconda. In: H. Jansen, P. Polito, L. Schoesler & E. Strudsholm (eds.), *L'infinito e oltre*. Odense: Odense Universitetsforlag, 52-69.
- Belić, A. (1928). O sintaksičkom indikativu i „relativu“. *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski* 2: 47-55.
- Belić, A. (1939). Prilozi učenju o upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 27: 179-189.
- Belić, A. (1958). *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku. Lingvistička ispitivanja*. Beograd: Nolit.
- Belić, A. (1969). *Istorija srpskohrvatskog jezika* 2/2. *Reči sa konjugacijom*. Beograd: Naučna knjiga.

- Berretta, M. (1990). Il futuro in italiano L2. *Quaderni del dipartimento di Linguistica e Letterature comparate* 6/1: 147-188.
- Berretta, M. (1991). Parliamo del nostro futuro. *Italiano e Oltre* 6/3: 135-140.
- Berretta, M. (1992). Sul sistema di tempo, aspetto e modo nell'italiano contemporaneo. In: B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (eds.), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*. Roma: Bulzoni Editore, 135-153.
- Berretta, M. (1994). Il futuro nella varietà nativa colloquiale e nelle varietà di apprendimento. *Zeitschrift für Romanische Philologie* 110/1-2: 1-36.
- Berruto, G. (1987). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- Bertinetto P. M. (1979). Alcune ipotesi sul nostro futuro (con osservazioni su *potere e dovere*). *Rivista di Grammatica generativa* 4/1-2: 7-138.
- Bertinetto, P. M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Accademia della Crusca.
- Bertinetto, P. M. (1990). Perifrasi verbali italiane: criteri di identificazione e gerarchia di perifrasticità. In: G. Bernini & A. Giacalone Ramat (eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde*. Milano: Franco Angeli, 331-350.
- Bertinetto, P. M. (1991). Le perifrasi verbali italiane: saggio di analisi descrittiva e contrastiva. *Quaderni patavini di linguistica* 8/9: 27-64.
- Bertuccelli Papi, M. (1991). Frasi subordinate al participio: Participio passato. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 593-609.
- Binnick, R. I. (1991). *Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Bozzone Costa, R. (1991). L'espressione della modalità non-fattuale nel parlato colloquiale (con particolare riferimento agli usi del futuro). *Quaderni del Dipartimento di Linguistica e Letterature Comparate* 7: 25-73.
- Bybee, J., R. Perkins & W. Pagliuca (1991). Back to the Future. In: B. Heine & E. Traugott (eds.), *Approaches to Grammaticalization II*. Amsterdam: Benjamins, 17-58.

- Bybee, J., R. Perkins & W. Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Cassirer, E. (1985). *Filozofija simboličkih oblika 1-3 (Jezik, Mitsko mišljenje, Fenomenologija saznanja)*, (Prevod: Olga Kostrešević). Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica Novog Sada.
- Clark, H. H. (1973). Space, time, semantics, and the child. In: T. Moore (ed.), *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York: Academic Press, 27-63.
- Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CORIS – Corpus dell’italiano scritto, Facoltà di Lettere e Filosofia, Università di Bologna, http://corpora.dslo.unibo.it/coris_ita.html.
- Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- Dahl, Ö. (2000). The grammar of future time reference in European languages. In: Ö. Dahl (ed.), *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 309-328.
- D’Achille, P. (2003). *L’italiano contemporaneo*. Bologna: Il Mulino.
- Dardano, M. & P. Trifone (1997). *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore.
- De Mauro, T. (2000). *Il dizionario della lingua italiana*. Milano: Paravia Bruno Mondadori Editori.
- Dorđević, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Fava, E. (1991). Interrogative indirette. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 675-720.
- Fleischman, S. (1982a). *The Future in Thought and Language. Diachronic Evidence from Romance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleischman, S. (1982b). The Past and the Future. Are they coming or going? *Berkeley Linguistic Society* 8: 322-334.

- Fleischman, S. (1989). Temporal distance: a basic linguistic metaphor. *Studies in Language* 13/1: 1-50.
- Fogliato, S. & M. C. Testa (1996). *Italiano: l'uso e la grammatica*. Torino: Loescher Editore.
- Fratteggiani Tinca, M. T. (1989). Valori, usi e sfumature dell'imperfetto indicativo nella lingua italiana contemporanea. *Annali dell'Università per Stranieri di Perugia* 12: 83-104.
- Garigliano, P. (2011). *Trattato di grammatica italiana e analisi logica*. Catania: C.U.E.C.M.
- Giusti, G. (1991). Frasi avverbiali: Temporal, causali e consecutive. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale e avverbiale*. Bologna: Il Mulino, 720-751 / 825-832.
- Grickat, I. (1956). O nekim osobinama futura II (futura egzaktnog). *Naš jezik* 8/3-4: 89-105.
- Grković-Mejdžor, J. (2012). Razvoj futura u starosrpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 55/1: 83-103.
- Grubor, Đ. (1953). *Aspektna značenja*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ivić, M. (1970). O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom „da“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 8/1: 43-54.
- Ivić, M. (1972). Problematika srpskohrvatskog infinitiva. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 15/2: 115-138.
- Ivić, M. (1983). O srpskohrvatskim pogodbenim rečenicama. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek, 145-153.
- Jansen, H. & E. Strudsholm (1999). I costrutti fasali e la loro funzione testuale. In: G. Skytte, F. Sabatini, M. Chini & E. Strudsholm (eds.), *Linguistica testuale comparativa: atti del Convegno interannuale della Società di Linguistica Italiana*. København: Museum Tusculanum, 373-388.
- Kalođera, D. (1971). The Expression of Future Time in English and Serbo-Croatian. In: R. Filipović (ed.), *The Yugoslav Serbo-Croatian – English Contrastive Project. Reports 4*. Zagreb: Faculty of Philosophy, 50-72.

- Katičić, R. (1981). Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika. *Jezik* 29/1: 3-13.
- Klajn, I. (1980). Italijanski konjunktiv i njegovo prevođenje na srpskohrvatski. *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika*. Beograd, Filološki fakultet, 83-101.
- Klajn, I. (2003). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit.
- Klajn, I. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Klikovac, D. (1996). O glagolskom vidu u srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 34/1: 135-139.
- Klikovac, D. (2009). O prezentu nevršenih glagola za označavanje budućih situacija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 38/1: 57-70.
- Klikovac, D. (2010). *Skripta za predmet Sintaksa srpskog jezika*. Beograd (neobjavljeni materijal).
- Korpus savremenog srpskog jezika*. Univerzitet u Beogradu: Matematički fakultet. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>.
- Kovačević, M. (1988). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kovačević, M. (2008). Konkurentnost dvaju futura i perfektivnog prezenta u savremenom srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 73: 195-211.
- Kovačević, M. (2009). Upotreba futura II u prostoju rečenici. *Srpski jezik* 14/1-2: 65-76.
- Kravar, M. (1959/60). Futur II u našem glagolskom sistemu. *Radovi* 1/1: 30-50.
- Krzeszowski, T. P. (1990). *Contrasting languages. The Scope of Contrastive Linguistics*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Lakoff, G. & M. Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lepschy, A. L. & G. C. Lepschy (2000). *La lingua italiana. Storia, varietà dell'uso, grammatica*. Milano: Bompiani.
- Lo Cascio, V. & D. J. Napoli (1979). Modal da with avere. *Journal of Italian Linguistics* 1: 203-228.
- Lo Duca, M. G. (1993). Tempo imperfetto. *Italiano e Oltre* 8/4: 248-250.
- Lonzi, L. (1991). Il sintagma avverbale. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 341-412.

- Lorenzetti, L. (2007). *L'italiano contemporaneo*. Roma: Carocci editore.
- Lyons, J. (1977). *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maiden, M. & C. Robustelli (2007). *A Reference Grammar of Modern Italian*. London: Hodder Publications.
- Manzotti, E. & A. Rigamonti (1991). La negazione. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 245-317.
- Matejić, N. (2013). Transponovani vremenski oblici za izražavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku. U: J. Vučo & V. Polovina (eds.), *Savremeni tokovi u lingvističkim istraživanjima, knjiga 2, (Edicija Filološka istraživanja danas, tom III)*. Beograd: Filološki fakultet, 161-172.
- Mazzoleni, M. (1991). Ipotetiche e concessive. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 751-817.
- Mazzoleni, M. (1992). "Se lo sapevo non ci venivo": l'imperfetto indicativo ipotetico nell'italiano contemporaneo. In: B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (eds.), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*. Roma: Bulzoni Editore 171-189.
- Milošević, K. (1970). *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Milošević, K. (1982). Obeležavanje budućnosti u srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 11/1: 1-12.
- Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika za više škole (Rečenica, padeži, glagolski oblici)*. Sarajevo: Svjetlost.
- Moderc, S. (2002). *Relativna vremena u italijanskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Moderc, S. (2004). *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija sa elementima sintakse*. Beograd: Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije.
- Moretti, G. B. & G. R. Orvieto (1984). *Grammatica italiana. Il verbo, vol. I*. Perugia: Editrice Benucci (3. izdanje; 1. izdanje: 1979).

- Moretti, G. B. & G. R. Orvieto (1980). *Grammatica italiana. Il verbo, vol. II*. Perugia: Editrice Benucci.
- Mrazović, P. & Z. Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Novakov, P. (1991). Aktionsart u engleskom i srpskohrvatskom jeziku – kontrastivna analiza. *IV Simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja. Zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 286-292.
- Novakov, P. (2009). Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. In: V. Ružić & S. Šljukić (eds.), *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 34. Novi Sad: Filozofski fakultet, 43-50.
- Okuka, M. (2010). Nemoj da odeš, Srbija će da plače. Urušavanje ili obnavljanje sistema književnog jezika? U: M. Kovačević (ed.), *Interdisciplinarnost i jedinstvo savremene nauke* 1/4. Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 7-30.
- Palmer, F.R. (1986). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patota, G. (2006). *Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*. Novara: Garzanti Linguistica.
- Pietrandrea, P. (2004). L'articolazione semantica del dominio epistemico dell'italiano. *Lingue e Linguaggio* 2: 171-206.
- Piper, P. (2000). O policentričnosti semantičkih kategorija. *Južnoslovenski filolog* 56: 829-840.
- Piper, P. (2005). Semantičke kategorije u prostoј rečenici; Sintaksička semantika. U: P. Piper et. al., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska, 575 – 982.
- Piper, P. & I. Klajn (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Popović, Lj. (2008). Izražavanje aspektualnog značenja prospektivnosti u slovenskim jezicima. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 73: 297-314.
- Radojević, D. (2014). *Kontrastivna analiza predložkih konstrukcija u italijanskom i padežnog sistema u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.

- Randriamasimanana, C. (1987). Tense/Aspect and the concept of Displacement. *Journal of Pragmatics* 11/2: 193-220.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of Symbolic Logic*. London: Macmillan.
- Ružić, V. (2005). Prosta rečenica kao sintaksička celina. U: P. Piper et. al., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska, 477-571.
- Saavedra, D. (2004). Transpozicije prezenta i futura u srpskom jeziku. *Srpski jezik* 9/1-2: 161-170.
- Sabatini, F. & V. Coletti (2006). *Dizionario della lingua italiana*. Milano: Rizzoli Larousse.
- Salvi, G. & L. Vanelli (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Samardžić, M. (2006). *Od rečenice do teksta. Uvod u sintaksu italijanske složene rečenice*. Podgorica: Filozofski fakultet.
- Savić, M. (1966). *Temporalni kondicional u italijanskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Savić, S. & V. Polovina (1989). *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Schneider, S. (2006). Future Time Reference in English and Italian. A Typologically Guided Comparative Study. *Quaderni del laboratorio di linguistica della Scuola Normale superiore di Pisa* 6: 1-32. <http://www.linguistica.sns.it/QLL06>.
- Sensini, M. (1997). *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Arnoldo Mondadori.
- Serianni, L. (1989). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.
- Silić, J. & I. Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simić, R. (1974). Futur II u nauci i nastavnoj praksi. *Književnost i jezik* 21/1. 23-46.
- Sladojević, P. (1966). *O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskome jeziku*. Beograd: Naučna knjiga.
- Skytte, G., G. Salvi & M. R. Manzini (1991). Frasi subordinate all'infinito. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 483-569.

- Smith, C. S. (1997). *The parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Squartini, M. (1998). *Verbal periphrases in Romance. Aspect, actionality and grammaticalization*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Stanojčić, Ž & Lj. Popović (1989). *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stanojević, V. & T. Ašić (2008). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Stanojević, V. (2013). Neki aspekti izražavanja budućnosti u francuskom i u srpskom jeziku. *Uzdanica* 10/1: 27-40.
- Stevanović, M. (1967). Glagolsko vreme ili glagolski način. *Anali Filološkog fakulteta* 7: 133-140.
- Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik II. Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
- Strudsholm, E. (2000). Perifrasi verbali italiane: una discussione di differenti criteri di identificazione. In: K. Blücher, P. Caru & G. Nencioni (eds.), *Atti del V Congresso di italianisti scandinavi*. Bergen: Universitet i Bergen, 305-314.
- Tanasić, S. (1996). *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Tanasić, S. (2005). Sintaksa glagola. U: P. Piper et al., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska, 345-476.
- Tchekhoff, C. (1987). Antipassif, aspect imperfectif et autonomie de sujet. *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 82/1: 43-67.
- Terić, G. (1995). *Istorija italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Terić, G. (2005). *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Traugott, E. C. (1975). Spatial expressions of tense and temporal sequencing: a contribution to the study of semantic fields. *Semiotica* 15/3: 207-230.
- Traugott, E. C. (1978). On the Expression of Spatio-Temporal Relations in Language. In: J. H. Greenberg, C. A. Ferguson & E. A. Moravcsik (eds.), *Universals of Human Language 3: Word Structure*. Stanford: Stanford University Press, 369-400.

- Trbojević, I. (2004). *Modalnost. Sud. Iskaz. Epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Treccani. <http://www.treccani.it>.
- Ullian, R. (1978). The Nature of future tenses. In: J. H. Greenberg, C. A. Ferguson & E. A. Moravcsik (eds.), *Universals of Human Language 3: Word Structure*. Stanford: Stanford University Press, 83-123.
- Valentini, A. (2002). La perifrasi andare a + infinito nell'italiano contemporaneo. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata* 36/2: 215-234.
- Vanelli, L. (1991). La concordanza dei Tempi. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 611-632.
- Vanelli, L. & L. Renzi (1991). La deissi. In: L. Renzi, G. Salvi & A. Cardinaletti (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume III: Tipi di frasi, deissi, formazione delle parole*. Bologna: Il Mulino, 261-375.
- Vendler, Z. (1967). *Verbs and Times. Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Verkuyl, H. J. (1993). A theory of aspectuality. The interaction between temporal and atemporal structure. *Cambridge Studies in Linguistics* 64. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vojvodić, D. (2007). *Funkcionalno-semantičko polje futuralnosti u savremenom ruskom, poljskom i srpskom*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu: Filozofski fakultet.
- Vuković, J. (1954). Posebni perifrastični modalni glagolski oblici u srpskohrvatskom jeziku. *Radovi Naučnog društva Bosne i Hercegovine* 2: 5-48.
- Vuković, J. (1957-58). Futur II i ekvivalentni glagolski oblici po upotrebi u srpskohrvatskom jeziku (s osvrtom na istorijski razvitak oblika i značenja). *Pitanja iz književnosti i jezika* 4-5/B: 5-29.
- Vuković, J. (1967). *Sintaksa glagola (studije)*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Wandruszka, U. (1991). Frasi subordinate al congiuntivo. In: L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione*. Bologna: Il Mulino, 415-481.

Wiberg, E. (2001). Il riferimento al futuro nel dialogo – un confronto tra italofoni e apprendenti di italiano L2. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata* 30/1: 59-79.

Zingarelli, N. (1996). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore.

Biografija autora

Nataša Janićijević rođena je 03. 09. 1975. u Beogradu, gde je završila osnovnu školu i „Trinaestu beogradsku gimnaziju“. Na Filološkom fakultetu u Beogradu diplomirala je 1999. i stekla zvanje profesora italijanskog jezika i književnosti. Magistarski rad pod naslovom „Frazni glagoli u savremenom italijanskom jeziku: kategorija, oblici i upotreba“ (mentor prof. dr Ivan Klajn) odbranila je u martu 2008. godine. Od 01. 07. 2000. radi na Filološkom fakultetu u Beogradu na predmetu Italijanski jezik na Katedri za italijanistiku. Godine 2002. bila je stipendista italijanskog Ministarstva inostranih poslova i tom prilikom provela je studijski boravak u Rimu na Univerzitetu *Roma Tre*. U septembru 2010. stekla je međunarodni certifikat za nastavnika italijanskog kao stranog jezika (CEDILS, *Certificazione in didattica dell'italiano a stranieri*) Univerziteta *Ca' Foscari* iz Venecije. Objavila je sedam naučnih radova u domaćim i stranim časopisima i zbornicima radova i učestvovala s radovima na raznim međunarodnim konferencijama u zemlji i inostranstvu. Posebno je zanimaju sintaksa i semantika italijanskog jezika i kontrastivna analiza italijanskog i srpskog jezika.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а НАТАША ЈАНИЋИЈЕВИЋ

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„ИСКАЗИВАЊЕ БУДУЋНОСТИ ГЛАГОЛКИМ ОБЛИЦИМА
И КОНСТРУКЦИЈАМА У ИТАЛИЈАНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 22. 03. 2016.

Наташијевић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора НАТАША Јанићјевић

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада Исказивање будућности глаголских облицима и конструкцијама
у италијанском и српском језику

Ментор проф. др Мила Самарџић, редовни професор

Потписани НАТАША Јанићјевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 22.03.2016.

Н. Јанићјевић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Исказивање будућности глаголских облика и
конструкцијама у Италијанском и Српском језику“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 22. 03. 2016.

Milica Jevic

1. Ауторство - Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.